

Voorzitter: Vondeling

Tegenwoordig zijn 114 leden, te weten:

Aarts, Abma, Van Amelsvoort, Andela-Baur, B. Bakker, M. Bakker, De Beer, Beinema, Beumer, Bischoff van Heemskerck, Blaauw, J. J. P. de Boer, Bolkestein, Borgman, Braams, Braks, Bremen, Brinkhorst, Van den Broek, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Dankert, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkman, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Engwirda, Van Erp, Evenhuis, Evenhuis-van Essen, Faber, Frinking, Gerritse, Ginjaar-Maas, De Graaf, Gualthérie van Weezel, Hartmeijer, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Jabaaïj, Jacobse, Joeke, Kappeyne van de Coppello, Van Kemenade, Kleisterlee, Knol, Koekoek, Kolthoff, Kombrink, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krouwel-Vlam, De Kwaadsteniet, Lambers-Hacquebard, Lansink, Lauxtermann, Van der Linden, Lubbers, Meijer, Mertens, Mommersteeg, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Nijhof, Nijpels, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Ploeg, Poppe, Porthéine, Prónk, Rietkerk, Roethof, Van Rooijen, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Schakel, Van der Spek, Spieker, Stemerding, Van der Stoel, Stoffelen, Van Thijn, Den Uyl, Veerman, Van de Ven, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, Vondeling, Voogd, De Voogd, Voortman, K. G. de Vries, Vrijlandt-Krijnen, Weijers, Wessel-Tuinstra, Wisselink, Wolff, Wöltgens, Worrell en Wüthrich-van der Vlist,

en de heren Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, Scholten, Minister van Defensie, Tuijnman, Minister van Verkeer en Waterstaat, Van Aardenne, Minister van Economische Zaken, mevrouw Gardeniers-Berendsen, Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de heren Van Eekelen, Staatssecretaris van Defensie, Brokx, Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Hazekamp, Staatssecretaris van Economische Zaken, De Graaf, Staatssecretaris van So-

ciale Zaken en Simons, Regeringscommissaris voor de grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Ter Beek, Konings en Van Leijenhorst, wegens verblijf buitenslands;

Jansen, Beckers-de Bruijn en Tripels, wegens bezigheden elders;

Scherpenhuizen, Waalkens, Duinker, Epema-Brugman, Haas-Berger, De Hamer, Langedijk-de Jong, Rienks, Vellenga, Eversdijk en Hermsen, wegens een werkbezoek van de Bijzondere Commissie Waddenzee;

Dolman en Bolkestein, alleen voor het eerste deel van de vergadering, wegens bezigheden elders;

Waltmans, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ingekomen is een brief van de Minister voor Wetenschapsbeleid, met het verslag omtrent het jaarverslag 1976 van TNO.

Deze brief die niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen. De bijgevoegde stukken liggen op de griffie ter inzage.

De **Voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met deze voorstellen heeft verenigd.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 107 van het Reglement van Orde door de leden Van Zeil, P. A. M. Cornelissen en Van Amelsvoort aan de Ministers van Economische Zaken en van Sociale Zaken en door de leden Castricum en Worrell aan de Minister van Economische Zaken, over de situatie

bij de Verenigde Hollandse Lucifersfabrieken (VHLF) te Eindhoven.²

[De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]

□

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord op de eerste vraag is dat naar mijn mening de conclusie die daarin wordt geciteerd, namelijk dat er geen noodzaak tot sluiting van de Verenigde Hollandse Lucifersfabrieken te Eindhoven bestaat, een enigszins onvolledige interpretatie is van het rapport, door het bureau Bakkenist, Spits en Co. uitgebracht aan de begeleidingscommissie van de Verenigde Hollandse Lucifersfabrieken. In dat rapport staat dat bij ongewijzigd beleid vanaf 1979 jaarlijks toenemende negatieve bedrijfsresultaten zullen optreden, mede omdat de afzet van lucifers kleiner wordt door de opmars der aanstekers.

Het in dat rapport aanbevolen onderzoek tot diversificatie – het vinden van andere producten ter vervanging van de lucifers – wordt door de directie afgewezen. Men zegt geen behoefte te hebben aan een nader onderzoek op de rapporten die Swedish Match, de moedermaatschappij, al heeft opgesteld. Die rapporten zouden negatief zijn, ook ten aanzien van rentabiliteitsverwachtingen van zo'n diversificatie.

Vraag 2 kan bevestigend worden beantwoord.

Wat vraag 3 betreft zou ik ook namens mijn collega van Sociale Zaken willen zeggen, dat wij uiteraard grote waarde hechten aan het behoud van werkgelegenheid, ook in die regio. Wij hebben dan ook intensief overleg gevoerd met de directie, maar dat heeft de duidelijke informatie opgeleverd, dat de aandeelhouders van de VHLF, de Nederlandse tak van Swedish Match Holding Company NV, het onherroepelijke besluit hebben genomen tot liquidatie van het bedrijf in Eindhoven, omdat de Benelux-markt vanuit één vestiging kan worden bediend. Ik wil hierbij opmerken dat het bedrijf heel best in staat is om dat onderzoek zelf te financieren, maar het niet wil.

Van Aardenne

Op vraag 4 moet ik negatief antwoorden. De mening die daarin wordt uitgesproken, wordt niet gedeeld. Ik zei al dat de onderneming zelf best een onderzoek kan betalen. Er is een uiterst gezonde balansverhouding in relatie tot het bedrag waar het om ging, namelijk de aanvulling in de onderzoekskosten zou dit geen enkel probleem voor het bedrijf hebben opgeleverd. Die omstandigheid heeft mede geleid tot de afwijzing van de gevraagde subsidiëring.

In verband met vraag 5 wil ik er nog eens op wijzen dat wij al die tijd in zeer nauw contact met het bedrijf zijn geweest.

De besluitvorming bij Swedish Match heeft zich voltrokken. Wij hebben daarop derhalve geen invloed kunnen uitoefenen. Ik ben van mening dat het nu nog voorgestelde overleg weinig zin meer kan hebben. Daarmee heb ik dan ook meteen vraag 6 beantwoord.

De vraag van de heren Castricum en Worrell houdt een terugblik in op hetgeen met de contacten aan de hand is geweest. Daarbij wordt verwezen naar antwoorden die ik hier heb gegeven op 31 augustus. De contacten hebben betrekking gehad op de vraag, of de diversificatie in het productieprogramma tot een voor de onderneming rendabele bedrijfsvoering zou kunnen leiden. Ik verwijs naar hetgeen ik zojuist heb gezegd. Gebleken is dat de directie aan een nader onderzoek op dat punt door het bureau Bakkenist, Spits en Co., een onderzoek dat de begeleidingscommissie gewenst achtte, geen behoefte had, omdat de concerndirectie, die van Swedish Match, dat onderzoek al had uitgevoerd. De resultaten van dat onderzoek zijn in een vertrouwelijk rapport, ook met de datum 31 augustus 1978, vermeld. De conclusie van dat onderzoek is, dat de diversificatie niet tot de gewenste resultaten voor de Verenigde Hollandse Lucifersfabriek zou leiden. Dat heeft dan geleid tot het besluit van de directie, het bedrijf te liquideren.

De directie heeft mij meegedeeld erin toe te stemmen, dat ik een afschrift van de conclusies van het rapport van 31 augustus bij de griffie deponeer.

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag twee aanvullende vragen stellen. De eerste is wat het oordeel van de Regering is over de toekomstmogelijkheden van de Verenigde Hollandse Lucifersfabrieken in Eindhoven.

De tweede is of de Regering bereid is toe te zeggen niet aan de sluiting van het bedrijf in Eindhoven te zullen meewerken, zo lang zij niet zelf op basis van een goed onderzoek overtuigd is van de noodzaak daartoe.

Ik wil dit toelichten. Gelet op de zorgelijke werkgelegenheidssituatie ook in Zuidoost-Brabant acht ik het niet verantwoord dat tot sluiting van het bedrijf wordt overgegaan, zo lang niet op werkelijk overtuigende wijze is aangetoond dat sluiting van het bedrijf onvermijdelijk is. Ik wil er op wijzen dat de werkgelegenheid van circa honderd mensen op het spel staat, terwijl het gaat om de enige lucifersfabriek in Nederland. Ik vind dat de Regering niet moet schromen, zelf een duidelijk oordeel te geven over de mogelijkheden en zo nodig daartoe zelf ook onderzoek moet doen verrichten. Ik constateer, dat er door deskundigen en betrokkenen verschillend wordt geoordeeld over de mogelijkheden die er nog zouden zijn voor het bedrijf.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Minister nog een tweetal vragen stellen. De eerste is of niet de mogelijkheid bestaat, dat de Minister de directie van de holding aanbiedt, dat de Nehem eventueel het vervolgonderzoek verricht.

Mijn tweede vraag is of het juist is, dat de Verenigde Hollandse Lucifersfabrieken behoren tot hetzelfde concern als het bedrijf Arenco PNB in Best, waar ook de nodige problemen bestaan. Zou dit voor de Minister geen aanleiding kunnen zijn, met de directie van het Zweedse concern contact op te nemen over de werkgelegenheid die dit Zweedse concern in Nederland biedt en over de instandhouding van die werkgelegenheid in ons land?

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Cornelissen heeft erop gewezen, dat het hierbij om de enige lucifersfabriek in Nederland gaat, maar het probleem is nu juist dat dit bedrijf als lucifersfabriek geen toekomst heeft. Dit argument valt dus weg. Het gaat erom of men andere produkten kan aanwijzen, die tot diversificatie kunnen leiden. Men kan nu wel zeggen, dat de begeleidingscommissie er nog wat verder in wilde duiken en dat men het bureau Bakkenist en Spits nog eens wilde inschakelen, maar de directie heeft een rapport doen uitbrengen, hetgeen naar haar mening overtuigend genoeg aangeeft, dat er geen kansen meer zijn.

De vraag kan worden gesteld, of de Regering nu niet zelf een onderzoek moet instellen. Ik meen, dat wij daarmee op de verkeerde weg zouden aankomen. Dan zou ieder bedrijf, dat op een gegeven moment gedwongen wordt, de productie te wijzigen en arbeidsplaatsen af te stoten, naar de Regering kunnen stappen met de mededeling, dat er arbeidsplaatsen zullen worden afgestoten als de Regering het onderzoek niet betaalt, terwijl men dat onderzoek best zelf kan betalen. Het gaat hierbij om een verantwoordelijkheid van het bedrijf en het bedrijf dient zijn beleid tegenover de werknemers en de vertegenwoordigers van de werknemers te verdedigen. Als dit niet goed verloopt acht ik die vertegenwoordigers heel wel in staat om hun mannetje te staan.

Ik geloof niet, dat aan de Regering kan worden gevraagd, een onderzoek te financieren, waarin het bedrijf zelf geen zin heeft en waarvan van de zijde van het bedrijf wordt gesteld dat men er toch niet naar zal handelen.

De vraag, in hoeverre er medewerking wordt verleend, kan alleen slaan op het collectieve ontslag. Ik mag namens mijn collega van Sociale Zaken, waarmee ik geen overleg heb gevoerd, zeggen dat hierbij de normale toets zal worden gehanteerd. Er zal zeker niet lichtvaardig met dit ontslag worden ingestemd.

Ik meen, dat ik hiermee meteen de eerste vraag van de heer Castricum over de Nehem heb beantwoord. Daarvoor geldt natuurlijk hetzelfde.

In de tweede plaats wordt er gevraagd, of de VHFL tot het zelfde concern als Arenco behoort. Dit is inderdaad het geval. Wij zijn dan ook met dit concern voortdurend in gesprek, vooral gelet op de belangen van Arenco. Daarbij is duidelijk geworden, dat de politiek ten aanzien van de Arenco een andere is dan die ten aanzien van de VHFL. Het is inderdaad onmogelijk om nog rendabel lucifers te produceren, terwijl met betrekking tot Arenco bij voorbeeld ontwikkelingskredieten zijn aangeboden om in het kader van de ontwikkeling van de sigarenmachines verdere voortgang te maken. Besprekingen daarover zijn, gelet op het belang van de werkgelegenheid in de desbetreffende regio, gaande.

De heer **Van Amelsvoort** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Is de Minister bereid om, behalve met de directie van het bedrijf, ook contact te hebben met vertegenwoordigers van het personeel, die mogelijk een ander licht zouden kunnen werpen op de stand van zaken?

Van Aardenne

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Uiteraard ben ik daartoe bereid.

De heer **Worrell** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Hoe kunnen de werknemers van het bedrijf invloed uitoefenen als de directie in feite al heeft besloten om het bedrijf te liquideren?

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er nog eens op wijzen, dat men wel tot liquidatie van een bedrijf kan besluiten, maar dat er dan nog een proces tot uitvoering van dat besluit dient te volgen. Daarvoor zal zeker nog enige discussie nodig zijn.

De heer **Van der Linden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Welke contacten heeft de Minister met de vertegenwoordigers van de werknemers van het bedrijf gehad?

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Persoonlijk heb ik noch met de directie, noch met de vertegenwoordigers van de werknemers contact gehad. Ik weet echter, dat er allerlei contacten geweest zijn. Ik zal het nog eens precies nazien voor de heer Van der Linden.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 107 van het Reglement van Orde door de leden Salomons, Wöltgens, Konings, Schaapman en Castricum aan de Staatssecretaris van Sociale Zaken en de Ministers van Economische Zaken, van Financiën en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, over de verkoop van woningen door het AZL.³

[De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]

□

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal namens de Regering deze vragen beantwoorden, al moet ik erbij zeggen, dat één vraag zich richt op het terrein, dat de Staatssecretaris van Sociale Zaken beheert, en dat vier vragen in feite zijn gericht aan het adres van de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Ik zal alvast beginnen met de op schrift gestelde beantwoording.

Het antwoord op de eerste vraag is bevestigend.

De tweede vraag is er typisch een op het gebied van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Het is ons niet bekend of de door de vragenstellers

bedoelde woningen na de verkoop door het AZL vervolgens een of meerdere malen van eigenaar zijn verwisseld. Wij hebben dit in de korte tijd die sinds het inkomen van deze vragen is verstreken, niet kunnen nagaan.

Voor het antwoord op vraag 3 wil ik in de eerste plaats verwijzen naar het antwoord op vragen van de heer Nypels dat verleden jaar door mij is gegeven. Het beleggingsbeleid van het AMF wordt autonoom door het desbetreffende fonds gevoerd. Overigens was het opvallend dat de vragen van de heer Nypels ervan uitgingen dat het AMF te hoge prijzen vroeg, terwijl uit deze vragen min of meer de suggestie naar voren komt dat het AMF te lage prijzen vraagt omdat ze daarna duurder worden doorverkocht. Maar dit ter zijde.

Wij kunnen op de berichtgeving die wij hebben ook geen oordeel geven over het beleggingsbeleid. Daarvoor zijn andere instanties. Ik wil wel zeggen dat het AMF uiteraard bij het afstoten van zijn woningbezit naar een zo hoog mogelijke opbrengst streeft. Daarbij gaat men dan uit van een opbrengstwaarde, getaxeerd in relatie tot de huuropbrengst, waarbij dan het doel is de aldus berekende opbrengst door herbelegging in hoog renderende leningen een grotere contante waarde aan het vermogen te doen toevoegen, zodat er verruimde mogelijkheden bestaan de pensioenen te verbeteren. Dit neemt niet weg dat uiteraard die taak ook gezien moet worden uit een oogpunt van het toezicht op pensioenfondsen zoals de Verzekeringkamer dat uitoefent, dus ook op het AMF.

Als men een slecht beleggingsbeleid zou voeren, ligt er een taak voor de Verzekeringkamer daarop toe te zien. Immers, het gehele beleggingsbeleid van pensioenfondsen wordt in dat kader voortdurend in het oog gehouden. Wat dit betreft, wil ik hier wel opmerken dat in verband met de publikaties die op dit punt gedaan zijn, juist deze kwestie zeker de bijzondere aandacht van de Verzekeringkamer heeft. Dit zeg ik dan speciaal namens de Staatssecretaris van Sociale Zaken.

Bij vraag 5 ben ik weer op eigen terrein. De regeringsvertegenwoordiger bij het AMF is in 1972 teruggetreden. Men vindt de motieven daarvoor in de Nota herstructurering Zuid-Limburg 1972, en wel op blz. 19, linkerkolom, voorlaatste alinea. Het belangrijkste motief was immers dat de specifieke problematiek van de mijnpensioenen opgelost was via extra overheidssteun, zodat ook die fondsen met (uit-

eraard omdat er geen nieuwe leden meer toetraden) een heel bijzondere problematiek, in een vergelijkbare situatie waren gekomen met andere pensioenfondsen waar nog altijd nieuwe deelnemers bijkomen. Toen die bijzondere positie van het AMF werd opgeheven, trad derhalve ook de regeringscommissaris terug, omdat ook bij andere pensioenfondsen niet zo'n regeringscommissaris aanwezig is.

Op vraag 6 zou ik willen antwoorden dat, ook al zouden de woningen volgens het op dit moment niet te geven antwoord op vraag 2 voor een hoger bedrag zijn doorverkocht, dit nog niet meteen tot de conclusie zou mogen leiden dat het AMF geen optimaal beleid voor zijn gepensioneerden zou hebben gevoerd. Ik meen dat dit nu net een zaak is waarnaar de Verzekeringkamer moet kijken. Wij moeten afwachten of hierbij kanttekeningen geplaatst kunnen worden.

Ik kom dan aan vraag 7 over de uitspraak van de heer Klijberg.

Deze vraag is eigenlijk een vraag voor de Staatssecretaris, maar als hij het goed vindt, zal ik de rest ook maar even beantwoorden. De verkoop aan huurders, voor zover het om complexen van woningen en flatwoningen gaat, is inderdaad nogal tijdrovend in verband met de splitsing van appartementsrechten, wat eerst verricht moet worden. Bij de verkoop van eengezinswoningen behoeft dat natuurlijk helemaal niet.

Ten aanzien van de tweede uitspraak van de heer Klijberg moet ik zeggen, dat die vanuit zijn verantwoordelijkheid wel juist is. Immers, de taak van het AZL is nu eenmaal, ervoor zorg te dragen, dat via een zo doelmatig mogelijk beleid uit de opbrengst van het vermogen de belangen van de gepensioneerde mijnwerkers behartigd worden op optimale wijze. Daar gaat het om en dat is ook de taakstelling.

Met betrekking tot vraag 8 merk ik op, dat er geen verplichting bestaat om woningen als de onderhavige eerst aan de gemeente aan te bieden. De beslissing om dat te doen, is ook een autonome aangelegenheid van het AZL.

Vraag 9 mag ik beantwoorden namens een bewindsman aan wie de vraag niet is gesteld, namelijk de Minister van Justitie. Hij hoopt het wetsontwerp inzake het voorkeursrecht voor de huurder in geval van vervreemding van onroerend goed in dit kalenderjaar te kunnen indienen. Dat voorkeursrecht zal dan niet gelden voor gemeenten. Immers, er ligt al bij

Van Aardenne

de Tweede Kamer een wetsontwerp inzake het voorkeursrecht voor gemeenten. Dat geldt echter niet voor deze gevallen. Dat wetsontwerp heeft de bedoeling, de gemeenten een voorrangspositie te geven bij het verwerven van onroerend goed ter verwezenlijking van hun ruimtelijk beleid.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De eerste berichten uit het verhaal van de heer Van Aardenne leken redelijk. Acht de Minister het echter een redelijk beleggingsbeleid, dat in Hellevoetsluis in één dag een winst kan worden gemaakt van f 148.000, in Badhoevedorp in vijf dagen een winst van f 300.000 op beperkte complexen, in Zwanenburg in twee dagen een winst van f 280.000, in Tilburg een winst van f 200.000 in tien minuten en in Gouda een winst van f 3.000.000 op zeven flatblokken? Is dit dan een redelijk beleggingsbeleid, waarbij de rechten van mijnwerkers zo goed mogelijk worden gewaarborgd?

Acht de Minister het juist, dat er verkocht wordt aan tussenpersonen, zoals LOV en BOPA, deels met dezelfde directie, waarvan bekend is in de gemeenten waar zij handelen, dat het geen bonafide beheersmaatschappijen zijn, maar stratenmakersbedrijven, meer gespecialiseerd in het lichten van dakpannen van nog bewoonde woningen?

Voorts wens ik van de Regering te vernemen, of er een nader bericht kan komen inzake die nadere onderzoeken van de Verzekeringskamer aan de Kamer. Wanneer kan dit overgelegd worden?

Ook wens ik van de Regering een overzicht te krijgen over de AMF-verkopen. Er wordt nog altijd f 44 miljoen per jaar bij het AMF aan rijks gelden gestort sinds 1975. Aan welke partijen is doorverkocht? Tegen welke prijzen is dat gebeurd? Bovendien begrijp ik niet, dat een aantal gegevens niet boven water zijn te krijgen. Ik meen, dat de Regering ook openbare registers kan raadplegen. Dat lijkt mij binnen één dag mogelijk.

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Uiteraard kan de Regering openbare registers raadplegen. Je moet dan echter wel de tijd hebben om naar de verschillende plaatsen te kunnen reizen. Die tijd was er gewoon niet. Daarom gaat het echter ook helemaal niet.

De vragen die gesteld zijn, zijn eigenlijk een herhaling van de vragen die in eerste instantie waren gesteld. Ik kan dus geen oordeel uitspreken, zoals ik zoeven ook al heb gezegd, over de redelijkheid van het beleggingsbeleid. Daarvoor is de Verzekeringskamer. Die oefent daarop toezicht uit. Dat is een wettelijke taak. Dat is geen taak voor de Regering, maar juist voor de Verzekeringskamer, want die kan dat veel beter. Die zal het wel beoordelen. Die zal wel bekijken of bij voorbeeld die verkoop aan de tussenpersonen, die volgens mevrouw Salomons niet bonafide zouden zijn, juist is. Ik weet het niet.

Ik laat mij niet erover uit of die verkopen misschien geen juiste verkopen zouden zijn geweest. Wij kunnen dat onderzoek gerust afwachten. Men moet echter niet van te voren dit zeggen als er daarna toevallig winst wordt gemaakt maar het oog hebben op de continuïteit van het beleid. De heer Nypels zei vorig jaar dat die huizen te duur werden verkocht. Nu zouden zij te goedkoop worden verkocht. Men moet niet zeggen dat de continuïteit van beleid niet met zich brengt dat iemand anders van een bepaalde woning nog iets meer maakt. Dit zal echter wel blijken uit dat onderzoek.

Staatssecretaris **De Graaf**: Mijnheer de Voorzitter! De Verzekeringskamer is bezig met een onderzoek naar deze zaak bij het AMF. Dit onderzoek is nog niet afgerond. Ik heb er verder ook geen gegevens over. Ik ben echter bereid de Kamer toe te zeggen, zodra de bevindingen van de Verzekeringskamer over deze zaak bekend zijn, daarvan mededeling te doen aan de Kamer.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Acht de Minister, die zich niet bevoegd acht te oordelen over het beleggingsbeleid van het AMF, zich ook niet bevoegd te oordelen over een dergelijk beleid, als zou blijken dat het AZL systematisch woningen tegen te lage prijzen verkoopt, waardoor het de pensioenrechten korter maakt terwijl hij zelf subsidies geeft om die pensioenrechten op peil te houden?

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Het is een wat ingewikkelde vraag. Het is echter heel duidelijk dat, indien het onderzoek zou uitwijzen dat er tegen te lage prijzen is verkocht, in eerste instantie de verantwoordelijkheid daarvoor bij het bestuur van het AMF ligt. Er zijn overeenkomsten over aanvulling van die pensioenen gesloten. Het is duidelijk dat wij op grond

van die overeenkomsten, waarover men een enkele keer opnieuw wil praten, zouden kunnen zeggen dat men wel met iets komt, maar dat men zelf niet optimaal bezig is.

Ik neem dat echter niet aan. Wat zou dit fonds, dat een normaal paritair beheerd fonds is, er aan hebben om opzettelijk te goedkoop te gaan verkopen? Er kunnen natuurlijk wel fouten worden gemaakt. Dat zal dan wel blijken uit het onderzoek.

De heer **Konings** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Deelt de Staatssecretaris van Sociale Zaken de mening dat, ervan uitgaande dat het AMF in 2020, overeenkomstig een besluit van deze Kamer geliquideerd zal zijn, een lagere opbrengst dan mogelijk is voor woningen, onherroepelijk leidt tot een lagere pensioenuitkering dan de toch al niet riante uitkering, die oud-mijnwerkers op dit moment hebben?

Staatssecretaris **De Graaf**: Mijnheer de Voorzitter! Als er sprake zou zijn van een systematisch verkoopbeleid, waarbij de prijzen lager liggen dan de normale gebruikelijke prijs, dan heeft dit inderdaad invloed op de uiteindelijk toe te kennen pensioenrechten. Voor mij staat echter niet vast dat dit zo is. Ik geloof eerlijk gezegd ook niet dat dit een systematisch beleid is. Bovendien stelt de Verzekeringskamer, die toezicht uitoefent op deze zaak, op dit punt een onderzoek in. Men moet toch op zijn minst de resultaten van dit onderzoek afwachten. In artikel 14 van de Pensioen- en Spaarfondsenwet wordt geëist dat de beleggingen van de daartoe beschikbare gelden van een pensioenfonds of een spaarfonds op solide wijze moeten geschieden. Op dit punt stelt de Verzekeringskamer een onderzoek in. Ik zie dat met vertrouwen tegemoet.

De heer **Castricum** (PvdA): Heeft de Minister aanwijzingen dat er voor de verkoop contacten zijn geweest tussen de rechtspersonen, de kopers en het AZL? Heeft hij enig idee wat de aard van die contacten kan zijn geweest?

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb daarover geen aanwijzingen. Ik heb echter ook geen aanwijzingen dat het niet zo zou zijn. Het gaat hier om een autonoom beheersinstituut, namelijk het AZL. Dat voert zijn eigen beleid, onder repressief toezicht van de Verzekeringskamer. Alle boekwinst, die op die woningen wordt gemaakt, kan alleen maar leiden tot verbetering van de actuele balansen van dat fonds, omdat op het ogenblik die woningen op boekwaarde staan.

Van Aardenne

Als je tegen een hogere contante waarde kan herbeleggen, kan de zaak vanuit de pensioenkant alleen maar verbeteren. Wat dat betreft kan het dus alleen maar beter worden voor de gepensioneerden. De vraag is alleen of het genoeg beter wordt.

De heer **Bremen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mag worden aangenomen dat in het kader van het nieuwe beleid bij het AZL de baten van de transacties in de onderhavige gemeenten mede ruimte bieden om, zoals reeds eerder is geschied in de laatste jaren, te worden aangewend voor een meer aangepaste indexatie van de huidige excedentpensioenen? Kan dat wellicht in de loop van dit jaar?

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij nogal voor de hand te liggen dat de baten worden aangewend in de sfeer van de gepensioneerden. Juist met betrekking tot de excedenten zijn er wat problemen, maar – nogmaals – het op peil houden van de mijnwerkerspensioenen in de jaren dat er geen nieuwe leden meer bij komen en dat de oud-mijnwerkers alleen maar ouder worden, is op zich zelf een niet zo eenvoudig vraagstuk. Tot nu toe heb ik niet de indruk dat het AZL, als beheerder van de verschillende pensioenfondsen, niet een beleid heeft gevoerd dat er het beste van maakte, zij het met regeringssteun. Dat laatste is evenwel begrijpelijk.

De heer **De Graaf** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Geven deze zaak en de in het verleden plaatsgevonden hebben de zaken, zoals de PGGM-affaire en de daaraan gelieerde fondsen en de bakkerspensioenfondsen, de Regering aanleiding, het repressieve toezicht van de Verzekeringskamer te vervangen door een preventief toezicht?

Staatssecretaris **De Graaf**: Mijnheer de Voorzitter! Het is de geachte afgevaardigde de heer De Graaf waarschijnlijk bekend dat wordt gewerkt aan een totaal nieuwe pensioenwetgeving met betrekking tot de aanvullende pensioenen. De situatie zal dan ook anders worden dan op dit moment het geval is. Wij hebben alleen een Pensioen- en Spaarfondsenwet die een aantal formele voorschriften stelt waaraan de pensioenfondsen moeten voldoen. Dit wordt echter vervangen door een wetgeving die niet zozeer een repressief karakter, als wel een preventief karakter zal krijgen. Ik zie geen aanleiding in de gebeurtenissen bij de PGGM en het pensioenfonds voor het bakkersbedrijf en in deze zaak – wat dat ook moge zijn

– om in de bestaande wetgeving veranderingen aan te brengen.

De heer **Worrell** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Kan de Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening mededelen hoe de verkoopprijzen van vooral de eerste transactie zich verhouden tot de huurprijzen en hoe deze relatie bij latere transacties ligt?

Staatssecretaris **Brokx**: Mijnheer de Voorzitter! Over de verhouding tussen de koopprijzen in de onderscheidene beweerde transacties en de huurprijzen kan ik op dit moment geen mededelingen doen. De huur wordt door de koop evenwel niet gebroken, zoals bekend is. Overigens zal de Kamer binnenkort nader voorlopig verslag krijgen met betrekking tot de huurbeschermingsbepalingen van het Burgerlijk Wetboek. De hoogtes van de huren worden bepaald door het eigen wettelijk regime.

Aan het adres van mevrouw Salomons kan ik zeggen dat de kadasters pas kunnen worden geraadpleegd op het moment dat de aktes van transport in dat kadaster zijn ingeschreven. Het zal bekend zijn dat daar een zekere tijd tussen zit. Daarbij is het echter nog de vraag of alle verkopen ook als zodanig in die kadasters worden geregistreerd. In de kadasters worden immers slechts de eigendomsovergangen geregistreerd.

De heer **Van der Linden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Passen deze transacties in het beleid dat het AMF voert, waarbij de terugloop van het aantal woningen parallel loopt met het teruglopen van het aantal pensioengerechtigde leden, of is er een 'oververkoop' ten opzichte van het andere?

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mijn indruk dat de acties geheel passen in het beleid, omdat hiermee de contante waarde kan worden verhoogd. Het is de bedoeling, geleidelijk aan op leningen met vaste looptijd over te gaan, in het beeld van de verplichtingen die het AMF heeft.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Moet de gesignaleerde gang van zaken en het feit dat de overheid nog steeds aanzienlijke bijdragen geeft aan het AMF, niet leiden tot de overweging door de Regering, wederom een commissaris namens de Regering aan te stellen?

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! De bijdragen berusten op overeenkomsten die zijn gesloten. Ik meen dat wij niet zonder enig nader onderzoek moeten aannemen dat van

een gang van zaken sprake is die niet in het belang van de gepensioneerden is. Op het ogenblik dient de vraag van de heer Van der Hek dus ontkennend te worden beantwoord.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 107 van het Reglement van Orde door het lid Porthéine aan Staatssecretaris Hazekamp van Economische Zaken en de Minister van Justitie, over een eventuele huurverhoging van bedrijfsruimten van de winkelpromenade Lijnbaan te Rotterdam. ⁴

[De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]

De heer **Porthéine** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Over de buitengewoon hoge huurverhogingen die door de rechter in het verleden zijn toegestaan voor de winkels aan de Lijnbaan in Rotterdam, heeft de vaste commissie zich meermalen beraden. De Staatssecretaris zegde toe dat de mogelijkheid zou worden onderzocht, een wijziging van het artikel 1632a van het Burgerlijk Wetboek te doen plaatsvinden. Hij zegde dit toe in zijn brief op stuk 15 110, nr. 3.

De vraag naar een onderzoek werd nog eens versterkt door de motie die is aangenomen bij de behandeling van de begroting van Economische Zaken voor 1979. Hierin werd een snelle wijziging bepleit. De commissie heeft zich onlangs, ongeveer 14 dagen geleden, nog eens beraden over het vraagstuk en schriftelijk op spoed aangedrongen.

Ik besef dat veel overleg noodzakelijk is tussen de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Justitie op dit punt. Toch stel ik in een van de vragen dat het overleg naar mijn mening zo spoedig mogelijk moet worden afgerond en dat de wijziging dan moet worden ingediend.

Stel dat dit gebeurt, wat wij allen hopen, dan moet de kamerbehandeling nog plaatsvinden. De ingang van deze wetswijziging is dan in ieder geval niet op zeer korte termijn verzekerd.

Verder is dan nog geen oplossing gevonden voor het probleem waarmee wij al eerder, maar dezer dagen extra werden geconfronteerd. Dit betreft de tussentijdse extra huurverhogingen die bovenop de reeds zeer grote huurverhogingen komen, die de Lijnbaan-winkeliers de afgelopen jaren zijn opgelegd.

Portheine

Deze materie bestrijk ik met name in mijn vragen. Zij is nog ingewikkelder dan de wijziging van artikel 1632a. Ik hoop dat de Staatssecretaris bereid is, juist hieraan met urgentie alle aandacht te schenken.

□

Staatssecretaris **Hazekamp**: Mijnheer de Voorzitter! Op de eerste vraag van de heer Portheine kan ik zonder meer bevestigend antwoorden.

Naar aanleiding van de tweede vraag kan ik meedelen dat vrijdag 23 maart aanstaande overleg zal plaatsvinden op het Ministerie van Justitie. Hierbij zal Economische Zaken uiteraard vertegenwoordigd zijn.

Wat de derde vraag betreft kan al uit het vorige antwoord worden begrepen dat de voorbereiding voor een wetsontwerp in een vergevorderd stadium verkeert.

Ik neem aan dat de Minister van Justitie en ik na het overleg op 23 maart a.s. de knopen zullen moeten doorhakken, voor zover de knelpunten er dan nog zouden zijn, zodat het wetsontwerp direct daarna naar de Ministerraad en naar de Raad van State zal kunnen gaan. Deze procedure mag worden geacht ongeveer te zijn beëindigd in juni, zodat het wetsontwerp in die maand de Kamer zal kunnen bereiken.

De heer Portheine heeft toegelicht dat met name de tussentijdse verhoging van de huur nu een nieuw probleem zou geven. Voor zover mij bekend, zijn de huidige problemen die bij de Lijnbaan aan de orde zijn juist een gevolg van artikel 1632a. Een wijziging daarvan zou de problemen kunnen oplossen. De suggestie, dit artikel eventueel geheel te schrappen zou binnen het totaal van de voorbereiding kunnen worden gerealiseerd, zo dit inderdaad de oplossing is. Ik zie echter niet in dat een schrapping van dit artikel in een sneller tempo dan ik reeds heb aangegeven ten aanzien van het andere wetsontwerp zou kunnen worden gerealiseerd. Ik meen dan ook dat een snelle behandeling van het thans in voorbereiding zijnde wetsontwerp de snelste en beste oplossing zal zijn.

De heer **Portheine** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik aannemen dat de Staatssecretaris met betrekking tot de tussentijdse problematiek ook de gedachte zal meenemen en onderzoeken, vóór de uitspraken van de rechter een behoorlijke advisering van deskundige zijde te doen plaatsvinden en dat hij deze materie ook zal inbrengen

in het beraad dat over deze tussentijdse kwestie en over de definitieve regeling zal moeten worden gehouden, waarover ik overigens verheugd ben?

Staatssecretaris **Hazekamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan de heer Portheine toezeggen dat ik nogmaals zal aandringen op een deskundige advisering inzake uitspraken van de rechter en de voorbereiding daarvan. Ik heb in het verleden met name de Kamers van Koophandel in Nederland gevraagd, bij dit soort advisering behulpzaam te zijn. Dit wil niet zeggen dat overal een dergelijke advisering zou zijn gerealiseerd. Ik zal op korte termijn nogmaals benadrukken dat een deskundige advisering noodzakelijk is, zowel bij de Kamers van Koophandel als in het overleg met Justitie, om te bezien, of een dergelijke advisering eventueel nog langs andere wegen extra valt te realiseren.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Heeft de Staatssecretaris nagedacht over de reeds in het verleden gedane suggestie, de huuradviescommissies – nu de huurcommissies – een rol te laten spelen in deze advisering?

Staatssecretaris **Hazekamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem aan dat mevrouw Salomons daarbij doelt op de bestaande huuradviescommissies ten aanzien van woningen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ja, enigszins uitgebouwd. Dit is in het verleden bij de bedrijfspandenfunctie ook het geval geweest.

Staatssecretaris **Hazekamp**: De adviescommissies ten aanzien van woningen die thans aan de orde zijn adviseren via de nieuwe wetgeving uitsluitend ten aanzien van woningen. Voor zover daarbij gebruik kan worden gemaakt van bedrijfspanden bestaat in wezen de mogelijkheid tot advisering, indien althans de rechter deze adviseerende instantie als deskundig accepteert. Ik weet dat in sommige districten die weg ook wordt bewandeld.

Aan de orde is de **interpellatie-Wolff**, gericht tot de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, over het omroepbeleid met betrekking tot de Europese verkiezingen en over de zendtijd voor politieke partijen daarbij. Tot het houden van deze interpellatie is verlof verleend in de vergadering van 13 maart 1979.⁵

[De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]

□

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Vanzelfsprekend wil ik allereerst de Kamer dankzeggen voor de toestemming die zij mij heeft gege-

De Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, mevrouw Gardeniers-Berendsen en het kamerlid Van der Sanden (CDA)

ven de Minister van CRM te interpellieren, dat wil zeggen haar vragen te stellen en verantwoording te doen afleggen tijdens een spoeddebat, waarin de Kamer haar eigen oordeel, zo nodig, kan uitspreken. Wat dat oordeel betreft zullen wij het antwoord van achter de regeringstafel moeten afwachten, het moeten wikken en wegen. Maar spoed is hier geboden.

Twaalf weken voor de Europese verkiezingen hebben de politieke partijen die in het parlement vertegenwoordigd zijn en met een lijst uitkomen voor de Europese verkiezingen, nog niets vernomen over eventuele extra radio- en televisiezendtijd voor de deelnemende politieke formaties. Er zijn ook geen mededelingen te verkrijgen, zelfs geen enkele indicatie. Het departement mompelt via zijn zegslieden iets vaags over een advies van de Omroepraad dat aangevraagd is. Het regeringscommissariaat lispelt wat over een mogelijk gunstig advies. Daar moeten wij het dan voorlopig en tot dusverre mee doen.

Dit is geen beleid. Dit is een volstrekte miskenning van de betekenis van de Europese verkiezingen en van de positie van de Nederlandse politieke partijen. Het gaat hier om een nieuw soort verkiezingen. Als de Minister in het licht hiervan ten aanzien van het omroepbeleid een advies nodig heeft, dan dient zij allereerst hier in de Kamer te komen. Het is vóór alles een algemene politieke kwestie en pas in de tweede plaats een omroeptechnische aangelegenheid.

Bij Tweede-Kamerverkiezingen is het een vaststaande regel dat iedere deelnemende partij twee radio- en twee televisie-uitzendingen extra krijgt toebedeeld. Het blijft natuurlijk bedeling, als men het afmeet aan oceanen zendtijd waarover de erkende politieke smaakmakers de beschikking hebben. Wij redeneren dus over een op zichzelf al karig minimum. Het grenst aan het ongelooflijke dat de partijen nog steeds in het onzekere worden gelaten over deze minimale extra zendtijd.

Let wel: het gaat nu nota bene om verkiezingen waarvoor de Nederlandse kiezers nog warm moeten lopen en waarmee niemand in ons land nog enige ervaring heeft. Het is natuurlijk wel aardig dat wij nu reeds allerlei lieden op het beeldscherm zien, die vertellen hoe verschrikkelijk belangrijk het allemaal is en hoe ingewikkeld het allemaal is. Voorlopig is er maar één ding ingewikkeld: het gehannes van

het departement van CRM met de zendtijd voor politieke partijen. Daar heeft men maanden nodig om tot een voor de hand liggende beslissing te komen.

Maar het vervaardigen van programma's door de partijen is ook geen kwestie van één dag, één week of zelfs één maand, zeker niet als het gaat om Europese problemen die van zwaar gewicht zijn. Het beleid van de Minister tot dusverre is een miskenning van dit gewicht en van de betekenis van zelfstandig optredende politieke partijen. Daarin kunnen wij onmogelijk berusten.

Als politieke partij eisen wij voor onszelf en voor de andere rechten op, zeker op het moment dat geruchten de ronde doen, dat er binnen de omroepraad meningsverschillen over de kwestie bestaan dan wel bestonden.

Goed, laat men rustig aanmodderen met de zenderkleuring die per 1 april wel even fraaie als zonderlinge schilderijen of geluidspanelen zal opleveren. Laat men rustig voortzeulen op de weg van verdere ontwrichting van het gevestigde en nogal wormstekige omroepstelsel, maar dan wel de handen af van de politieke rechten van de partijen en van de kiezers die in vrijheid hun keuze moeten kunnen bepalen, op zijn minst zonder directe officiële discriminatie van deze of gene richting.

De Tweede Kamer heeft na rijp besaad besloten haar werkzaamheden in de komende tijd zo in te richten en zo aan te passen als dat bij kamerverkiezingen gebruikelijk is. Daar is hier in de Kamer over gepraat. Dat besluit behoort het kompas te zijn voor de Minister bij haar omroepbeleid. Dat wil zeggen, op zijn minst dezelfde hoeveelheid extra zendtijd voor de politieke partijen die aan de Europese verkiezingen deelnemen.

Aan de Omroepraad heeft men in dit geval zeker niet in meerdere mate een boodschap dan bij kamerverkiezingen het geval is. Tekst en uitleg kan gerust hier gegeven worden.

Wat ons betreft heeft het nu lang genoeg geduurd, te meer omdat wij zien en horen hoe de diverse zendgemachtigden al druk bezig zijn met de slag om Europa. De start van de Teleacursus 'Wij Europeanen' is er het treurig en karikaturaal voorbeeld van. Hij is gemaakt volgens het koude-oorlogsprocédé, waarmee prof. Brugmans, die de eindredactie heeft, zoals wij weten helemaal vergroeid is. Het is hem in hart en nieren, moet ik zeggen. Dat moet ik hem nageven. Het beeld van Europa na de Tweede Wereldoorlog

is: Marshall de weldoener; de communisten in Europa als de aasgieren die het liefste het tafereel zien van armoede en honger onder de massa; Churchill als de verheven drager van een verheven Europese gedachte. De redactie van de Teleacursus onthoudt de kijkers de onthulling die kort geleden door de Britse regering is gedaan, namelijk dat deze een preventief gebruik van atoomwapens wenste. Maar dat is natuurlijk een kleinigheid, een bagatel.

Ik signaleer het slechts als een voorproefje van wat ons wellicht nog te wachten staat. Wij wensen nadrukkelijk geen censuur; wij wensen op dit punt ook geen overheidsingrijpen. Wie een karikatuur tekent, tekent maar al te vaak zichzelf. Geen overheidsingrijpen wil echter niet zeggen, dat de Regering ontslagen zou zijn van haar plicht om de zendgemachtigden erop te wijzen dat recht behoort te worden gedaan aan de uiteenlopende standpunten van de partijen, aan de pluriformiteit van denken, zoals die in ons land bestaat. Alleen dan is het te vervaardigen dat er voor allerhande uitzendingen geld ter beschikking is gesteld via het nationaal comité Europese verkiezingen. De grap kost van die kant f 824.000 wat betreft de radio en televisie. Als op die manier de propagandakas van enkele partijen zou worden gespekt, is dat ronduit onaanvaardbaar.

De vraag is: Wat te doen? Onzes inziens dient de Minister duidelijk haar mening te laten horen in het publiek, en tot dat publiek reken ik dan ook de zendgemachtigden. Verder zou het op haar weg liggen om te bevorderen dat juist in deze periode de Nederlandse Omroepstichting bij haar voorlichting de nadruk legt op uitzendingen die in overeenstemming met artikel 36, lid 2, van de Omroepwet 'ontmoetingspunten zijn voor de geestelijke en maatschappelijke stromingen in het volk'. Deze formule is niet voor niets in de Omroepwet vastgelegd. Het kan toch niet de bedoeling zijn, dat eeuwig dezelfde dames en heren elkaar op datzelfde beeldscherm ontmoeten? Het kan ook niet de bedoeling zijn Europa weg te plakken achter wat oud-Hollands krantenpapier, nu dan beheerd door enkele perscombinaties.

Wij nemen de Europese problemen ernstig. Wij hebben onze Eurovisie en deze is in ieder geval van een democratisch gehalte, met oog voor pluriformiteit. Juist daarom willen wij nu reeds een democratische gang van zaken en ook de pluriformiteit gewaarborgd zien.

De heer Wolff (CPN) interrumpeert Minister Gardeniers-Berendsen

□

Minister Gardeniers-Berendsen: Mijnheer de Voorzitter! Zowel de schriftelijke interpellatievragen als de toelichting van de heer Wolff gaan mijns inziens wat verder dan de portefeuille die ik mag beheren. Het is duidelijk dat een gedeelte van zijn vragen en van zijn inleiding betrekking heeft op zaken die tot de verantwoordelijkheid van de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, de heer Van der Mei, behoren. Die heeft hierover al eerder in de Kamer verantwoording afgelegd.

Vele vragen betreffen de activiteiten van het 'Nationaal Comité', waaraan u, mijnheer de Voorzitter, de start gaf. Dat comité heeft een brede maatschappelijke samenstelling en van alle maatschappelijke organisaties zijn de voorzitters zelf daarin vertegenwoordigd. Hieruit bleek dat dit 'Nationaal Comité' alle aandacht wilde geven aan het belang om voor deze Europese verkiezingen de kiezers ervan te overtuigen dat meedoen of niet meedoen van belang kan zijn voor de samenstelling van het nieuwe Europese Parlement. Dit is door de heer Van der Mei duidelijk ondersteund.

Ik wil echter vooral ingaan op de woorden die de heer Wolff tot mij, als Minister van CRM, heeft gericht. De heer Wolff weet ongetwijfeld dat de Minister van CRM over de inhoud van de programma's van zendgemachtigden geen zeggingsmacht heeft. Die vrijheid hebben de omroeporganisaties

en alle zendgemachtigden. Die vrijheid is gebaseerd op de Omroepwet.

De zendgemachtigden hebben met het 'Nationaal Comité' bepaalde afspraken gemaakt. Zij hebben gebruik gemaakt van de mogelijkheid om als zendgemachtigde deel te nemen aan dat gedeelte van de voorlichting dat via de omroep zou lopen. Zij moesten daarvoor een begroting opstellen en hun plan indienen en dan konden zij daarvoor geld krijgen. Dat was zeker niet vanuit een bepaalde politieke doelstelling. Het 'Nationaal Comité' heeft bij het verstreken van die gelden zich tot doel gesteld dat het om voorlichting moest gaan en vooral om een bijdrage om een redelijke opkomst naar de stembus te verzekeren, dus om de kiezers op te wekken aan deze verkiezingen deel te nemen.

Vele omroeporganisaties hebben daarvan gebruik gemaakt, maar niet alle, zoals ook niet alle politieke partijen deel hebben willen nemen in het 'Nationaal Comité'. Daar is echter nog wel verandering in aan te brengen. Het lijkt mij ook uitermate belangrijk dat alle politieke partijen, die geïnteresseerd zijn in Europa, deelnemen aan een dergelijke activiteit.

De heer Wolff vraagt mij dan waarom geen gebruik is gemaakt van de zendtijd voor politieke partijen. Waarom, zo vraagt hij, horen wij alleen maar wat gelispel daarover? Normaal kunnen de politieke partijen zich wel degelijk om extra zendtijd wenden tot

de Minister van CRM. Voor de Tweede Kamerverkiezingen ligt dit in de Omroepwet vast. Artikel 18, tweede lid geeft die mogelijkheid aan. Bij de Tweede Kamerverkiezingen wordt daarvan dan ook gebruik gemaakt.

Voor de Europese verkiezingen heeft slechts één politieke partij zich tot de regeringscommissaris gewend met de vraag of er extra zendtijd ter beschikking zou komen. Al in februari heb ik daarover advies gevraagd aan de Omroepraad. Het is duidelijk dat de heer Wolff daarover iets heeft vernomen. Ik ben al telefonisch door de Omroepraad geïnformeerd dat dat advies dezer dagen bij mij zou komen.

Het is overigens een positief gericht advies, wat volstrekt in mijn lijn ligt. Het lijkt mij dat het, in de geest van de Omroepwet pratend, niet anders kan zijn dan dat voor belangrijke verkiezingen zoals ook de Europese verkiezingen de politieke partijen, zoals is vastgelegd in artikel 18, lid 2, voor de verkiezingen voor de Tweede Kamer, de mogelijkheid moeten hebben van dat medium gebruik te maken. Hoe dat advies exact luidt weet ik nog niet. Het ligt nog niet op mijn bureau. Ik zal zeker het advies dat, zoals ik heb vernomen, positief is gesteld positief bekijken, om te zien op welke wijze en de beste manier – in hetzelfde tijdpad; dat heb ik evenals bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer willen volgen – gestalte kan worden gegeven aan de mogelijkheid, dat politieke partijen hun mening ten aanzien van de Europese verkiezingen naar buiten kunnen brengen.

Ik heb het woord 'tijdpad' genoemd, omdat de Europese verkiezingen ongeveer twee weken later worden gehouden dan indertijd de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Ik zal precies op dezelfde tijd de beslissingen ter zake naar buiten kunnen brengen. Ik heb tot nu toe van geen enkele politieke partij, behalve die ene, die zich tot de regeringscommissaris heeft gewend, een verzoek om extra zendtijd gekregen. Ik begrijp uit deze interpellatie dat een van de politieke partijen, die is vertegenwoordigd in de Tweede Kamer, mij zal berichten, dat zij van die mogelijkheid gebruik zal maken. Dat heb ik in ieder geval genoteerd. Bezie ik nu de schriftelijke vragen.

De eerste vraag heb ik reeds bevestigend beantwoord. Ik weet ook dat het Nationaal Comité gelden ter beschikking heeft gesteld onder andere voor radio- en TV-uitzendingen. Dat gaat overigens om een kwart van de gelden die ter beschikking komen. Driemaal zoveel wordt gebruikt voor andere voorlichting.

Gardeniers-Berendsen

De tot nu toe gedane en nog volgende uitzendingen zijn geschied of zullen geschieden door omroeporganisaties, de NOS, Teleac en de schoolradio en de schooltelevisie. Deze zijn allemaal gedaan – met die welke nog in de pen zitten zal dat ook het geval zijn – vanuit de gedachte om voorlichting te geven in brede zin. Zij zijn uitsluitend gericht op de verbetering van de opkomst van de kiezers voor deze verkiezingen. Dat is de doelstelling van de gelden die zijn gegeven aan de zendgemachtigden hiervoor. Dat is geen zaak van de Minister van CRM.

De vierde vraag heb ik al beantwoord. Ik neem aan dat met de voorlichting wordt bedoeld, de voorlichting voor zover zij ligt op het terrein van de omroep. Ik had al actie genomen door advies te vragen aan de Omroepraad. Daarvoor heb ik de invulling zojuist al gegeven.

Op vraag 5, die handelt over de nauwe aansluiting bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer, kan ik bevestigend antwoorden.

Ook vraag 6 kan ik bevestigend beantwoorden. Ik heb de vragensteller bediend, voordat de vraag was gesteld.

Wat vraag 7 over de extra zendtijd betreft, moet ik de inhoud van het advies afwachten. Als ik zeg dat dit zal gaan in de geest van de extra zendtijd bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer, zal mijn positieve richting, onverlet latend hoe het advies gaat luiden, zeker ook naar het extra gaan. Ik heb reeds duidelijk gemaakt, dat ik geen gebruik kan maken van artikel 18 van de Omroepwet, dat er speciaal is voor de politieke partijen en voor Tweede-Kamerverkiezingen in het tweede lid. Ik zal gebruik moeten maken van artikel 26, tweede lid, maar dat zal de heer Wolff misschien wat minder interesseren, als ik mijn bereidheid om in de geest van artikel 18 te gaan handelen hier heb geuit.

Ik geloof dat ik de vragen die op mijn terrein liggen heb beantwoord. Ik meen dat ik op de opmerkingen van de heer Wolff, die vooral gericht zijn op het Europese karakter van de verkiezingen, niet moet ingaan en dat deze meer liggen op het terrein van de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Zo gauw zijn wij er natuurlijk niet van af! Allereerst dank ik de

Minister hartelijk voor haar vrij duidelijke en ook wel correcte antwoorden. Ik stel met tevredenheid vast, dat haar visie op de zendtijd van de politieke partijen en het vraagstuk van de Europese verkiezingen parallel blijkt te lopen met het onze. Ik weet niet hoe dat met al die papieren gaat, want daar zit ik niet zo in.

Om ieder misverstand echter uit te sluiten, merk ik op dat door de partij die ik de eer heb te mogen vertegenwoordigen dezelfde procedure is gevolgd als altoos het geval is geweest, sinds het moment dat onze partij – ik geloof dat er al een jaar of tien politieke zendtijd was – voor het eerst politieke zendtijd kreeg, na vele debatten in de Tweede Kamer. Mijn partij heeft herhaalde malen contact gehad met de ambtenaren op CRM. Het zou niet slecht zijn als het Ministerie van CRM en de ambtenaren op de betrokken afdelingen enig maatschappelijk dienstbetoon ten toon spreidden in zo'n geval.

De opmerkingen van de Minister over de verantwoordelijkheid van de heer Van der Mei slaan naar mijn gevoel helemaal nergens op. De heer Van der Mei heeft wel met de poen te maken; daar twijfel ik niet aan. Hij rommelt daar maar wat mee aan, naar het comité toe. Ik vraag echter geen verantwoording over die gelden. Ik heb het over het naleven van de Omroepwet en de taken die daarin zijn vervat. Die zijn bij voorbeeld in de formule van het ontmoetingsprogramma duidelijk neergelegd. De formule in de Omroepwet over de ontmoetingstaak van de NOS is voor mij geen frase, maar kan in zo'n zaak inhoud krijgen.

De Minister heeft degene die voorzitter van het Nationaal Comité was genoemd. Ik kan natuurlijk niet de heer Vondeling gaan interpellieren. Dat is niet mogelijk. Vervolgens noemt zij de heer Samkalden, die nu voorzitter is. Ik kan hem ook niet interpellieren.

Er is een procedure aan de gang, zij het moeizaam, waarbij onze partij toetreedt tot het Nationaal Comité. Er zijn wat problemen rond een brief die zo langzamerhand een mystiek begrip is geworden. Dat gaat over een uitnodiging die zou zijn verstuurd maar nooit is gearriveerd. Daarmee wil ik nu dit debat niet belasten.

De Minister heeft natuurlijk wel bevoegdheden in de kwestie van de zendtijd. Ik hoop dat zij ook autoriteit heeft in dit land. Ik ben niet vies van autoriteit. Autoriteiten moeten er zijn. Ik hoop dat de Minister autoriteit heeft over de zendgemachtigden. Zij zou

dan een heel eind zijn met haar hele beleid. Haar arbeid zou daardoor vruchtbaar zijn.

Het is eigenlijk zonde van mijn tijd hem te citeren, maar de heer Den Uyl komt niet zo vaak aan het woord. Zo wordt zijn stem in het land toch ook eens gehoord. Bij de algemene politieke beschouwingen heeft hij gezegd, dat de Europese integratie geen neutraal proces is, maar een invulling vraagt die overeenkomt met de visie die een politieke partij, een christendemocratische, liberale of communistische partij, heeft op de ontwikkeling van de maatschappij. Hij heeft het echt helemaal alleen hier in het publiek gezegd en natuurlijk verder nooit. Het staat echter in de Handelingen.

Dan kijk ik eens naar de plannen van het Nationaal Comité. Dat doet een voorstel over uitzendingen. Enkele politieke leiders hebben zich kandidaat gesteld: Tindemans uit België voor de christendemocraten, de Luxemburgse premier Thorn, die liberaal is als ik mij niet sterk vergis en Willy Brandt, een sociaaldemocraat.

De NCRV zegt: De grote politieke partijen hebben een ontwerp klaar. Die programma's staan een beetje haaks op elkaar en die grote politieke partijen moeten nu eens voor de televisie een vergelijkende studie van hun programma's maken. Dat is dus precies het proberen, opnieuw een driestromenland op te bouwen, terwijl het in ieder geval in Europa om een vierstromenland gaat. Ik zeg dit omdat ik de scheiding tussen de verantwoordelijkheid van de heer Van der Mei, die ongetwijfeld altijd een virtuoso's verdediger van zijn beleid is in de Kamer, voor zover dat beleid bekend is...

De heer **Verbrug** (GPV): Waarom praat de heer Wolff over een vierstromenland? Als je alleen al spreekt over de fracties in het Europese Parlement, dan moet je al van een zesstromenland spreken en kijk je naar Nederland, dan gaat het al om nog meer stromen.

De heer **Wolff** (CPN): Het gaat om de vier grote, geestelijke en ook materieel aanwezig zijnde stromingen. Ik wil daarmee echter niets afdoen aan de stroming van het Gereformeerd Politiek Verbond.

De heer **Verbrugh** (GPV): Bedoelt de heer Wolff met de vierde stroming de conservatieve stroming, die in Denemarken en Engeland aanwezig is en die doorwerkt in een EDU?

De heer **Wolff** (CPN): Ja, maar het begrip 'conservatief' is in elk land anders. Hier heet het CDA nu eens het centrum en dan weer eens conservatieve stro-

Wolff

ming. Dat is niet bij te houden, dus houden wij het een beetje op die globale indeling.

Ten slotte dit. Ik zou graag willen weten, wanneer de Minister haar beslissing neemt. Dat lijkt mij een redelijke vraag van de kant van de Kamer, van de kant van de politieke partijen in het algemeen, omdat er meer tijd van voorbereiding nodig is dan bij de normale kamerverkiezingen. Als wij dat nu CRM aan het verstand kunnen brengen, of als de Minister dit de ambtenaren aan het verstand kan brengen, die allemaal verschrikkelijk hard werken – daar ben ik van overtuigd – dan zijn we een stukje verder. Al is het voorlopig informatief, een indicatie moet te geven zijn. Wanneer neemt de Minister haar beslissing? Dat is verder van belang, omdat de Kamer met Paasreces gaat in het begin van volgende maand.

Als de beslissing van de Minister erop uitloopt, dat niet het minimum van de zendtijden gehandhaafd blijft, dan zijn wij genoodzaakt, opnieuw de Kamer te verzoeken, ons verlof te geven om de Minister te vragen, voor de Kamer te verschijnen. Wij willen dus erg graag weten, wanneer de Minister gaat beslissen en ze moet maar niet te veel op de heer Van der Mei rekenen.

□

De heer **Kosto** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij tot de omroep beperken. Het eerste wat opvalt is dat met de activiteiten van het Nationaal Comité een vierde geldstroom in de richting van de omroep lijkt te gaan. In de eerste plaats zijn er de luister- en kijkgeld, de omroepbijdragen, door de bevolking opgebracht op grond van de wet, dan zijn er de inkomsten uit de STER, de Minister niet onbekend, dan is er de eigen inkomstenbron van de diverse zendgemachtigden, de verenigingsgelden en nu komt ineens van buiten een grootheid, het 'Nationaal Comité' en dat biedt geld aan voor het maken van programma's.

Op zichzelf een zeer interessant fenomeen. Ziet de Minister wellicht een precedent dat mogelijk navolging verdient en hoe ver zou dat kunnen gaan. In dit verband dringt zich de vraag op, of er door het comité bepaalde voorwaarden zijn gesteld. Daarbij is de onafhankelijkheid van de zendgemachtigden in het geding. Men kan die onafhankelijkheid uiteraard vrijwillig beperken door bepaalde toezeggingen te doen en die onafhankelijkheid zou ook bedreigd kunnen worden vanuit de sfeer van de overheid. Met de heer

Wolff zijn wij daar buitengewoon tegen. Hij heeft letterlijk gezegd: geen censuur en geen overheidsingrijpen, hetgeen niet wegneemt dat uit twee van zijn vragen toch iets van onbehagen doorklinkt. Hij meent dat er sprake is van het bevooroordeeld zijn van diverse zendgemachtigden.

De heer **Bakker** (CPN): Dat is toch zo!

De heer **Kosto** (PvdA): Ja, maar daarop kom ik ook terug. Ik wilde namelijk zeggen dat dit op zich zelf niet erg is. Ik zou het woord 'bevooroordeeld' niet willen gebruiken. Het is juist en heel nadrukkelijk de bedoeling van de Omroepwet dat diverse zendgemachtigden vanuit hun eigen maatschappelijke, geestelijke, culturele optiek programma's maken. Dan ligt het ook voor de hand dat men op een goed moment, ook bij een onderwerp als de Europese verkiezingen, van die vooringenomen stellingname blijf geeft. Dat is de bedoeling van de Omroepwet en een groot goed.

De heer **Wolff** (CPN): Een zekere vooringenomenheid is een gegeven. Die is ingebouwd in het systeem. Die vloeit voort uit het hebben van organisaties met een bepaalde levensbeschouwelijke instelling. Het is niet met alle het geval, maar goed. U zult toch begrepen hebben (het staat ook in onze vragen) dat wij daarom juist de nadruk hebben gelegd op de aanvullende taak die de NOS in dit geval zou moeten hebben, gezien de formule die wij in de Omroepwet kennen. Hecht u evenveel waarde aan die formule als aan de positie van de omroeporganisaties en de andere zendgemachtigden?

De heer **Kosto** (PvdA): Ik hecht erg veel aan die formule. Mijn bezwaar richtte zich tegen het gebruik van het woord 'bevooroordeeld'. Ik ben geneigd te zeggen: men heeft een eigen optiek en men laat die doorklinken. Dit is gerechtvaardigd. De taak van de NOS staat inderdaad in de wet, maar ik vind het wat moeilijk om van deze plaats af in een dialoog met de Regering de NOS nadrukkelijk aan die plicht te herinneren. Immers, nog niet is bewezen (de NOS moet de meeste van die programma's nog maken en uitzenden) dat de NOS op dit punt in haar taak tekort schiet. Daarvan is nog geen enkel bewijs geleverd. Dus uw vrees is prematuur, oftewel te vroeg.

De heer **Wolff** (CPN): Is de heer Kosto niet met mij van mening dat een debat in deze Kamer toch wel zin heeft, omdat de mening van verschillende kanten in de Kamer een specifieke eigen waarde heeft en verder in het publiek

beoordeeld kan worden? Dat is toch niet iets dat niet legitiem zou zijn?

De heer **Kosto** (PvdA): Niets is publieker dan dit huis. Wat hier gezegd wordt, komt goed door; dat weet u. Ik denk echter dat wij niet van mening verschillen over de inhoud van deze zaak. Ik blijf het wat moeilijk vinden de NOS die nog niets wangepresteerd heeft op dit punt, al bij voorbaat te herinneren aan de wettelijke taak.

Ik heb begrepen dat de Minister zeer positief denkt in dezelfde richting als het nog ongepubliceerde advies van de Omroepraad. Ik ga er dan ook van uit, dat wij mogen verwachten dat er zendtijd zal komen, analoog aan de periode die voorafgaat aan Tweede-Kamerverkiezingen.

Nu doen zich wel enkele vragen voor. De Minister zei dat zij het niet kon baseren op artikel 18 van de Omroepwet, maar dat zij het moest baseren op artikel 26. Dit is naar mijn gevoel onjuist. In artikel 18 staat, dat aan politieke partijen zendtijd kan worden gegeven. In artikel 18 staat ook dat dit dan bij algemene maatregel van bestuur in mindering wordt gebracht op andere zendgemachtigden. Artikel 26 zegt alleen maar dat dit niet nodig is en dat de Minister boven de totaliteit van de vastgestelde zendtijd extra zendtijd kan toewijzen. Dit is maar een deelaspect, maar het is wel van belang. Hoe moet ik nu artikel 18, lid 1, lezen, waarin staat dat zendtijd kan worden toegewezen aan in de Tweede Kamer zitting hebbende politieke partijen?

Nu doet zich de realiteit voor dat in deze Kamer een partij zitting heeft, die niet zal deelnemen aan de Europese verkiezingen. Krijgt die partij nu toch op grond van artikel 18, lid 1, zendtijd toegewezen? Een vraag die beantwoording behoeft. Ik leg artikel 18, lid 2, zo uit, dat hierin groeperingen worden opgevoerd die niet in deze Kamer vertegenwoordigd zijn, groeperingen waaraan de Minister wel zendtijd kan toewijzen. Ik neem aan dat de Minister dit met wijsheid zal doen, maar ik zou het op prijs stellen als zij zou willen aangeven welke criteria zij aanlegt voor niet in deze Kamer vertegenwoordigde groeperingen die niettemin mee zouden willen doen aan de Europese verkiezingen. Juist omdat de analogie niet perfect is (het is een nieuwe situatie) lijkt het mij van belang dit van de Minister te vernemen.

□

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er weinig behoefte aan, deze zaak te benaderen

Van der Sanden

vanuit dezelfde filosofie als de heer Wolff. Hij heeft enkele kwalificaties gegeven aan Teleac-cursussen en andere uitzendingen die op dit ogenblik plaatsvinden, waarop de Minister naar mijn mening adequaat heeft gereageerd. De bedoelingen van die uitzendingen zijn om de kiezers naar de stembus te brengen. Gelet op het betoog van de heer Wolff zou ook hij daarmee kunnen instemmen, namelijk om dat doel te kunnen bereiken.

De enige reden dat ik op dit ogenblik toch nog een enkele opmerking wil maken, is eigenlijk dezelfde als die waarover de heer Kosto zojuist heeft gesproken, namelijk de relatie tussen artikel 18, lid 1, en artikel 26, lid 2, van de Omroepwet. Ik begrijp, dat de Minister onmogelijk aan de hand van artikel 18 zendtijd kan toewijzen. Dat instrument heeft de Minister niet ter beschikking. In de huidige situatie is zij dus gedwongen om artikel 26, lid 2, toe te passen, waarin overigens staat: binnen of boven de krachtens het eerste lid vastgestelde zendtijd. De Minister kan het dus ook nog binnen de zendtijd vaststellen. Dit is echter op zich volstrekt onbelangrijk.

Waarom het mij gaat, is het volgende. Wij zijn nogal eens met de wijziging van de Omroepwet bezig. De Europese verkiezingen, die een vaste zaak worden om de vijf jaar, zouden eigenlijk, in het licht van wat wij met de Tweede-Kamerverkiezingen doen, een eigen plaats in de Omroepwet moeten hebben, en wel in artikel 18.

De heer **Kosto** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Natuurlijk kan de Minister niet om artikel 18 heen. Artikel 26 praat over de hoeveelheid zendtijd. Artikel 18 introduceert de politieke partijen als mogelijke dragers van het recht om in het bestel te verschijnen, naast de daar bestaande zendgemachtigden. Het betreft inderdaad een combinatie van artikel 18 en artikel 26, lid 2.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik dacht ook niet, dat er een verschil van mening was tussen de heer Kosto en mij. Het enige wat ik wil betogen, is, dat de politieke partijen in artikel 18 potentieel zijn aangewezen als zendgemachtigden en derhalve op grond van artikel 18 aanspraak kunnen maken op zendtijd. Het hanteren van artikel 18 voor het concreet toekennen van zendtijd is echter eigenlijk gelimiteerd aan de Tweede-Kamerverkiezingen. Welnu, daarom is de Minister genoodzaakt, voor deze Europese verkiezingen artikel 26 te hanteren.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn betoog is: Minister, zoudt gij nu niet artikel 18 ook aanpassen? Aan wie gaat gij nu de zendtijd toekennen, als er een positief advies van de Omroepraad komt?

Deze vraag heeft de heer Kosto ook gesteld. Dat zal toch alleen kunnen – zo vertaal ik het voor mijzelf op dit ogenblik – aan die partijen die ook daadwerkelijk aan de Europese verkiezingen meedoen en niet aan partijen die, ware artikel 18 voluit van toepassing, toevallig op dit moment een zetel in de Tweede Kamer hebben?

□

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Allereerst wil ik een positieve opmerking maken aan het adres van de Minister. Immers, wij juichen het als VVD toe, dat zij, reeds voordat deze kwestie in de Kamer werd aangezwengeld, een advies hierover heeft gevraagd aan de Omroepraad. Dit ligt geheel in onze lijn. Bij vorige verkiezingen hebben wij ook duidelijk gepleit voor meer pluriforme voorlichting. Onder andere bij de laatste verkiezingen hebben wij met name gewezen op de wel erg onderbedeelde publiciteit, voornamelijk voor de kleinere partijen. Wat dat betreft steunen wij de Minister in haar positieve opvattingen ter zake.

Juist omdat wij wel begrip hebben voor de opvatting van de kleinere partijen, dat de voorlichting over Europa op dit ogenblik enigszins eenzijdig is,

betreft mijn feitelijke vraag het volgende. De Minister heeft gezegd, dat het Nationaal Comité de plannen moest inzien en goedkeuren van de omroepverenigingen, van Teleac en van de NOS en dat daarna subsidie werd verleend. Is dat 'plannenoverleg' zo ver gegaan, dat men ook inzicht heeft gehad in de inhoud van het gehele programma op zich?

□

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Wolff heeft gezegd dat ik niet de vragen heb beantwoord die, naar mijn mening, wel aan de heer Van der Mei waren gesteld. Die hadden inderdaad betrekking op dat deel van zijn toelichting dat duidelijk zijn visie verwoordde over de Europese verkiezingen op zich en Europa in het algemeen en andere zaken daaromheen, waarop wellicht ook Staatssecretaris Van der Mei antwoord zou kunnen geven. Hij zegt naar mijn mening terecht dat hij aan mij de vragen heeft gesteld over het omroepbestel. Ik heb ook iedere keer geprobeerd, ook bij de beantwoording van de vragen naar de activiteiten van het Nationaal Comité, de informatie die ik kon geven te beperken tot de omroep. Ik zou inderdaad iets meer informatie kunnen geven, maar dat ligt niet op mijn terrein.

De heer Wolff zei dat het maatschappelijk dienstbetoon hem niet is verleend door de ambtenaren van mijn

De heer Van der Sanden (CDA)

Gardniers-Berendsen

Ministerie. Het is duidelijk dat ambtenaren in hun antwoorden aan kamerleden zo open mogelijk proberen te zijn. Dit is wel eens moeilijk wanneer er een advies is gevraagd. Ik neem aan dat gezegd is, dat er een advies was aangevraagd bij de Omroepraad. Op dat moment kon, hoewel men al enigszins op de hoogte was van de positieve richting, terecht een terughoudendheid worden gevoeld, toen er geen mededeling werd gedaan over een advies dat op dat moment nog niet aan de Minister was uitgebracht. Het lijkt mij volstrekt juist dat de ambtenaren in dat opzicht enige terughoudendheid betrachten.

De heer **Bakker** (CPN): Dan moet u ook niet zeggen dat er één politieke partij is geweest die belangstelling had.

Minister **Gardniers-Berendsen**: Dat zijn de feiten. Als de heer Wolff mij persoonlijk had gebeld, had ik dit gemeld. Ook een telefonische reactie naar de Minister zou gemeld kunnen worden. Ik heb ook niet willen zeggen, wat de heer Wolff had moeten doen. Het is geen kritiek. Het is vaststellen van een feit. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen doen politieke partijen wel degelijk een aanvraag en zij geven bericht dat zij van zendtijd gebruik willen maken. Niet alle behoeven er gebruik van te maken.

Bij de Tweede-Kamerverkiezingen, vooral de laatste jaren, is men zeer geïnteresseerd. Wat deze Europese verkiezingen betreft kon ik alleen maar constateren dat ik ongeveer tegelijk met de termijn die ik in acht moest nemen, wanneer ik een advies wilde aanvragen, van de regeringscommissaris een mededeling ontving dat hem door één politieke partij de vraag was gesteld of er extra zendtijd kwam in het kader van de Europese verkiezingen. Dit liep tegelijkertijd. Ik heb dus een advies gevraagd aan de Omroepraad à la de Tweede-Kamerverkiezingen.

De heer Wolff heeft gezegd dat ik niets te maken heb met de zaken die men daar naar buiten brengt. Inderdaad heb ik, als Minister van CRM, er niets mee te maken wat de zendgemachtigden in hun zendtijd naar buiten brengen. Deze ruimte geeft de Omroepwet wanneer een zendgemachtigde voldaan heeft aan alle criteria die de Omroepwet stelt, en een vergunning tot uitzendingen heeft gekregen. Dan heeft de Minister van CRM als zodanig geen invloed op de inhoud van de programma's.

Ik heb in eerste termijn ook gezegd dat zendgemachtigden vanzelfsprekend relaties kunnen aangaan voor het vullen van die programma's. Hoe komt het nu dat zendgemachtigden en niet alle omroeporganisaties gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid dat er een nationaal comité was dat voorlichting en vorming zou geven over het belang van de Europese verkiezingen? Dit heeft te maken met het feit dat het Nationaal Comité die gelden zowel uit de begroting van Buitenlandse Zaken als vanuit het Europees Parlement en de Europese Gemeenschap heeft gekregen. De subsidiegelden die vanwege Buitenlandse Zaken zijn gegeven, hadden een bepaalde doelstelling, namelijk dat de voorlichting gericht zou moeten zijn op een bijdrage aan de redelijke opkomst voor verkiezingen.

Dit is als volgt voorgelegd als een doelstelling aan de zendgemachtigden. Het Nationaal Comité heeft de NOS, als overkoepelende organisatie – de NOS heeft meer gezichten, bij voorbeeld technische faciliteiten, overkoepeling en de eigen zendmachtiging – ervan in kennis gesteld dat men de mogelijkheid had gelden ter beschikking te stellen.

De NOS heeft dat besproken met de omroeporganisaties. Zij waren er dus van op de hoogte gesteld dat zij aan het Nationaal Comité konden doen weten of zij daarvan gebruik wilden maken.

Ik zal daarover wat nadere informatie geven, zodat het wellicht wat duidelijker wordt. Men heeft vanzelfsprekend een relatie gelegd met degene die geld geeft volgens een bepaalde doelstelling. Dat is als volgt gebeurd. De KRO heeft geen inhoudelijke plannen – dat is tegelijkertijd een antwoord op een vraag van mevrouw Verkerk – maar het is een begroting met een omschrijving van datgene wat men wil doen. De KRO heeft plannen naar voren gebracht, zowel voor de radio als voor de televisie. De plannen voor de televisie zijn door de KRO teruggetrokken. Op dit moment krijgt de KRO voor de radio een klein bedrag, te weten f 28.000. De NCRV krijgt voor radioplannen f 10.000, de AVRO voor radioplannen f 29.000, de VARA voor radioplannen f 15.000. Daarnaast – ik kan nu de heer Wolff bedienen, in die zin dat de zendgemachtigden kennelijk bereid zijn, in de geest van de Omroepwet te handelen – krijgt de NOS voor radioplannen f 43.000. De NOS krijgt dus veel meer dan de andere zendgemachtigden. Zij heeft ook f 450.000 tot haar beschikking voor televisieplannen. Dat

geeft aan dat het leeuwedeel van de voorlichting die wordt gegeven om de kiezers in Nederland op te wekken, deel te nemen aan de Europese verkiezingen, zal worden vertaald in programma's die worden samengesteld door de NOS.

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Het is een duidelijke uiteenzetting. Daarbij blijft natuurlijk de vraag of er oog zal zijn voor de noodzakelijke pluriformiteit. Dat is een belangrijke zaak en ik heb daarvan ook een voorbeeld gegeven. Dat voorbeeld kwam trouwens uit een stuk van de NOS. Het desbetreffende programma werd overigens voorgelegd aan het Nationaal Comité. Men kon daarin een bepaalde verdeling zien: de heer Tindemans, de heer Thorn en de heer Brandt. Ik zeg dan dat men daarmee niet de pluriformiteit schetst, en zeker niet in Nederland of in Europa. Ik ben er niet vóór dat de Minister van CRM ingrijpt, want dat zou een malle toestand zijn. De Minister heeft echter wel recht op het op een bepaald moment laten horen van een opinie, en wel op zodanig moment dat daarnaar nog met vrucht kan worden geluisterd. Het zou geen precedent zijn, want de voorganger van de huidige Minister, de heer Van Doorn, heeft dat in de Kamer één keer gedaan. Ik ben hem daarvoor nog steeds dankbaar.

Minister **Gardniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal dat de Minister van CRM niet zal oordelen over de inhoud van programma's. Dat geldt dus ook voor deze programma's. Hier is echter sprake van een relatie tussen de omroeporganisaties die de mogelijkheid hebben gegrepen om gebruik te maken van extra gelden voor het vullen van een programma. Daarbij ligt de volledige verantwoordelijkheid bij het Nationaal Comité dat in zijn samenstelling inderdaad heeft getracht, de pluriformiteit van de Nederlandse samenleving tot uiting te laten komen. Het comité heeft ook getracht, de politieke partijen op te wekken, zitting te nemen in dat comité. Dat gebeurde natuurlijk in volledige vrijwilligheid. De subsidies worden verstrekt bij voorschot, waarbij naderhand de afrekening plaatsvindt. Er is dan een verantwoordelijkheid voor het Nationaal Comité en degenen die gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid die het comité hen financieel bood. Daarna zal het Nationaal Comité verantwoording afleggen bij zijn subsidieverstrekkers. In dit geval kan naar mijn mening de Minister van CRM geen antwoord geven op de vragen van de heer Wolff.

Gardeniers-Berendsen

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag of de Minister een mening heeft. Het zou toch aardig zijn wanneer wij een Minister hadden met een mening. De mening van de Minister is toch niet onbelangrijk? De Minister van CRM heeft met de omroepzaken te maken. Ik neem aan dat zij ook te maken heeft met de vraag of er dan wel een juiste relatie is tussen de taken van het Nationaal Comité en de bevoegdheden van het Ministerie van CRM.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Ik meen dat ik de heer Wolff de gezindheid van de Minister van CRM heb laten blijken doordat ik gebruik heb gemaakt van de Omroepwet, door – en dat is op de wet gestoeld – een advies te vragen om het mogelijk te maken dat er extra zendtijd zou komen. Hierdoor kan de pluriformiteit in de politiek een kans krijgen bij de Europese verkiezingen en de kiezers. Dit is inderdaad beïnvloeding naar politieke gezindheid.

De voorlichting via radio en televisie gebeurt vanuit de beperkte doelstelling en de verhouding tussen zendgemachtigden en Nationaal Comité. Gezien deze verhouding, is dit een zaak waarover de Minister van CRM zich met betrekking tot de inhoud niet zal uitlaten.

De heer **Wolff** (CPN): Ik maak er bezwaar tegen dat een alleszins rationele vraag wordt beantwoord met het onverlet laten van de bevoegdheden en de verantwoordelijkheid van de zendgemachtigden. Hiermee suggereert u na drie of vier verklaringen van mijn kant dat ik ben vóór een inbreuk op de bevoegdheden van de zendgemachtigden.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Dit heb ik absoluut niet bedoeld. U vroeg of de Minister van CRM haar mening wilde geven over de inhoud van de programma's. Ik meen dat zij dit niet mag doen. Als ik u verkeerd heb begrepen, hoor ik graag wat de Minister van CRM moet zeggen over de uitzendingen, gefinancierd met gelden van het Nationaal Comité.

De heer **Bakker** (CPN): U hebt als Minister te waken over de uitvoering van artikel 36, dat de taak van de NOS omschrijft. In dit artikel is de pluriformiteit van de NOS-uitzendingen neergelegd. Waar de NOS haar geld vandaan krijgt, is niet relevant. Relevant is dat de NOS-uitzendingen door de wet gedekt moeten zijn en dus door de Minister in dit opzicht moeten worden gecontroleerd.

Als u zegt te verwachten dat de NOS zal optreden in de geest van artikel 36, beantwoordt u de laatste vraag van de heer Wolff.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: De Omroepwet beperkt het ingrijpen van de Minister.

De heer **Bakker** (CPN): Het gaat niet om het ingrijpen. De heer Wolff heeft dit al enkele malen gezegd. U kunt echter duidelijk uitspreken dat naar uw mening artikel 36 in zijn volle betekenis moet worden gehanteerd.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Ik heb zojuist al even aangegeven dat de NOS meer aanspreektitels heeft, namelijk degene die technische faciliteiten verzorgt, de overkoepeling van de omroeporganisaties, de gesprekspartner dus op nationaal niveau en zendgemachtigde. Wanneer de NOS, zoals in dit geval, in het totaal van de uitzendingen op grond van de subsidie van het Nationaal Comité het leeuwendeel neemt, is voldaan aan de geest van de wet waar wordt gesproken over ontmoetingsplaats.

Wanneer ik de programma's van de NOS in haar kwaliteit van zendgemachtigde beoordeel, ben ik gebonden aan de beperkingen die de Minister van CRM zich heeft op te leggen bij inhoudelijke toetsing. Ik meen dus dat ik moet zeggen dat ik op de inhoud van de programma's van de NOS als Minister van CRM geen invloed kan uitoefenen. Wél heb ik met instemming geconstateerd dat de NOS op het verzoek van het Nationaal Comité en in overleg met de andere omroeporganisaties via de indeling en het indienen van plannen een antwoord heeft gegeven op de ontmoetingsplaats die de NOS kan innemen bij een dergelijke algemene voorlichting. Ik ben hierover verheugd.

Het toetsen van de inhoud van programma's van de NOS als zendgemachtigde is een zaak tussen NOS en Nationaal Comité.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik vraag de Minister graag, in haar beleid er rekening mee te houden dat het Nationaal Comité zeer lang is overgekomen als een exclusief gezelschap van mensen die zich hadden aangesloten bij de Europese Beweging. Hierdoor achten bepaalde partijen, die hiertegen principiële bezwaren hebben, zich niet gerechtigd, tot het Nationaal Comité toe te treden.

Daardoor is er natuurlijk al sprake van een bepaalde selectie. Hiermee heeft de Minister waarschijnlijk geen rekening gehouden. Het werkt echter door in al dit soort zaken. Het Nati-

onaal Comité geeft als gevolg daarvan een onvoldoende representatie van de politieke schakeringen in ons land.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! Het Nationaal Comité heeft getracht, in de samenstelling en in de uitnodigingen tot toetreding iedereen op te wekken om inderdaad het nationale karakter van de werkzaamheden van het comité te benadrukken. Ik wil hier wel voorlezen, welke politieke partijen gevolg hebben gegeven aan die uitnodiging. Ik meen dat men niet achteraf het nationale karakter ter discussie moet stellen wanneer men in vrijwilligheid heeft beslist, geen gevolg te geven aan een bepaalde uitnodiging. Men heeft dan toch die mogelijkheid gehad.

Deze vraag moet echter niet aan de Minister van CRM worden gesteld. Het Nationaal Comité, gesubsidieerd met gelden van de begroting van Buitenlandse Zaken, van het Europees Parlement en van de Europese Gemeenschappen, valt niet in de eerste plaats onder de verantwoordelijkheid van de Minister van CRM. Dat geef ik de heren Bakker en Wolff volstrekt toe. De vragen moeten inderdaad worden gesteld over de programma's. Ik heb artikel 36 voor mij. Daarin staat duidelijk dat onder verantwoordelijkheid van de stichting een gezamenlijk programma voor radio en televisie wordt uitgezonden, 'waartoe de krachtens artikel 29 aan de Stichting toegewezen zendtijd wordt gebruikt.' Dit geeft aan dat het gaat om programma's waarbij de NOS artikel 29 gebruikt. In die situatie kan de Minister van CRM slechts ingrijpen op bepaalde gronden. Ik blijf van mening dat de suggestie dat de Minister van CRM hier een oordeel over een bepaald programma van een bepaalde zendgemachtigde – de NOS in dit geval – zou kunnen geven onjuist is.

De heer **Wolff** (CPN): Ik vraag niet om een oordeel. Ik heb alleen gevraagd om een intentieverklaring van de Minister, waarin zij zegt dat de pluriformiteit tot uitdrukking moet komen. Het gaat niet om een oordeel. Mijn vraag is zeer liberaal. Het is geen VVD-vraag, die soms ook nog wel liberaal kan zijn, zoals wij vandaag van één van de spreeksters in dit debat hebben kunnen horen. Ter voorkoming van een misverstand wil ik nog even zeggen dat inderdaad twee uitnodigingen aan politieke partijen zijn verzonden. Ik ken een geval waarin men druk bezig is met een onderzoek naar de vraag, of die uitnodigingsbrief nu is verstuurd of niet. Ik zeg dit voor de Handelingen. Ik begrijp dat wij hiervoor de heer Van der Mei er ook bij zouden moeten ha-

Gardeniers-Berendsen

len. Daarvoor is het nu een beetje te laat.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik voel zelf dat ik nu het gevaar loop, een soort repeteergeveer te worden. Ik kan echter niet anders. Het gaat namelijk om het volgende. Ik wil nog wel eens proberen, het met andere woorden te zeggen. Een zendgemachtigde gaat een bepaald programma maken, waarvoor hem gelden, onder een bepaalde, beperkende bepaling, worden verstrekt. De vraag, of die zendgemachtigde in alle vrijwilligheid die beperkende bepaling, de kiezers op te wekken, deel te nemen aan de Europese verkiezingen – en daarin kan die pluriformiteit nog wel eens zitten –

De heer **Wolff** (CPN): U vergist zich al in de doelstelling. Dit is niet juist. Het plan van het Nationaal Comité is duidelijk verdeeld in twee gedeelten: ten eerste het motiveren – tot 1 mei – van de kiezers, en ten tweede het beeld brengen van de verschillende stromingen. Dit is in het Nationaal Comité besproken. Wij zitten er nog wel niet in, maar wij weten natuurlijk wel het één en ander.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Ik neem ook aan dat, wanneer een partij laat merken dat zij daarin graag zitting wil nemen, het Nationaal Comité daar geen bezwaar tegen zal hebben. Maar dat is ook niet mijn competentie. Dat is de competentie van het Nationaal Comité zelf, dat zijn uitnodigingen breed aan de samenleving heeft gericht.

Wat het tweede gedeelte betreft merk ik op dat ik de drie subsidiegevers al heb genoemd. De begroting van Buitenlandse Zaken is ter beoordeling van de Kamer. Ook de voorwaarden die gesteld worden bij het verstrekken van gelden aan het Nationaal Comité heb ik al genoemd. Het gaat inderdaad om het opwekken tot en het deelnemen aan voorlichting. Wanneer zou blijken dat de werkwijze van het Nationaal Comité daarvan afweek, dan is het de competentie van Buitenlandse Zaken daarop in te spelen. Er zal dan in overleg getreden moeten worden met het Nationaal Comité.

De heer **Wolff** weet er kennelijk meer van dan ik als Minister van CRM. Ik herhaal het niet tot mijn competentie te achten daarop op dit moment antwoord te geven. Als de heer **Wolff** meent dat het Nationaal Comité is afgeweken van de door de subsidiegevers gestelde voorwaarden, dan zal hij

daarover vragen moeten stellen aan de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken.

Ik heb een uiteenzetting gegeven over de verdeling van de gelden, zoals is gebeurd door het Nationaal Comité op grond van ingediende begrotingen. De subsidie wordt gegeven op basis van een voorschot. Afrekening vindt na afloop plaats.

Door de heer **Wolff** en ook anderen is gevraagd, wanneer de beslissing komt over de zendtijd politieke partijen. Ik heb geprobeerd de tijd die de vorige keer is genoemd, aan te houden. Omdat ik nu weet dat de Omroepraad het advies nagenoeg gereed heeft, waarvan ik de inhoud in mijn besluitvorming moet meenemen, kan ik toezeggen dat ik in ieder geval vóór het Paasreces mijn besluit aan de Kamer zal mededelen.

Wat de vraag van de heer **Kosto** betreft over de geldstroom heb ik al opgemerkt dat er natuurlijk meer zendgemachtigden zijn die bij de vulling van hun programma's gebruik maken van bepaalde zaken. De Minister van CRM is daar in die zin bij betrokken, dat altijd bekeken moet worden of de regels en de geest van de wet worden gehandhaafd. Ik hoef niet te vertellen dat daar een commerciële binding bij kan komen. Ik neem echter aan dat deze niet is te zien bij de gelden, die door het Nationaal Comité worden verstrekt. In dat opzicht is het dus wel mogelijk dat er geldstromen zijn. Het zou ook niet de eerste keer zijn. Daar zal men echter steeds de vraag moeten stellen: Kan dat binnen de wet, de onafhankelijkheid van de zendgemachtigde onverlet latend?

Gevraagd is door de heren **Kosto** en **Van der Sanden** of wel of niet gebruik kan worden gemaakt van artikel 18. Ik meen al gezegd te hebben dat ik gebruik wil maken van artikel 26, lid 2. Ik heb, nog voordat ik wist wat de heer **Van der Sanden** zou zeggen, aansluitend bij het feit dat artikel 18 mij te weinig ruimte geeft, al iets gezegd waarin een antwoord besloten lag. Ik heb gesproken over de geest van artikel 18, waarbij ik geen lid heb genoemd. In de geest van artikel 18 spreekt lid 1 over partijen, die zitting hebben in de Tweede Kamer. Het gaat dan tevens om de bepalingen die al gebruikt worden op grond van de uitvoering van lid 2 van artikel 18. In die geest zal ik gebruik maken van artikel 26, lid 2, bij het nemen van een besluit wat te doen.

Daar zijn natuurlijk vragen bij te stellen. Niet alle partijen die zitting hebben in de Tweede Kamer zullen deelnemen aan de Europese verkiezingen.

Ik wil op dit moment niet vooruitlopen op het advies van de Omroepraad. Zo snel mogelijk na ontvangst van dit advies zal ik een besluit nemen en het naar buiten brengen, zodat ook de Kamer daar kennis van kan nemen. Ik meen dat ik met het noemen van de geest van artikel 18 en het gebruik maken van het wettelijk middel van lid 2 van artikel 26 de Kamer op dit moment zo veel mogelijk heb ingelicht.

Mevrouw **Verkerk** kan ik zeggen, dat mijn aanvraag aan de Omroepraad mede was gestoeld op de discussie die verleden jaar augustus is gevoerd met de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken. Bij die gelegenheid wees mevrouw **Kappeyne** van de Coppelio op de mogelijkheid van zendtijd van politieke partijen. Dat is natuurlijk aan de Minister van CRM doorgegeven. Een dergelijke discussie, in de Tweede Kamer gevoerd, was mede een richtlijn om aan de Omroepraad tijdig advies te vragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer dank ik de Regering voor de verstrekte inlichtingen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Wijziging van hoofdstuk XV (Departement van Sociale Zaken) van de aanwijzing en de raming van de middelen tot dekking van de uitgaven van het Rijk voor het jaar 1978 (15 430)**.

Dit wetsontwerp wordt zonder beraadslaging en, na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de **verslagen** van de Commissie voor de Verzoekschriften over een aantal in haar handen gestelde adressen (15324, nrs. 39 t/m 44).

De **Voorzitter**: Ik meen in de geest van de commissie te handelen wanneer ik de wens uitspreek, dat de Regering sneller reageert op verzoeken om inlichtingen die de commissie haar doet. Ik heb mij ook in die geest tot de Regering gewend.

Overeenkomstig de voorstellen van de Commissie voor de Verzoekschriften wordt besloten.

Aan de orde is de voorzetting van de behandeling van de **brief van de Minister van Binnenlandse Zaken over het arbeidsvoorwaardenbeleid 1979 (15 394, nr. 12)**, en van:

de motie-Van Thijn over het alleen voor 1979 vaststellen van de arbeidsvoorwaarden voor het overheids-personeel (15 394, nr. 13);

de motie-Jansen over de aftopping van de prijscompensatie in '80 en '81 (15 394, nr. 14).

De beraadslaging wordt hervat.

Minister Wiegel

□

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Het is nu bijna driekwart jaar geleden dat de plannen van het kabinet in het kader van Bestek '81 in de openbaarheid kwamen. Een heel belangrijk onderdeel van Bestek '81 is het voorstel van de Regering met betrekking tot een beperking van de groei van de ambtenarensalarissen. Dat onderdeel heeft in de afgelopen tijd veel aandacht gehad, uiteraard in de eerste plaats in verscheidene vergaderingen van het georganiseerde overleg en ook duidelijk in de volksvertegenwoordiging en daarbuiten.

Met een paar inleidende opmerkingen wil ik beginnen. Om de collectieve en sociale voorzieningen voor de toekomst veilig te stellen, de inflatie aan te pakken en de werkloosheid ingrijpend te lijf te gaan is het naar de opvatting van het kabinet nodig te komen tot een beperking van de groei van de

collectieve lasten. Over die stelling is iedereen het wel eens. De meningen lopen uiteen als het erom gaat, waar dat precies zou moeten gebeuren en hoe het precies moet. Iedereen is wel voor enige matiging, maar het liefst elders.

Een van de onderdelen van Bestek '81 is, zoals gezegd, een correctie op de groei van de ambtenareninkomens in de komende jaren. Dat is in Bestek, in de Kamer en in het georganiseerd overleg vele keren uiteengezet. De overwegingen noem ik nog eens kort:

1. de sterke rechtspositie van het overheidspersoneel, inclusief de zekerheid van arbeid;

2. de netto-uitkomsten van het trendbeleid werken gunstig uit;

3. de solidariteit van de ambtenaar met de actieven en niet-actieven, wat een heel belangrijk argument is;

4. een zodanige beperking van de groei van de overheidssalarissen – zodanig evenwichtig ook –, dat er een verband ligt, zij het met verschillende achtergronden zoals de heer Van Thijn terecht opmerkte, met de ontwikkeling in het kader van de sociale uitkeringen.

De oorspronkelijke plannen van het kabinet waren bekend. De aanvankelijke bedoeling was de trend gedurende de komende drie jaren halfjaarlijks te korten met een half procent.

De eerste reactie van de ambtenarencentrales liet weinig onduidelijkheid bestaan. Men was het niet eens met het voorstel, met de korting en ook niet met de argumenten daarachter. Daar speelde doorheen dat men in de kring van het overheidspersoneel bevreesd was voor een dictaat van mijn kant. Als er echter iets niet in mijn bedoeling heeft gelegen – ik hoop ook dat het verloop van de onderhandelingen dat duidelijk heeft gemaakt – dan is dat het opleggen van een dictaat. Van het begin af aan ben ik het overleg ingegaan met de bedoeling het open en reëel te voeren. Dat is ook gebeurd. Van juli tot en met februari hebben wij intensief met elkaar dat overleg gevoerd, hebben beide partijen geprobeerd elkaar te overtuigen van het gelijk dat zij meenden te hebben. Ik ben het dan ook eens met de heer Evenhuis die het overleg in de volle zin van het woord een open en reëel overleg noemde, een overleg waarvan de uitkomst niet bij voorbaat vaststond. Dat blijkt ook uit de uiteindelijke afloop.

Die afloop is er niet zo maar gekomen. Het overleg brak een keer. De Kamer heeft in die periode met de Regering van gedachten gewisseld, dat was de tweede ronde van het Bestekdebat. De Kamer heeft toen een beroep gedaan op de Minister van Binnenlandse

Zaken om te zoeken naar een heropening in de beraadslagingen. De dag na het Kamerdebat heb ik geprobeerd die opening te vinden. Ik ben de centrales er dankbaar voor dat zij daarop zijn ingegaan.

Welk oordeel hebben de verschillende afgevaardigden uitgesproken over de slotsom waartoe ik ben gekomen? De heer Van Thijn heeft, met alle kritiek die hij heeft, waardering voor het feit dat ik niet strak en stijf heb vastgehouden aan de 6 keer een half procent. De heer Weijers, die het ermee eens is dat het overheidspersoneel een bijdrage moet leveren, veronderstelt dat het wel enorm moeilijk zal zijn geweest die overeenstemming te bereiken. Hij heeft zijn waardering uitgesproken aan de centrales en aan de Minister – ik ben hem daar dankbaar voor – voor het verloop van het overleg.

De heer Verbrugh heeft niet veel moeite met de beslissing, ieder heeft een beetje zijn zin gekregen. De heer Bakker heeft de uitkomst van het bearaad een goocheltoer genoemd. De heer Evenhuis constateert dat inderdaad geen volledige overeenstemming is bereikt, maar er is duidelijk ook geen dictaat geweest. Er is een keuze gemaakt op basis van en met behulp van de suggesties die van de kant van de ambtenarencentrales naar voren zijn gebracht. Ook de heren Nypels en Nijhof, met hun kritiek op bepaalde punten, hebben hun waardering uitgesproken voor het verloop van het overleg. Datzelfde heeft de heer Abma gedaan.

Ik ben van mening dat het overleg niet is mislukt. Ik bestrijd de stelling van degenen die dat wel vinden. Op één punt bleek er geen overeenstemming mogelijk, maar het overleg is bepaald geen mislukking geweest. Dat is trouwens niet alleen mijn mening, maar ook die van de heer Wierenga, voorzitter van de Christelijke Organisatie van Overheidspersoneel.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat overleg tussen u beiden is in ieder geval geslaagd.

Minister **Wiegel**: Je kunt, als je als werkgever en werknemersvertegenwoordiger met elkaar aan tafel zit, ook al ben je het niet op alle punten eens, een zeker waardeoordeel hebben over de gang van zaken in dat overleg? Men moet zich eens voorstellen, wat de heer Van Thijn aan mijn adres zou hebben gezegd, als er een ander waardeoordeel was gekomen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik wil daar niet lang bij stilstaan, maar formeel gesproken is het overleg natuurlijk mislukt, omdat de Minister zijn bevoegd-

Wiegel

heid heeft moeten gebruiken om tot eenzijdige vaststelling over te gaan. Dat kon niet anders, gegeven de situatie, maar in formele zin is het overleg mislukt. Dat het in materiële zin met de heer Wieringa is gelukt, wil ik onmiddellijk toegeven.

Minister **Wiegel**: Als de heer Van Thijn op de formele toer gaat, wil ik zeggen dat een Minister na afloop van een overleg altijd een beslissing neemt.

De heer **Nijhof** (DS'70): Ik zou hierbij willen aantekenen, dat overleg en overeenstemming verschillende dingen zijn.

Minister **Wiegel**: Dank voor deze steun.

Ik kom bij de verschillende punten, waarover overleg is gevoerd. De geachte afgevaardigde de heer Van Thijn zal dan ongetwijfeld horen dat er niet alleen overleg is gevoerd, maar dat er ook op meerdere punten overeenstemming is bereikt. In de toekomst zullen mutaties in het werknemersdeel van de WW- en de ZW-premies met de trend worden verrekend. Men zou kunnen zeggen: Wederom na de schoning van de trendmethodiek van 1976, waarop ook de heer Nypels heeft gewezen, een verdere schoning en duidelijke rechtekking van bepaalde situaties. Ik constateer dat alle geachte afgevaardigden die hierover het woord hebben gevoerd zich in deze zaak hebben kunnen vinden.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Wat levert dat op?

Minister **Wiegel**: Dat is op dit moment niet te zeggen, omdat dit helemaal afhangt van de premie-ontwikkeling in de komende jaren. De cijfertjes voor 1979 laten, zoals die mij nu bekend zijn, niet zien dat het voor dit jaar veel oplevert, maar misschien iets.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijn berekening leert dat het ongeveer 160 mln. oplevert.

Minister **Wiegel**: Nou, dat is niet gek, zeg!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Het gat is gedicht.

Minister **Wiegel**: Dank voor de steun. Dan heb ik misschien een zorg minder in mijn leven. Of de heer Van Thijn gelijk heeft, weet ik niet. Ik houd mij voorlopig aan mijn cijfers; wij zullen wel zien hoe het loopt.

In het overleg is besloten – daaruit is overeenstemming voortgevloeid – om de trend een breder draagvlak te geven, namelijk om de trend voor de

ambtenarensalarissen niet langer te koppelen aan de gemiddelde loonstijging in ongeveer veertig grote bedrijfstakken, maar dezelfde collectieve regelingen te nemen die bepalend zijn voor de aanpassing van het minimumloon en de sociale uitkeringen. Ook daarover bestond overeenstemming. Dat is bereikt.

Ik ben op dit stuk nog een antwoord schuldig aan de heer Nypels, die het vraagstuk van het werknemersdeel van de WAO-premie heeft genoemd. Dat deel hebben wij bij deze besluitvorming buiten beschouwing gelaten, omdat het overheids personeel via de pensioenpremie betaalt voor het invaliditeitsrisico en het dus in die relatie ook moet worden gezien. Het zal de geachte afgevaardigde bekend zijn dat de commissie-Bosman onder meer de hoogte van de pensioenpremie in studie heeft. Ik vind het dan ook beter dat in dat kader het resultaat wordt afgewacht. Het rapport ter zake komt naar ik hoop aan het einde van het jaar. Ik vermoed dat dit onderdeel daarin ook ter sprake komt. Wij vonden het onjuist om dat elementje eruit te lichten.

De heer **Nypels** (D'66): Dat houdt in dat het nog niet is afgehandeld en dan kan ik er vrede mee hebben.

Minister **Wiegel**: Het volgende punt, waarover overleg is gevoerd en met de meerderheid van de centrales overeenstemming is bereikt, betreft de aftopping van de prijscompensatie op 1 januari bij f 45.000. De heer Van Thijn heeft daarvan gezegd: Ik ben ermee akkoord, maar f 40.000 zou voor mij plezieriger zijn geweest. Hij heeft gevraagd, waarom voor één keer en niet voor de jaren 1980 en 1981. De heer Jansen heeft in dezelfde geest gesproken. De heer Weijers heeft zich akkoord verklaard met de aftopping; dit ligt geheel in de lijn van het beleid, zoals hij en zijn fractie dat eerder hebben uitgezet. De heer Verbrugh heeft gezegd: Akkoord, maar het is een inbreuk op het trendbeleid. Hij heeft gevraagd, welke gevolgen het voor de koopkracht heeft.

Over de koopkracht kom ik aan het eind van mijn betoog te spreken. De heer Evenhuis is zeer kritisch geweest over de aftopping van de prijscompensatie per 1 januari. Hij heeft gezegd dat dit voor de middeninkomens wel problematisch moet zijn en dat zij cumulatief werkt met de korting. De heer Evenhuis vindt daarom dat dit eenmalig moet zijn. Hij had een andere constructie, zodanig dat ieder lid van het overheids personeel wat zou inleveren of reserveren voor werkgelegenheid

en vervroegde uittreding. Dat had hij beter gevonden.

De heer **Evenhuis** (VVD): Dat is toch een doelstelling!

Minister **Wiegel**: Precies! De geachte afgevaardigde zal uit mijn werkwijze in het overleg en mijn voorstellen kunnen proeven, dat ik het ook beter had gevonden. Ik maak wat dat betreft van mijn hart geen moordkuil.

De heer Nijhof is akkoord gegaan. Hij heeft gevraagd of de vakantietoelage is ingesloten. Het antwoord daarop is ja. De heer Nypels is ook akkoord gegaan. Het kon haast niet anders, als ik zie naar de motie die zijn groep eerder in de parlementaire discussie heeft ingediend. De heer Abma heeft gezegd: Vooruit dan maar, maar wel eenmalig. De fractie van de heer Abma deelt mijn bedenkingen tegen de aftopping.

Waarom doen wij het dan toch, ondanks mijn bedenkingen? In het georganiseerd overleg bleek zeer duidelijk dat de meerderheid in de Centrale Commissie, 80% van het georganiseerde overheids personeel vertegenwoordigend, dat heel erg wezenlijk vond. Daarmee heb ik rekening te houden. Ik reken overigens altijd met de kracht van de argumenten van mijn overlegpartners en niet met de macht van het getal alleen. Dat zeg ik er vriendelijk bij.

Een tweede, heel belangrijke overweging is geweest dat de Kamer op 7 december een motie van de heren Engwirda en Nypels heeft aangenomen, waarin de Minister van Binnenlandse Zaken onder meer werd gevraagd deze gedachte in het georganiseerd overleg te bespreken. Dat is uiteraard voor mij een belangrijke reden geweest om ermee te komen. Ik heb wel aarzeling gehad, vanwege de systematiek of de mogelijke aanpassing van de systematiek en omdat – ik zei het zojuist al tegen de heer Evenhuis – als het overheids personeel iets reserveert ten behoeve van de werkgelegenheid en ten behoeve van de vervroegde uittreding, men zich kan afvragen waarom dan niet iedereen wat moet inleveren. Ik ben nog steeds niet van de onlogica daarvan overtuigd. Ik had ook aarzeling bij het kiezen van de hoogte. Daarover kom ik straks nog te spreken. Ten slotte had ik aarzeling vanwege de cumulatie, met name vanwege de effecten daarvan voor de middengroepen.

De heer Evenhuis heeft gevraagd waarom de grens bij f 45.000 is gelegd en niet hoger, bij voorbeeld bij f 60.000. Als men een bedrag vraagt voor de werkgelegenheid moet men

Wiegel

daarmee natuurlijk ook iets kunnen doen. Ik weet niet precies wat de maatregel nog had opgeleverd als de grens was verlegd naar f 60.000, maar het was misschien f 25 à 30 mln geweest.

De heer **De Korte** (VVD): Ik heb het laten uitrekenen.

Minister **Wiegel**: Fantastisch, en had ik gelijk?

De heer **De Korte** (VVD): Als de grens bij f 60.000 was gelegd had dat altijd nog f 50 mln opgeleverd. Dat is toch nog heel wat. Het verschil is dan f 30 mln.

Minister **Wiegel**: Het cijfertje dat ik voor mij heb, is geënt op een ijkpunt dat wij bij andere berekeningen hanteleren. Als de grens zou worden gelegd bij f 66.000, dus nog een stukje hoger, levert het maar f 15 mln op. Bij een grens van f 60.000 is het natuurlijk meer, misschien f 40 mln of misschien heeft de geachte afgevaardigde gelijk. Men kan echter in de praktijk steeds minder nieuwe werkgelegenheid realiseren of minder doen aan vervroegde uittreding als men een hoger niveau aanneemt.

De heer Weijers heeft gevraagd of de opbrengst inclusief de aftopping bij de bedrijven is. Volgens mij is dat zo.

Dan blijft de vraag over wat er met het geld gaat gebeuren. De heer Van Thijn is er teleurgesteld over dat de Minister daarover nog geen beslissing heeft genomen. De heer Jansen heeft daaromtrent een vraag gesteld. De heer Weijers heeft gevraagd hoe een en ander in het vat wordt gegoten. Hij heeft ervoor gepleit er geen miezerig gedoe van te maken. Hij heeft gevraagd te zorgen voor een zodanige constructie dat er echt iets kan gebeuren. Hij heeft in dat verband ook nog een vraag gesteld over het experiment flexibel uittreden bij de PTT. Ook andere geachte afgevaardigden hebben vragen gesteld over het aanwenden van de opbrengst. De heer Abma heeft gezegd, dat we toch ook naar andere zaken moeten kijken dan alleen naar vervroegde uittreding. De heer Nijhof heeft gezegd dat hij vervroegde uittreding juist erg belangrijk vindt.

Ik heb nog geen beslissing over deze zaak genomen en ik zou hierover nog helemaal geen beslissing willen nemen, omdat ik van mening ben dat deze aangelegenheid zo belangrijk is – ik heb dat ook in het georganiseerd overleg gezegd – dat wij haar goed met de ambtenarencentrales moeten doorspreken. Ik heb gezegd, dat wij, als de ambtenarencentrales in meerderheid

op 1 januari eenmalig een aftopping bij f 45.000 willen, niet in plaats van een stukje Bestek, maar naast Bestek, specifiek voor werkgelegenheid en dan nog het liefst voor vervroegde uittreding, goed met elkaar van gedachten moeten wisselen over de manier, waarop wij dat zullen doen. Daarbij is van de kant van de ambtenarencentrales gezegd, dat het niet zo maar in de grote pot moet verdwijnen, zodat men er niets meer van terug ziet. De zaak moet duidelijk 'ge-earmarked' zijn. Daarmee ben ik het eens. Alleen ben ik er zelf nog niet uit, hoe dit het beste zou kunnen. Ik sta wat dat betreft echter open voor verschillende suggesties en ik denk dat wij er in de komende tijd met de ambtenarencentrales overleg over zullen voeren.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik heb niet een onmiddellijke beslissing over de bestemming van die gelden gevraagd, maar over de wijze, waarop gezamenlijk met de ambtenarencentrales een vorm kan worden gevonden om er een bestemming aan te geven. De Minister zegt dus toe dat de middelen zullen worden 'ge-earmarked' en dat de ambtenarenorganisaties zelf zeggenschap zullen hebben.

Minister **Wiegel**: Het zijn hun centen natuurlijk. Laten wij nu wel wezen.

De heer **De Korte** (VVD): Het zijn de centen van het middelbaar en hoger personeel, want die moeten het opbrengen.

Minister **Wiegel**: Ik dacht dat mijn stelling duidelijk was. Ik ga rustig met de ambtenarenbonden bekijken, hoe wij het zullen doen. Of wij het overal over eens zullen worden, weet ik niet, maar ik heb intentie – ik ben ervan overtuigd dat zij die ook hebben – om te bekijken, hoe wij een en ander zo goed mogelijk kunnen klaren.

Dan nog een opmerking over hetgeen de heer Weijers heeft gezegd over het experiment met het flexibele uittreden bij de PTT. Dat is een voorstel van de commissie positie oudere ambtenaar. De bedoeling van het experiment is om gegevens te verkrijgen omtrent de behoefte van ouder overheidspersoneel om niet exact op 65-jarige leeftijd de dienst te verlaten, maar eerder of later, hetgeen ook zeer interessant is. Hierbij is het personeelsbeleid bij de overheid in het geding. Stel – nu noem ik zo maar een cijfer, terwijl ik helemaal niet weet, of het wordt gerealiseerd – dat de helft van het betrokken PTT-personeel gebruik maakt van vervroegde uittreding, dan levert dat weliswaar geen nieuwe arbeidsplaatsen maar wel werk voor maar liefst 1400 arbeidsplaatsen per jaar op. Het is

dus niet niks. Dat experiment gaan wij uitvoeren. Over de modaliteiten is nog overleg aan de gang.

De heer **Weijers** (CDA): Ik had ook gevraagd, of het kabinet de beslissing had genomen om daarvoor middelen aan te wijzen.

Minister **Wiegel**: Het kabinet weet, als het zo iets toezegt, dat het niet voor nop kan. Het gaat geld kosten. Hoe dat precies zal worden verdeeld, daarover discussiëren wij nog met elkaar.

In dit verband wil ik nog iets zeggen over de motie van de heren Jansen en Van Thijn, waarin de Kamer de Regering verzoekt, de aftopping van de prijscompensatie ook in de jaren '80 en '81 in het georganiseerd overleg te brengen. Ik heb op 1 februari gezegd, dat die gedachte van het aftoppen van de prijscompensatie een eenmalige zaak moest zijn, ingaande op 1 januari, mede omdat wij er erg voor moeten oppassen dat de systematiek van het trendbeleid niet wordt ondergraven. In overleg en in overeenstemming met de meerderheid van de centrales zal die beslissing vóór 1 januari 1979 worden genomen. Wij weten natuurlijk helemaal niet wat het particuliere bedrijfsleven gaat doen. Ik merk nog niet zo verschrikkelijk veel van aftopping daar. Door mij is duidelijk gezegd (en het is niet weersproken) dat die zaak eenmalig is.

Stel nu dat er in 1980 en 1981 door het bedrijfsleven wordt afgetopt (ik kom weer bij het trendbeleid terecht): dan gaan de ambtenaren vanzelf mee; ik loop nu één keer vooruit in het belang van de werkgelegenheid, maar ik voel er niets voor (dat is ook duidelijk zo gezegd) om nu te zeggen dat wij het de volgende keer weer zullen doen. Dat leidt tot een volstrekte ondergraving van die systematiek. Gezien de doorwerking (want die aftopping werkt natuurlijk door in de schalen) komen wij dan tot een volkomen scheefgegroeide inkomensverhouding, gelet op de ontwikkelingen in het particuliere bedrijfsleven. Daar voel ik niets voor.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U zegt dat u dat in het centraal georganiseerd overleg duidelijk hebt gezegd. U hebt dit niet afgesproken? De indruk is even gewekt als zou daar zijn afgesproken dat het in 1980 niet aan de orde zou kunnen komen. Het is dus uw opvatting?

Minister **Wiegel**: Het is mijn opvatting, die niet weersproken is. Dat staat ook in de stukken.

Dan kom ik bij het vierde punt, de trendkorting en de differentiatie daarin. De heer Van Thijn heeft daarvan ge-

Wiegel

zegt dat de hoogste inkomens buiten schot blijven. De mensen met een inkomen boven f 90.000 hebben helemaal niets te klagen. Nu, als men zo'n inkomen heeft, heeft men ook niets te klagen. Maar de heer Van Thijn bedoelde het anders. Hij zei dat die lieden speciaal door de Minister worden beschermd, terwijl aan anderen eigenlijk nauwelijks wordt gedacht. Hij heeft in dit verband (ook anderen hebben die vraag gesteld) gevraagd hoe het nu precies staat met de plannen van de Regering om ordening te brengen in de structuur van de salarissen bij overheidspersoneel (het is overigens moeilijk deze term in dit verband te gebruiken) boven schaal 154.

Om de gedachten te bepalen: burgemeesters van de grootste gemeenten, de commissarissen van de Koningin, de hoogste rechterlijke autoriteiten, de hoogste militaire autoriteiten. Ik heb daarvan al eens eerder gezegd, dat ik de salarisopbouw in die groeperingen een wirwar vind.

De herstructurering op het departement van Binnenlandse Zaken is klaar. Het voorstel hieromtrent wordt aan de betrokkenen gedaan en zal ongetwijfeld met groot gejuich worden ontvangen. Ik zeg over de inhoud daarvan op dit moment niets, omdat ik vind dat eerst de betrokkenen mijn gedachten moeten leren kennen en hun gedachten daar tegenover moeten kunnen stellen. Dan zien wij wel. Ik zeg dus tegen de heer Van Thijn en tegen anderen: ik heb mijn voorstellen op dit stuk afgerond.

De heer Weijers is het eens met de Minister, dat de korting niet zo moet worden gediifferentieerd dat men onder de 0,3% uitkomt.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Stapt u nu van de kwestie van de bovengrens af?

Minister **Wiegel**: Oh neen, daarmee ben ik nog enige tijd bezig, maar niet alleen u hebt daarover gesproken; ook anderen hebben het woord gevoerd.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U legde mij in de mond (en dit heb ik ook gezegd, maar met een andere argumentatie) dat ik gezegd zou hebben dat u de inkomens boven f 90.000 ontziet. Ik heb dit gebracht in de vraagstelling, waarom u eigenlijk niet akkoord bent gegaan met het alternatief van de drie centrales. Dit loopt wat betreft de middengroepen volstrekt parallel met uw voorstel en wijkt pas daarvan af rondom die inkomensgrens. Wat heeft u bewogen om dit niet te doen? Waarom beroept u zich ten onrechte in uw argu-

mentatie op de positie van de middengroepen, die hierbij in het geheel niet in het geding zijn?

Minister **Wiegel**: Ik kom daarover uiteraard nog te spreken, want het is een belangrijk punt. Andere geachte afgevaardigden hebben hierover ook gesproken. Ik vind het in de logica van mijn betoog passen dat ik eerst op een rij zet wie wat heeft gezegd en vervolgens één antwoord geef.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Weijers gaat akkoord met de bovengrens van 0,7, gezien de cumulatie met de af-topping. Hij heeft gezegd: als je kijkt naar de koopkracht van de rijken, is het echt niet zo, dat het daarmee nu zo geweldig florissant gaat, gezien het voorstel van de Minister. Dit is tevens een antwoord van zijn kant aan de heer Van Thijn. Ik zal hiervan straks uiteraard het mijne zeggen.

De heer Verbrugh heeft zijn zorgen geuit over de inkomenspositie van de middengroepen. De heren Nypels en Nijhof kunnen zich wel in de differentiatie vinden, al had die misschien wel een beetje anders kunnen zijn. De heer Evenhuis heeft zeer nadrukkelijk gewezen op de inkomenspositie van de middengroepen. Hij heeft ook gevraagd hoe het staat met de koopkracht van de mensen met een inkomen dat twee keer het modale is. Hij heeft verwezen naar het regeerakkoord. Hij heeft ook gevraagd hoe het staat met de koopkrachtontwikkeling van bij voorbeeld de onderwijzeres en de kleuterleidster. De computers hebben bij ons van nacht gedraaid. Ik zal kijken, of ik hierop een antwoord kan vinden.

Ook de heer Bakker heeft gesproken over de trendkortingen. Hij heeft deze onverkort afgewezen. De heer Abma heeft zijn zorgen over de middeninkomens duidelijk geuit.

Als ik de betogen van de geachte afgevaardigden in ogenschouw neem, meen ik dat ik niet veel behoefte te zeggen over de ondergrens van 0,3. Het is duidelijk gebleken, dat de Kamer wel overtuigd is van de juistheid van de koers van de Regering op dat punt. Ik meen ook, dat wij nooit lager hadden kunnen gaan. Natuurlijk is het niet zo, dat de achtergrond van argumenten bij de korting op de verhoging van de sociale uitkering dezelfde is als die bij de korting op de trendverhoging bij de ambtenaren. Ik heb dit al eerder gezegd aan het adres van de heer Van Thijn. Daar wordt echter wel naar gekeken. Wij hebben gezegd, dat de uitkomsten toch enigszins evenwichtig moeten zijn.

Als je dan kijkt naar de korting die op de sociale uitkeringen is aangebracht, is het een feit, dat iemand met een AOW-uitkering van f 18.000 of een ongetrouwde AOW-er met een inkomen van f 13.000 op de verhoging van zijn inkomen 0,3% wordt gekort. Ik kan het niet maken – ik zeg het maar in gewoon Amsterdams – dat zo'n korting wordt gevraagd van mensen met zo'n inkomen en dat wij dan tegen het overheidspersoneel zeggen: ook al hebt u een inkomen van ongeveer f 23.000, u wordt met 0,09 gekort. Daar begin ik niet aan, want dat is namelijk niet uit te leggen aan de mensen in het land.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik ben het geheel met de Minister eens, dat hij het niet kan maken om die inkomensgroepen met 0,3 te korten. Dat ben ik volstrekt met hem eens. Desalniettemin heeft de Minister dat gemaakt, alsmede de meerderheid van de Kamer. Dat is echter een ander verhaal. Als de Minister erkent, dat de argumentatie voor de ene 0,3 verschillend is ten opzichte van die voor de andere 0,3, zal hij ook in de beschouwing moeten betrekken wat er parallel loopt. De parallel is dan die tussen de kortingen op de sociale uitkeringen vanwege systeemfouten in het trendbeleid met betrekking tot de premieutmaties. Dit staat in punt 1 van de brief van de Minister. Die geldt voor de ambtenarensalarissen. Die zal de Minister bij de operatie moeten betrekken. Ik blijf bij de stelling, dat de korting op de ambtenarensalarissen kort om bovenop de 0,2, wat het gevolg is van punt 1 van de brief van de Minister.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in het georganiseerd overleg gezegd, dat wat er gaat gebeuren met de nieuwe techniek ten aanzien van de ZW- en WW-premies gelegd moet worden naast de afspraak voor de komende tijd: 0,3–0,7. Dat staat daarmee in verband. Dat weten de centrales ook.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Hoe staat het daarmee in verband?

Minister **Wiegel**: Als er bij voorbeeld in de premiesfeer een bepaald bedrag uitkomt, moet dat op een bepaalde wijze kunnen worden verrekend. Vandaar dat ik niet zo blij was met die 150 miljoen van u, want die zie ik nog niet helemaal zitten.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat is interessant.

Minister **Wiegel**: Ik kan er ook niets aan doen dat ik af en toe iets interessants zeg.

Wiegel

De heer **Van Thijn** (PvdA): Als u vijf beslissingen neemt en die motiveert u

Minister **Wiegel**: Die staan in samenhang met elkaar.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Waarom heeft u dan in uw brief niet uiteengezet hoe u al dan niet de opbrengst met elkaar verrekent? Waarom kunt u daarover dan vandaag geen mededeling doen?

Minister **Wiegel**: Het staat volstrekt duidelijk in de stukken die daarover zijn gepubliceerd. De ambtenarencentrales weten het ook.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mag de Kamer het dan ook weten?

Minister **Wiegel**: Het staat ook in de stukken. Als het er niet in staat, zeg ik het nu.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Wat zegt u dan nu?

Minister **Wiegel**: Moet ik het nog een keer zeggen?

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ja, want het was niet duidelijk.

Minister **Wiegel**: Wij hebben afgesproken dat bij de ZW- en WW-premies, die via de nieuwe techniek door de ambtenaren anderszins zullen worden opgebracht, een verrekening met de korting zal plaatsvinden. Dat zou ik ook best redelijk vinden. Ik ben ook niet onredelijk.

Heel wezenlijk bij het oordelen over de differentiatie van de trendkorting is de cumulatie van een aftopping bij 45.000 gulden, al bij een prijscompensatie van slechts 2,2% op 1 januari, en het effect van die gedifferentieerde korting. Dit betekent, vanwege de cumulatiefproblematiek, dat uiterst zorgvuldig moet worden gekeken naar de verhouding tussen de salarisontwikkeling bij het overheidspersoneel en die bij het bedrijfsleven.

De uitkomsten van en de aftopping en de gedifferentieerde korting en een beperkte salarisverhoging – want per 1 januari is die beperkt – stellen te zamen duidelijk grenzen aan de omvang waarmee de salarisontwikkeling in de groei gekort kan worden. Daarom heb ik in de laatste vergadering van het georganiseerd overleg mijn uiterste voorstel gedaan om te gaan zitten op een korting van 0,3% tot 0,7%. Dit was niet alleen vanwege een paralleliteit met de korting op de sociale uitkeringen, maar ook vanwege de cumulatiefproblemen. In de centrale commissie

bleek uiteindelijk dat er geen meerderheid was te vinden voor dit voorstel. Een aantal centrales, de christelijke en de katholieke, konden zich wel in mijn uiteindelijke voorstel vinden.

Het overleg op dat punt heeft dus niet tot overeenstemming geleid. Daarna was van alles en nog wat mogelijk, formeel ook het terugkeren tot de oorspronkelijke een-half-procentstapjes. Als ik dat had gedaan, zou dat een slechte zaak zijn geweest, gezien de gehele situatie in het georganiseerd overleg, gezien de geweldige inzet waarmee de ambtenarencentrales en mijn ambtenaren van Binnenlandse Zaken een half jaar lang met elkaar hebben geprobeerd elkaar te vinden, gezien de uitspraken die daarover in de Kamer zijn gedaan. Ik ben dan ook na rijp beraad tot de slotsom gekomen die ik heb verwoord in mijn brief van 6 maart.

Waar leidt die slotsom nu toe? Als het resultaat van die slotsom uit de computers komt rollen, wat betekent dit dan voor de ontwikkeling van de koopkracht van het overheidspersoneel in 1979? Men moet natuurlijk wel van een bepaalde salarisstijging uitgaan. Het betekent dat de ambtenaar met het modale inkomen duidelijk in de plus staat met zijn koopkracht. De ambtenaar met tweemaal het modale inkomen staat in de min met zijn koopkracht. Hij gaat er ongeveer 0,6% à 0,7% op achteruit. Dat zijn de huidige cijfers. Het kan natuurlijk altijd veranderen als er nieuwe cijfers bekend worden. Dat is dan het gevolg van de prijscompensatie van 2,2% per 1 januari, de gedifferentieerde korting en de aftopping op 1 januari voor één maal bij 45.000 gulden.

Als je kiest voor 3 keer modaal, dus voor f 90.000, dan zit een ambtenaar wat de koopkracht betreft op –1,2%. Daaruit blijkt duidelijk dat het overheidspersoneel met de hogere inkomens – dat is begrijpelijk gezien de aftopping – nogal wat inlevert.

De heer **De Korte** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Kan de Minister als gevolg van het draaien van de computers zeggen wat het betekend zou hebben voor 2 keer modaal, met een aftopping bij f 60.000?

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou dat misschien wel kunnen zeggen, maar ik kan dat op dit moment hier niet zeggen. Ik weet het niet. Er doen allerlei indianenverhalen de ronde en niemand begrijpt er nog iets van, en zeker het gewone volk niet, waarbij de Minister ook hoort. Wat betekent het voor iedereen wanneer men zo

met die percentages goochelt? Wat zou het voor de netto-inkomens van het overheidspersoneel betekenen wanneer Bestek '81 er niet was geweest?

Ik zie dan nog af van de ellende die dan in het land zou bestaan. Als Bestek '81 er niet zou wezen, zou bij voorbeeld de typiste netto per 1 januari f 29 meer verdienen. Wanneer er een korting zou zijn van 0,5%, zou zij niet f 29 meer hebben gekregen, maar f 22 meer. Na mijn laatste slotsom krijgt zij niet f 22 meer, maar f 25 meer. Dat betekent dat mijn uiteindelijke voorstel ertoe leidt dat een typiste f 25 schoon meer krijgt in de maand, terwijl zij f 29 meer zou hebben gekregen wanneer Bestek '81 er niet was geweest. Het verschil bedraagt – snel uitgerekend – f 4. Zij verdient dat dus minder meer.

Ik zal een ander voorbeeld geven. Als Bestek '81 er niet zou zijn geweest, zou een buschauffeur op 1 januari f 31 netto meer hebben gekregen. Door Bestek '81 krijgt hij niet f 31 meer, maar f 24. Door mijn laatste voorstel krijgt hij f 27 meer in de hand. Het betekent dus een verschil 'met zonder Bestek' van f 4.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Over wat voor buschauffeur spreekt de Minister; een particuliere chauffeur of een van het streekvervoer?

Minister **Wiegel**: Wij spreken over het overheidspersoneel, want dat is mijn 'winkel'.

Het volgende voorbeeld betreft een verpleegster. Wanneer Bestek '81 er niet zou zijn, zou zij op 1 januari f 38 schoon meer hebben gekregen. Nu Bestek '81 er wel is, krijgt zij niet f 38 meer, maar krijgt zij in de uiteindelijke constructie f 30 meer. Ik herhaal dat de voorstellen van Bestek '81 minder meer inhouden. De verpleegster krijgt f 30 meer per maand netto. Als Bestek '81 er niet zou zijn geweest, had zij f 38 meer gekregen. Het scheelt dus f 8. Wij moeten de zaak in proporties zien.

Waar gaat de zaak keren? Een onderwijzer, net als alle vorige voorbeelden van 35 jaar met een maandsalaris van ruim f 3000, – wanneer men dat op jaarbasis berekent inclusief vakantietoelage en dergelijke, komt men iets boven f 40.000 uit – zou zonder korting f 42 meer hebben gekregen. Met het kortingsvoorstel van 0,5%, dus met het oorspronkelijke voorstel, zou hij f 33 meer hebben gekregen. Nu krijgt hij f 32 meer. Kortom, iemand met een maximumsalaris per jaar van boven f 40.000 – niet ver daarboven, dus ongeveer met een jaarsalaris van f 41.000 of f 42.000 – ondervindt nauwelijks iets

Wiegel

van het verschil tussen mijn oorspronkelijke en mijn uiteindelijke voorstel. Het verschil bedraagt slechts f 1.

Eén van de conclusies die wij hieruit kunnen trekken is dat mijn uiteindelijke slotsom voor het overheidspersoneel met een inkomen beneden iets meer dan f 40.000 beter af is dan mijn oorspronkelijke voorstel.

Wij kunnen ons afvragen waar het keerpunt ligt. Ik zal daarvan ook een voorbeeld geven. De zaak gaat al keren bij de hoofdcmmies, die beneden f 4000 per maand zit en dus ongeveer f 50.000,- per jaar verdient.

De hoofdcmmies die een jaarsalaris van f 50.000 heeft, zou met de korting van 0,5% f 34 meer krijgen. Met mijn laatste voorstel krijgt hij f 28 meer. Bij f 50.000 gaat het dus de andere kant uitlopen. Als men hierboven komt, wordt de doorwerking veel ernstiger. Ik ontken dit niet. In feite zeg ik de geachte afgevaardigden de heren Evenhuis, Abma, Verbrugh en anderen dat voor de inkomens van f 50.000 en meer mijn uiteindelijke voorstel slechter is dan het oorspronkelijke.

De heer **Evenhuis** (VVD): Omdat de korting al gedifferentieerd is, hadden wij liever gezien dat de keuze was gemaakt bij ongeveer tweemaal modaal, dus f 60.000.

Minister **Wiegel**: Dit kan ik mij zeer wel indenken. Zoals vaak in het ministeriële leven, bevond ik mij tussen Scylla en Charybdis. Als ik dit had gedaan, zou de aftopping niet veel hebben opgeleverd en zou het gehele verhaal over werkgelegenheid en vroegde uittreding een dooie mus zijn.

De heer **Weijers** (CDA): Ik stel vast dat de Minister spreekt over slechter.

Minister **Wiegel**: Minder beter!

De heer **Weijers** (CDA): Ik heb er moeite mee. Het beeld komt er in mijn ogen steeds beter uit te zien.

Minister **Wiegel**: Wat een masochist bent u!

De heer **Evenhuis** (VVD): Hij spreekt vanuit zijn oorspronkelijke voorstellen.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mijn gegochel met cijfers af; ik heb getracht, het enigermate helder te brengen.

De heer Van Thijn vroeg naar het voorstel van de drie centrales, te differentiëren van 0,09% tot 0,98% in plaats van 0,3% tot 0,7%. In dit voorstel begint de zaak bij een inkomen van iets boven de f 60.000 per jaar ten ne-

gatieve te keren. Als men f 90.000 verdient, is men er natuurlijk nog slechter aan toe. Volgens mijn cijfers wordt het bij het inkomen van een referendaris al duidelijk slechter, als men het netto beziet. Iedereen beziet immers wat hij in handen krijgt.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U heeft gisteren de middengroep gedefinieerd als de groep tussen modaal en tweemaal modaal. Klopt dit?

Minister **Wiegel**: Ik heb nog een cijfer dat ik in de gauwigheid even was vergeten. Het geldt in feite ook voor de hoofdcmmies die f 50.000 verdient.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U heeft gisteren echter de middengroep gedefinieerd als de groep tussen modaal en tweemaal modaal. Dit lijkt mij een heldere definitie.

Minister **Wiegel**: Het houdt echt niet bij tweemaal modaal op.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Nu was u een keer helder in uw definities en dan komt u erop terug!

Minister **Wiegel**: Ik heb het zo niet gezegd. Als ik dit wel heb gedaan, neem ik het nu terug. Ik heb echter niet gezegd dat de middengroep wordt gevormd door de mensen met een jaarinkomen tussen modaal en tweemaal modaal. Ook boven tweemaal modaal zitten groeperingen waarvan ik zeg dat zij tot de middengroep behoren.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Bij f 70.000 en f 80.000.

Minister **Wiegel**: Bij f 70.000 zeker, maar bij f 80.000 wordt het wat moeilijker.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik vraag de Minister, zich te verantwoorden voor het feit dat hij het alternatief heeft afgewezen. Dat hij A heeft gezegd met zijn differentiatie, heb ik toegejuicht, maar ik vroeg hierbij waarom hij niet B heeft gezegd. Dan had hij overeenstemming gehad met 80% van de organisaties. Mijn vraag is wat de motivatie van de Minister is om het alternatief af te wijzen. Hij heeft zich hierbij beroepen op de cumulatieve opzichte van de middengroepen. Als ik de cijfers naast elkaar leg, kom ik tot de conclusie dat voor het eerst bij de referendaris....

Minister **Wiegel**: Ook al bij de hoofdcmmies.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Bij de hoofdcmmies niet. Ik vermoed dat wij van verschillende statistieken uitgaan. Deze zijn echter ontleend aan uw stukken. De voorstellen lopen volstrekt pa-

rallel tot aan de referendaris. Bij deze begint een marginale afwijking. Bij de hoofdadministrateur treden voor het eerst grote verschillen op.

De heer **Evenhuis** (VVD): Het ligt er net aan, waarvan men uitgaat.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Het gaat nu om een jaarsalaris van f 90.000.

De heer **Evenhuis** (VVD): De Minister gaat uit van de aftopping, dus van het cumulatieve effect. U gaat alleen uit van de trenddifferentiatie. Dit mag u niet doen, als u het netto-effect beziet.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Bij de aftopping ligt het draaipunt bij de f 50.000. Dat is uw probleem.

De heer **Evenhuis** (VVD): Zelfs aanzienlijk lager.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Bij het totale effect van beide operaties – en daarom gaat het toch; de mensen hebben maar één inkomen – ligt...

De heer **Evenhuis** (VVD): Dan moet u het ook cumuleren.

De heer **Van Thijn** (PvdA): ... het draaipunt bij f 90.000. Dat is ons probleem.

De heer **Evenhuis** (VVD): Wanneer men uitgaat van het totale effect, moet men de zaak cumuleren en de aftopping optellen bij de trenddifferentiatie.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat is gebeurd.

De heer **Evenhuis** (VVD): Dan komt men uit op een draaipunt dat ongeveer ligt bij de f 43.000.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Neen, geen sprake van!

Minister **Wiegel**: Men moet niet alleen daarnaar kijken. Men moet ook zien naar het feit dat deze ingreep niet alleen op 1 januari plaatsvindt maar dat de differentiatie in de trend ook voor komende jaren dient te gelden. Dit betekent dat deze zaak doordraait. Vervolgens moet men zien naar het feit dat niet alleen de 80% van het georganiseerde overheidspersoneel beslissend is. Niet alleen de macht van het getal telt.

Ik ben als Minister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk voor het gehele overheidspersoneelsbeleid, ook voor het gehele overheidspersoneel. Twee andere centrales, het CHA en het Ambtenarencentrum, bestaan ook. Zij hebben geweldig veel moeite – nu zeg ik het nog maar uiterst vriendelijk; hun kwalificatie was duidelijk negatief – met mijn uiteindelijke slotsom.

Ik heb ook met hun opvattingen te rekenen. Het feit dat ik niet zo bizar ben

Wiegel

in mijn conclusies mag duidelijk blijken uit de conclusie die vervolgens in het georganiseerd overleg is getrokken, waarbij ik heb gezegd dat men heeft kunnen zien dat ik bereid ben tot overleg, dat ik mijn zin niet heb doorgeduwd maar dat er een grens is en dat ik ook heb te rekenen met anderen, op grond waarvan ik tot deze oplossing kom. Daarop hebben twee van de centrales gezegd dat zij van hun oorspronkelijke gedachte afstapten en zich aansloten bij de Minister, hetgeen zij niet hadden behoeven te doen. Dit is ook een feit.

Ik kom tot de vraag, voor hoeveel jaar deze ingreep zal gelden. Hierover heeft de heer Van Thijn een motie ingediend, waarin hij uitsprekt dat het beleid ter zake slechts voor 1979 moet gelden.

De heer Weijers heeft gezegd, tegen de situatie voor 1980 en 1981 moeilijk aan te kijken. Hij heeft gevraagd, wat bij voorbeeld zal gaan gebeuren met het pensioenbeleid, waarover de Commissie-Bosman aan het studeren is, met de herstructurering van de topsalarissen, waarover ik in een eerder gedeelte van mijn betoog iets heb gezegd, en met de advisering door de SER. Hij stelt zich op het standpunt dat de gedachte van de differentiatie van 0,3 en 0,7% voor drie jaar een basisgedachte, een beleidsvoornemen is waarop variaties mogelijk moeten zijn.

De heer Verbrugh heeft gezegd dat alleen in heel bijzondere omstandigheden zou moeten worden afgeweken van de duidelijke lijn van 0,3-0,7% voor de komende jaren.

De heer Evenhuis heeft duidelijk als de opvatting van zijn fractie verklaard dat de zaak nu voor de Bestek-periode moet worden geklaard. Dit maakt de werkzaamheid van Bestek '81 alleen maar effectiever en leidt ertoe dat iedereen dan ook weet, waaraan hij toe is.

Ook de heer Abma heeft gezegd dat de zaak terecht voor drie jaar wordt uitgesteld.

De heren Nijhof en Nypels hebben hierover in een enigszins andere toonzetting gesproken.

Ik wil graag mijn opvatting hierover geven. Ik meen dat het van grote betekenis is dat er enige rust komt rond de discussie over de ambtenareninkomens. In de afgelopen jaren is al heel wat aan de orde geweest: eerst de schoning van de trend, in 1976, vervolgens besprekingen van meer dan een half jaar over Bestek '81. Bovendien is het – geredeneerd vanuit de opstelling van het kabinet – voor het kabinet,

echter niet alleen voor hem maar voor ons allemaal, uiterst dienstig, zicht te hebben en te houden op de uitkomsten van het beleid zoals zij zijn uitgestippeld in Bestek '81. Het afgelopen halfjaar is hard onderhandeld.

De besprekingen zijn heel moeilijk geweest. Als men kijkt hoe de ambtenarencentrales hebben gereageerd, dan moet men bedenken dat zij nogal wat te verhapstukken hadden. Er wordt toch nogal wat van het overheidspersoneel gevraagd. Ik geloof dat het voor de situatie in het overleg – er wordt toch ook ander beleid gevoerd dan Bestek '81 – geen goede zaak zou zijn als wij elk jaar opnieuw – ik weet dat de heer Weijers dat ook niet wil – een soort full dress debate zouden krijgen. Zekerheid is nodig.

Ik kan mij wel voorstellen, dat de heer Weijers vraagt of het straks, wanneer de commissie-Bosman met een rapport komt, mogelijk zal zijn niet alleen de uitkomsten van dat rapport in beschouwing te nemen, maar ook een verband te leggen tussen die beschouwing en wat is uitgestippeld in Bestek '81. Ik vind dat redelijk. Ik heb Bestek '81, dat altijd onder mijn hoofdkussen ligt, er nog eens op nageslagen. Op blz. 44 staat: 'In het licht van het voorlopig voornemen ten aanzien van de beperking van het trendpercentage zullen ook andere maatregelen ter beperking van de uitgaven van de voorzieningen voor het overheidspersoneel aan de orde kunnen komen.' Er staat duidelijk 'in het licht van'. Dit betekent dat, als er allerlei andere fraaie gedachten op tafel komen, deze moeten worden gewogen tegen de achtergrond van het beleid dat nu is uitgestippeld.

In dit verband zeg ik dus aan het adres van de geachte afgevaardigde de heer Weijers dat ik mij zeer wel kan indenken dat hij zegt, dat de uitkomsten van het rapport van de commissie-Bosman in de beschouwingen moeten kunnen worden meegenomen.

Ik wil echter wel in alle duidelijkheid zeggen, dat ik er niet vóór ben, zoals uit de motie van de heer Van Thijn spreekt, Bestek '81 – er staat niet voor niets "81" – op losse schroeven te zetten. Dat vind ik voor het beleid van de Regering in de strijd tegen de werkloosheid gewoon niet kunnen. Als het wel zou gebeuren, zou het overleg met de ambtenarencentrales in de komende tijd onder een enorm zware druk komen te staan. Dit dient noch, dunkt mij, het overheidspersoneel, noch de werkgelegenheid. Ik moet daarom aanvaarding van de motie ernstig ontraden.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Wij bespreken vandaag de brief van de Minister over het arbeidsvoorwaardenbeleid 1979, maar dit terzijde.

De Minister zegt dat er rust moet komen aan het ambtenarenfront. Er is al zo veel van de mensen gevraagd. Nu is er zekerheid nodig. Betekent dit dat de Minister afziet van het afkondigen van nog extra maatregelen?

Minister **Wiegel**: De Minister kondigt niets af. De Minister is steeds over allerlei zaken in overleg.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De Minister heeft aangekondigd dat hij aan het centraal georganiseerd overleg nog extra maatregelen zal voorleggen om het gat te dichten. Hoe verenigt hij dat met zijn mening, dat het nu welletjes is, dat er rust moet komen en dat er al genoeg van de mensen is gevraagd? Dat is toch onverenigbaar.

Minister **Wiegel**: Daar kom ik over te spreken.

De heer **Evenhuis** (VVD): Misschien is het gat zoëven al gedicht via die 160 mln.

Minister **Wiegel**: Het beleid is niet alleen voor 1979 uitgezet, maar tot en met 1981. Mijn aangepast beleid, tot stand gekomen na overleg met de ambtenarencentrales, leidt in cijfers van 1981 niet tot een besparing op de stijging van de ambtenaren-salarissen van 1530 mln., maar van 1380 mln. Dat wil zeggen: 0,9 wél en 0,1 niet.

Sprekende over mogelijkheden van differentiatie heb ik tot de ambtenarencentrales gezegd: ik zeg u in alle eerlijkheid dat het kabinet in de eerste plaats van opvatting is, dat er in Bestek '81 geen gaten moeten worden geslagen. Sommigen zijn het daar niet mee eens, maar het kabinet vindt dat nu eenmaal. In de tweede plaats heb ik gezegd dat, als toch gaten worden geslagen, deze moeten worden gedicht. In de derde plaats moet die dichting in eerste instantie in dezelfde sector worden gezocht. Dat kan betekenen, zo heb ik tot de centrales gezegd, dat ik met aangepaste voorstellen moet komen. Dat behoeft ik niet morgen te doen; dat kan rustig in bij voorbeeld het kader van de nadere rapportage van de commissie-Bosman worden bekeken. Vandaar ook dat wij zeggen: Wij zetten nu de zaak voor de periode 1979, 1980 en 1981 uit. Dan weten wij waar wij aan toe zijn. De ambtenarencentrales hebben, voordat het overleg is afgerond, precies van mij gehoord hoe ik erover dacht. Die duidelijkheid heb ik geboden.

De beraadslaging wordt geschorst.

Voorzitter

De vergadering wordt van 13.10 uur tot 14.05 uur geschorst.

De **Voorzitter**: Op verzoek van de fractie van de PvdA heb ik het lid Jabaaij benoemd tot:

plaatsvervangend lid van de vaste Commissie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk in de bestaande vacature,

lid van de vaste Commissie voor Ontwikkelingssamenwerking in de plaats van het lid Kombrink,

lid van de vaste Commissie voor Milieuhygiëne in de plaats van het lid De Graaf,

plaatsvervangend lid van de vaste Commissie voor Volksgezondheid in de plaats van het lid Hartmeijer, plaatsvervangend lid van de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen in de plaats van het lid De Boois,

en tot plaatsvervangend lid van de Bijzondere Commissie 11 860 en 14 134 (Financiële positie van gescheiden vrouwen en Verhaalsrecht van gemeenten i.v.m. verleende bijstand) in de plaats van het lid Kombrink.

Verder heb ik het lid Duinker benoemd tot:

plaatsvervangend lid van de Bijzondere Commissie 10 036 (Wijziging van de Ontheeningswet-Initiatiefvoorstel van den Bergh c.s.) in de bestaande vacature,

plaatsvervangend lid van de Bijzondere Commissie 12 862 en 14 249 (Bepalingen m.b.t. huur en verhuur van woonruimten) in de bestaande vacature,

lid van de Bijzondere Commissie 13 713 en 13 714 (Grondpolitiek) in de bestaande vacature,

en tot lid van de bijzondere Commissie 14 392 (Nota landelijke gebieden) in de plaats van het lid De Graaf.

Daarnaast heb ik op verzoek van de fractie van de PvdA benoemd:

tot lid van de vaste Commissie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk het lid Wuthrich-van der Vlist in de plaats van het lid Van Ooijen die plaatsvervangend lid wordt;

tot plv. lid van de vaste Commissie voor Ontwikkelingssamenwerking het lid Kombrink in de bestaande vacature;

tot plv. lid van de vaste Commissie voor Milieuhygiëne het lid De Graaf in de plaats van het lid Worrell;

tot plaatsvervangend lid van de Bijzondere Commissie 14 392 (Nota landelijke gebieden) het lid De Graaf in de bestaande vacature, en

tot lid van de Bijzondere Commissie 14 496 (Emancipatiebeleid) het lid Wuthrich-van der Vlist in de bestaande vacature.

Op verzoek van de fractie van het CDA heb ik benoemd in de plaats van het lid Lubbers:

tot lid van de Bijzondere Commissie 12 778 (Nota Studiefinanciering) het lid Lansink,

tot plv. lid van de Bijzondere Commissie 13 450 en 14 270 (Dreigende bedrijfssluiting en Langdurig Werklozen) het lid Korte-van Hemel,

tot plaatsvervangend lid van de Bijzondere Commissie 13 488 en 14 363 (Elektriciteitsvoorziening) het lid Eversdijk,

tot lid van de Bijzondere Commissie 13 611 (Misleidende Reclame) het lid H. de Boer,

tot plaatsvervangend lid van de Bijzondere Commissie 13 933 en 12 924 (Waddenzee) het lid Eversdijk,

tot plaatsvervangend lid van de Bijzondere Commissie 14 390 (Structuurschema Verkeer en Vervoer) het lid Couprie,

tot lid van de Bijzondere Commissie 14 451 (Multinationale Ondernemingen) het lid Couprie,

en tot plaatsvervangend lid van de Bijzondere Commissie 14 963 (Wijziging van de Wet Oppervlaktewateren), het lid H. de Boer.

Op verzoek van de fractie van de VVD heb ik benoemd tot plaatsvervangend lid van de vaste Commissie voor Milieuhygiëne het lid Tripels in de plaats van het lid De Korte.

Regeling van werkzaamheden

Ik stel voor – ik kondigde dat gisteren al aan – de vergadering van heden vanavond voort te zetten.

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nogal wat bezwaren tegen het doorgaan vanavond met deze vergadering, in het bijzonder omdat wij dan verder zullen praten over de tankvervangings, een grote order waarover wij al vaak gesproken hebben. Het is nu al voor de derde keer dat wij afwijken van de regel dat wij proberen donderdagsavonds niet te vergaderen. Veel leden van de Kamer zijn op basis van vroegere afspraken verplichtingen aangegaan, die zij ook moeten nakomen. Zelf zit ik in de vervelende situatie dat ik aan het debat heb deelgenomen en een motie heb ingediend, maar vanavond moet ik praten in het kader van een cyclus Marxisme-Christendom.

Na het antwoord van de heer Scholten, de Minister van Defensie, heb ik begrepen dat ik voor het christendom wel beter naar Gouda kan gaan; voor het marxisme kan men dan later weer bij mij terecht.

Als deze vergadering door moet gaan, dan verontschuldig ik mij. Ik vind alleen dat er in ieder geval geen stemmingen kunnen plaatshebben.

De **Voorzitter**: Ik heb begrepen dat de heer Van Thijn wel graag zag dat er vanmiddag gestemd werd over moties die zijn ingediend in verband met het arbeidsvoorwaardenbeleid. Naar mij blijkt hoeft vanavond niet te worden beslist over de ingediende of nog in te dienen moties met betrekking tot de tankvervangings.

De heer **Bakker** (CPN): Als vanavond toch geen beslissingen over die tankvervangings hoeven te vallen, dan zie ik niet in waarom nu weer, met alle geweld, voor de derde keer, van de vastgestelde regel moet worden afgeweken, met alle bezwaren, waarover mijn vriend Wolff al sprak. Waarom kan de vergadering vanavond niet om half zeven gesloten worden, waarna dinsdag verder gegaan wordt met de tankvervangings? De beslissingen vallen toch pas later.

De **Voorzitter**: Het is niet alleen om die reden. Naar het zich laat aanzien, zal de Minister van Binnenlandse Zaken wel enige tijd vragen aan de Kamer om zich te beraden over het antwoord met betrekking tot de wetsontwerpen over de grondwetsherziening, waarbij het niet uitgesloten is dat een stukje van de behandeling dan na het avondeten zou vallen.

Ik wil er echter op wijzen dat, als wij vanavond niet vergaderen, wij de zaken bij voortduring voor ons uit schuiven. Gisteren is met heel veel moeite door de vaste Commissie voor Defensie en de Minister en de Staatssecretaris van Defensie een mogelijkheid gevonden om de gedachtenwisseling over de tankvervangings vandaag voort te zetten. Zelfs is mij gevraagd, aan de Minister van Economische Zaken te vragen daarbij vanavond aanwezig te zijn. Ik heb dat gedaan. Ik geef graag toe, dat ik daarmee wat ben vooruitgelopen op deze beslissing, maar gisteren waren daartegen geen bezwaren bij degenen die op dat moment in de Kamer aanwezig waren. Ik zou de Kamer dringend in overweging willen geven om deze week schoon schip te maken, want wij zullen de volgende week ook wel weer onze tijd nodig hebben. Wij zullen toch een keer moeten proberen de donderdagavond vrij te houden.

Voorzitter

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! U weet hoe dat destijds is gegaan; u hebt het zelf geëntameerd. Onder de fracties is een soort enquête gehouden met de vragen: Welke avond kunnen wij het beste vrij nemen en wat komt voor uw werk het beste uit? Een meerderheid heeft gezegd: *Eigelijk is de donderdagavond daarvoor het beste*. Dat is niet om een kinderprogramma voor ouderen op de televisie te kunnen bekijken, het is om werkzaamheden te verrichten die de kamerleden in het land hebben te verrichten. Het wordt op deze manier toch een vervelende zaak. Ik kan mij voorstellen dat in een fractie met vijftig leden of daaromtrent wordt gezegd: Ik schuif er gewoon een ander in, dan kan ik toch naar de *Fabeltjeskrant* kijken. Ik vind dat met fracties met een gering aantal leden, die moeten werken met hun tijd en hun tijndeling, toch wel een beetje rekening moet worden gehouden.

De **Voorzitter**: Ik ben het daarmee eens en ik kan mij ook uitstekend verenigen met een uitspraak op dit moment, dat wij in het vervolg inderdaad de donderdagavond vrijhouden, tenzij er iets zeer dringends is, dat de Kamer zelf op die dag wilde behandelen en dat dan ook op die dag moet worden afgemaakt.

Nu wordt gesteld dat de zaak van de tankvervangings niet deze week behoeft te worden afgehandeld, maar ik mag eraan herinneren dat dinsdag en woensdag bij herhaling tegen mij is gezegd, dat het wel noodzakelijk was.

De heer **Bakker** (CPN): Precies, en omdat dit nu niet het geval blijkt te zijn, verliest dan ook uw voorstel om vanavond te vergaderen zijn kracht.

De **Voorzitter**: Dan blijft nog dat andere stukje van de argumentatie over, maar goed, de Kamer moet nu maar beslissen. Ik heb het mijne hierover gezegd.

De heer **Rietkerk** (VVD): Ik wil u graag volgen in uw gedachte om voor de toekomst de afspraak over de donderdagavond ook hard te maken en er voor deze week nog van af te wijken.

De heer **Van der Spek** (PSP): Ik zou graag een stemming willen hebben over uw voorstel om vanavond te vergaderen, mijnheer de Voorzitter.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij dat de heer Van der Spek stemming over uw voorstel vraagt. Ik heb alle begrip voor de bezwaren die de heer Bakker naar vo-

ren heeft gebracht en ik denk dat wij het experiment om de donderdagavond vrij te houden als mislukt moeten beschouwen en daaruit de consequentie moeten trekken.

De **Voorzitter**: Dat is veel te vroeg.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Neen, dat is niet veel te vroeg; drie weken achter elkaar vergaderen op donderdagavond maakt dat duidelijk. Als in de Kamer blijkt dat er behoefte is aan de behandeling van de tankvervangings, dan wil ik mij daartegen niet verzetten, maar ik val de heer Bakker bij, dat wij niet moeten voortgaan met ons zelf de illusie te maken dat wij een vrije donderdagavond kunnen reserveren.

De **Voorzitter**: De gedachtenwisseling daarover wil ik dan graag aanstaande dinsdag voeren, want hierover mag geen onzekerheid blijven bestaan.

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ernstig in overweging gegeven vanavond niet te vergaderen, maar ik heb geen behoefte aan een stemming hierover, gelet op de verhoudingen.

De **Voorzitter**: Die stemming is gevraagd.

De heer **Bakker** (CPN): Daarom zullen wij nog niet tegen uw voorstel stemmen.

De **Voorzitter**: Wij zullen uw mededeling beschouwen als een stemverklaring.

Het voorstel van orde van de Voorzitter wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de fractie van de PSP tegen dit voorstel heeft gestemd.

Ik stel voor aan de orde te stellen en te behandelen in de vergadering van donderdag 22 maart 1979, onmiddellijk na de middagpauze – zo nodig met onderbreking van de agenda –

de brief van de Minister van Economische Zaken over de samenwerking die tot stand is gekomen tussen de Staat der Nederlanden, Vado Houdstermaatschappij B.V., Fiat en Borg Warner inzake Transmissie B.V. (15 300-XIII, nr. 67);

het rapport van de Algemene Rekenkamer en de verslagen van mondeling overleg over de wolindustrie (15 465, 14 800-XIII, nr. 33 en 15 300-XIII, nrs. 58 en 69).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Omdat de Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen in het buitenland is stel ik voor de

behandeling van wetsontwerp Verruiming van de mogelijkheid tot afwijking van de voorschriften van de Kleuteronderwijs-wet en de Lager-onderwijswet 1920, en de mogelijkheid van rijksvergoeding voor bijzondere kosten van onder die wetten vallende scholen (13 603) te plaatsen op de agenda van 3 april 1979 na de voortzetting van de agenda van donderdag 29 maart.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Omdat het hoofdbestuur van de ARP – ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van die partij – op dinsdag 3 april een beeld van Abraham Kuyper aan de Kamer aanbiedt, zal de vergadering die dag om 15.00 uur beginnen.

Ik stel voor aan de orde te stellen en te behandelen in de vergadering van 28 maart a.s. na het wetsontwerp Vergoedingen Statenleden (15 060) het wetsontwerp Wijziging van de Wet tot wijziging van de Provinciewet met Betreking tot de commissies (15 362).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik bepaal nader, dat de openbare vergadering van de Bijzondere Commissie voor de brief over het democratisch en doelmatig functioneren van gesubsidieerde instellingen (15 360), welke zal worden gehouden op maandag 2 april a.s. zal voortduren tot uiterlijk 19.00 uur.

Ik bepaal nader, dat de openbare vergadering van de vaste Commissie voor het Wetenschapsbeleid over het recombinant DNA-onderzoek en de nader gewisselde stukken (14 438) zal worden gehouden op vrijdag 6 april 1979 van 10.15 uur tot uiterlijk 18.00 uur.

Ik stel voor, de Bijzondere Commissie inzake de Arabische boycot de bevoegdheid te geven te verrichten wat zij nodig acht om de openbare beradslaging over het verslag van haar bevindingen voor te bereiden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik bepaal dat de openbare vergaderingen van de vaste Commissie voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening zullen worden gehouden:

op woensdag 4 april 1979, van 10.00 tot uiterlijk 12.45 uur over de ontwikkeling in de verkoop van huurwoningen;

op woensdag 30 mei 1979, van 10.00 tot uiterlijk 12.45 uur over de resultaten van behoefte-onderzoeken naar één- en tweepersoonshuishoudens;

op woensdag 20 juni 1979, van 10.00 tot uiterlijk 12.45 uur over de vergelijk-

Voorzitter

king woonlasten huurder-eigenaar-bewoner.

Ik stel nader voor de stemmingen over de moties over de ontwikkelingssamenwerking tussen Nederland en Suriname (13 893, nrs. 21 t/m 26) te houden in de vergadering van dinsdag 20 maart a.s.,

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik herhaal dat de leden er rekening mee moeten houden, dat vanmiddag omstreeks half vier stemmingen kunnen plaatsvinden ter afronding van het debat met de Minister van Binnenlandse Zaken over het arbeidsvoorwaardenbeleid.

Het woord is aan de heer Mertens, die het heeft gevraagd.

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Vanmorgen heeft de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen mondeling overleg gevoerd met Staatssecretaris De Jong over de negatieve beslissing van Minister Pais en Staatssecretaris De Jong ter zake van het middenschoolproject-Centrum/Oud-West te Amsterdam. Omdat het gaat om een probleem met een spoedeisend karakter en omdat er hoop bestaat, dat Minister Pais volgende week vier dagen in ons land is, zou ik willen vragen, het witte stuk dat hieruit voortkomt, aan de agenda van volgende week toe te voegen.

De **Voorzitter**: Kent de heer Mertens ook de gevoelens van de commissie daaromtrent?

De heer **Mertens** (D'66): Ik meen dat de gevoelens van de commissie dien-aangaande als positief mogen worden omschreven.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Wij hebben geen bezwaar aangetekend, maar dat betekent nog niet dat de heer Mertens nu namens de commissie heeft gesproken.

De **Voorzitter**: Zo heb ik de heer Mertens ook niet begrepen.

Dan stel ik voor, aldus te handelen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Van der Doef, die het heeft gevraagd.

De heer **Van der Doef** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie zou graag op redelijk korte termijn met de Regering discussiëren over de gang van zaken rondom het arbeidsvoorwaardenoverleg in het particuliere bedrijfsleven. Wij zouden daarom via u

de Regering willen vragen, de Kamer op zo kort mogelijke termijn een brief te zenden, waarin de Regering haar conclusies met betrekking tot de ontwikkelingen in dat overleg samenvat en ter beoordeling aan de Kamer voorlegt.

In de ontwikkeling trekken de volgende feiten de aandacht. In de eerste plaats de grote aandacht die de vervroegde uittreding krijgt, in de tweede plaats dat echte arbeidstijdverkorting niet tot stand komt en in de derde plaats dat het ernaar uitziet, dat initiële loonsverhogingen tot stand komen, waarover de Kamer eerder een oordeel heeft uitgesproken. Ik vraag het mede om de situatie te voorkomen, waarin de vakbeweging met de vinger wordt nagewezen als onverantwoordelijk als zij reëel ingaat op dat soort loonvoorstellen van werkgevers. Daarom meen ik dat er spoedig gelegenheid moet zijn voor de Kamer, zich hierover uit te spreken.

De heer **Rietkerk** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag mij af, of de vragen van de heer Van der Doef op dit moment niet prematuur zijn. Er is nog volop discussie over allerlei zaken. Moet de Kamer zich er op dit ogenblik al in mengen?

De **Voorzitter**: Ik zal de Regering zo snel mogelijk mededeling doen van deze korte gedachtenwisseling en ik hoop de Kamer aanstaande dinsdag te kunnen inlichten over de gevoelens van de Regering hieromtrent.

De heer **Van der Doef** (PvdA): De heer Rietkerk meent te weten, wat de conclusies van de Regering op dit punt moeten zijn. Daarvan neem ik kennis. Ik vraag echter de conclusies van de Regering, welke dan ook. Ik stel bovendien vast, dat mijn fractie er behoefte aan heeft, daarover te praten.

De heer **Rietkerk** (VVD): Als ik zeg, dat ik de vragen van de heer Van der Doef prematuur vind, dan impliceert dat dat de Regering naar mijn oordeel nog wel eens niet tot conclusies zou behoren te komen op dit ogenblik. Dat is iets geheel anders dan dat ik zeg dat ze er al zijn.

De **Voorzitter**: Wij zijn nu al bezig met de gedachtenwisseling. Ik zal de Regering vragen, een reactie te geven op deze gedachtenwisseling en in het bijzonder op het verzoek van de heer Van der Doef.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de **brief van de Minis-**

ter van Binnenlandse Zaken over het arbeidsvoorwaardenbeleid 1979 (15 394, nr. 12)

en van:

de motie-Van Thijn over het alleen voor 1979 vaststellen van de arbeidsvoorwaarden voor het overheids-personeel (15 394, nr. 13); de motie-Jansen over de aftopping van de prijscompensatie in '80 en '81 (15 394, nr. 14).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer Van Thijn (PvdA)

□

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister van Binnenlandse Zaken voor zijn uiteenzetting. Ik zou mij willen beperken tot een drietal hoofdpunten, namelijk de aftopping, de gedifferentieerde korting en het aantal jaren waarin de beslissing van de Minister zou dienen te gelden.

Ik begin met de aftopping. Mijn fractie vindt de aftopping een goede zaak, ook gelet op de wijze waarop de Minister dit element in zijn pakket maatregelen heeft verdedigd.

Het gaat hier inderdaad om een extra offer voor de werkgelegenheid. Het spreekt natuurlijk vanzelf dat de opbrengst, en dus de mogelijkheden om daarmee iets te doen voor de werkgelegenheid, groter is naarmate het draaipunt lager ligt. Ik ben het dan ook geheel eens met de wijze waarop hij de heer Evenhuis van repliek heeft geëind. Een draaipunt bij f 60.000 is niet interessant. De opbrengst is onvoldoende en levert een te geringe bijdra-

Van Thijn

ge aan de werkgelegenheid. Aan de andere kant is het natuurlijk zo dat, had het draaipunt gelegen bij f 40.000, de opbrengst f 110 mln. zou zijn geweest. Dan zou er dus meer hebben kunnen gebeuren voor het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen.

Ik vind het ook een goede zaak dat de Minister ten volle bereid is deze opbrengst de earmarken, apart te zetten, opzij te leggen voor de werkgelegenheid en met name de ambtenarencentrales zeggenschap te willen geven in de bestemming van deze gelden. Het zijn hun centen, zei de Minister. Ik vind dit een belangrijke uitspraak. Op dit punt is de Minister als grootste werkgever een voorbeeld voor het bedrijfsleven.

Minister Wiegel: Het zijn niet de centen van de organisaties maar van het overheidspersoneel.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Natuurlijk; daarmee ben ik het volstrekt eens.

Maar zo'n goede zaak is naar mijn mening te goed om die maar eenmalig te willen toepassen. Ik betreur het dat de Minister niet bereid is daarover in volgende jaren te denken. Ik vind dit onjuist. Wat vandaag goed is, is wellicht volgend jaar nog beter. Ik ben dan ook van mening dat de Minister er onverstandig aan doet bij voorbaat de mogelijkheid van een continuering af te grendelen. Natuurlijk, als het bedrijfsleven zelf aan het aftoppen slaat, werkt dat automatisch door in de trend, maar stel, dat dit niet gebeurt (dit is niet te voorzien): dan is het naar mijn mening zonder meer opnieuw noodzakelijk voor de overheid om een voorbeeldfunctie te vervullen.

De heer **Evenhuis** (VVD): Dit betekent dus dat u ervoor kiest dat de systematiek van het trendbeleid in feite wordt doorbroken.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Op dit punt. Ik meen dat de overheid op dit punt een voorbeeldfunctie heeft te vervullen.

De heer **Evenhuis** (VVD): Dat betekent dat de trendmethodiek, zoals die is ontwikkeld, niet meer opgaat volgens u.

De heer **Weijers** (CDA): Dat is niet waar.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Op dit punt vind ik dat de overheid trendsetter dient te zijn. Dat heb ik ook in eerste termijn gezegd.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Jansen heeft gisteren mede namens mij in eerste termijn een motie ingediend. Hij

heeft dit gedaan om technische redenen; deze technische reden bestond hierin dat hij vandaag bij de tweede termijn niet aanwezig kan zijn. Hij heeft mij als tweede ondertekenaar gemachtigd te doen met de motie wat ik goed acht. Ik heb begrepen dat verschillende fracties het op prijs stellen als de motie enigszins wordt gewijzigd. Ik heb dan ook de eer u hierbij een gewijzigde motie-Jansen te overhandigen.

Motie

De **Voorzitter:** Het lid Van Thijn heeft de motie-Jansen c.s. (15 394, nr. 14) in dier voege gewijzigd, dat zij thans luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken over het Arbeidsvoorwaardenbeleid 1979;

constaterende, dat de Regering voornemens is een gedifferentieerde korting op de trend in het kader van de uitvoering van Bestek '81 te doen gelden voor de jaren 1979, 1980 en 1981; tevens constaterende, dat de aftopping van de prijscompensatie slechts voor het jaar 1979 van toepassing zal zijn;

verzoekt de Regering, een aftopping van de prijscompensatie ook in de jaren '80 en '81 in het Centraal Georganiseerd Overleg aan de orde te stellen, en gaat over tot de orde van de dag.

De gewijzigde motie is mede-ondertekend door het lid Nypels.

Zij krijgt nr. 15 (15 394).

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het tweede punt betreft de gedifferentieerde korting.

Ik ontken niet dat het gezamenlijk effect van de aftopping op de prijscompensatie en de differentiatie in de korting een zekere mate van inkomensverschillenverkleinende werking heeft, ook op de salarissen van het overheidspersoneel. Ik ontken ook niet dat de 0,3/0,7-operatie uit een oogpunt van inkomensverdeling beter is dan de aanvankelijke voornemens, neergelegd in Bestek '81.

Mijn kritiek op het besluit van de Minister betreft de vraag, waarom er, nadat 'a' is gezegd, niet 'b' wordt gezegd. Waarom wordt er niet nog één klein stapje verder gedaan? Waarom niet? Als er binnen het georganiseerd overleg overeenstemming is over de bulk van de operatie, als er twee alternatieven zijn die voor de middengroepen volstrekt gelijk zijn en als er twee cen-

trales zijn van hoger personeel die hoe dan ook elke vorm van differentiatie en aftopping afwijzen, waarom wordt er dan niet uiteindelijk gestreefd naar overeenstemming met de drie overige centrales?

Minister Wiegel: Daarnaar is wel gestreefd. Men heeft ook kunnen constateren, dat twee van die drie overige centrales het met mijn uiteindelijke voorstel eens waren.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Die hebben zich bij uw voorstel neergelegd! U had echter overeenstemming kunnen bereiken met de overgrote meerderheid, namelijk 80%, van het georganiseerde overheidspersoneel. Daarop richt zich mijn kritiek. Waarom is dat stapje niet gezet?

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat daarbij met name om de bovenkant en de benedenkant. Het gaat niet om de middengroep. Ten aanzien daarvan lopen beide alternatieven neutraal. Het gaat om de groep 'beneden modaal' en de inkomensgroep van boven f 90.000.

Beneden modaal, beneden schrijver-A, houdt de differentiatie op. Die loopt via 0,3, 0,3, 0,3, enzovoorts door naar beneden. Waarom wordt er niet 'doorgedifferentieerd'? Immers, de Minister heeft in zijn antwoord toch erkend, dat de argumentatie voor de sociale uitkeringen en die voor de ambtenarensalarissen verschillend zijn?

Het betoog van de Minister heeft mij op dat punt niet kunnen overtuigen. Ik wil hierover graag een uitspraak van de Kamer vragen.

Motie

De **Voorzitter:** Door de leden Van Thijn, Jansen, Moor en Knol wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken over het Arbeidsvoorwaardenbeleid 1979;

van oordeel, dat de ambtenaren beneden modaal door een halfjaarlijkse korting van 0,3% op de trend verhoudingsgewijs te zwaar worden getroffen;

verzoekt de Minister, deze 0,3% benede de rang van schrijver-A (jaarinkomen f 30 000) te vervangen door een gedifferentieerde korting van 0,09% tot 0,3%,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 16 (15 394).

Van Thijn

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Eenzelfde kritiek heb ik op de bovengrens. Waarom moet de differentiatie ophouden bij de rang van hoofdadministrateur? Waarom wordt er wel gedifferentieerd bij de midden-groepen en waarom wordt daarmee opgehouden bij de groepen van de hogere inkomens? Wat komt er dan terecht van het gezegde, dat de sterkste schoulers de zwaarste lasten moeten dragen?

Van de Minister heb ik geen enkel argument gehoord ten aanzien van de vraag, waarom de inleveringsoperatie abrupt op hetzelfde niveau blijft bij het naderen van de inkomensgrens van f 90.000. Dat zou toch met name ten opzichte van de middengroepen een redelijke zaak geweest zijn? Waarom moeten nu de middengroepen verhoudingsgewijs hetzelfde bijdragen aan deze operatie als de topinkomens bij het overheidspersoneel? Dit geldt overigens niet alleen voor het overheids-personeel. Ik heb in mijn eerste termijn namelijk gewezen op de uitstralende werking naar de vrije beroepen via het norminkomen dat de Minister van Economische Zaken zich voorneemt te introduceren. Ten aanzien hiervan wil ik graag nog een reactie van de Minister vernemen.

Naar mijn mening is deze beslissing, die topinkomens en middengroepen van inkomens op dezelfde wijze aanpakt, een gevaarlijk precedent voor het inkomensbeleid in Nederland. Ook hierover wil ik graag een uitspraak van de Kamer vragen.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Van Thijn, Jansen, Moor, Knol en Nijhof wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken over het Arbeidsvoorwaardenbeleid 1979;

van oordeel, dat de hoogste ambtenaren bij een halfjaarlijkse korting van 0,7% op de trend verhoudingsgewijs een onvoldoende bijdrage leveren;

verzoekt de Minister, deze 0,7% vanaf de rang van hoofdadministrateur (jaarinkomen f 92 500) te vervangen door een gedifferentieerde korting van 0,7% tot 0,98%,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 17 (15 394).

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn laatste punt betreft de tijdsduur. Ik heb in eerste termijn een motie ingediend waarin ik voorstel de vaststelling van het arbeidsvoorwaardenbeleid voor het overheidspersoneel van kracht te laten zijn voor 1979. De Minister heeft die gedachte nogal krachtig van de hand gewezen. Hij heeft gezegd dat nu rust en duidelijkheid nodig is op het ambtenarenfront in het kader van Bestek '81.

Ik kan mij toch niet aan de indruk onttrekken dat hier sprake is van gelegenheidsargumentatie. Als het om de korting gaat, is er behoefte aan rust en duidelijkheid. Als het om het gat van 150 miljoen gaat ten opzichte van Bestek '81, is de Minister niet te beroerd zelf die rust en duidelijkheid te verstoren en nieuwe maatregelen in het vooruitzicht te stellen. Als het om de korting gaat, moet vooruit gekeken kunnen worden. Dan moet gepland kunnen worden met betrekking tot het geheel van het arbeidsvoorwaarden- en werkgelegenheidsbeleid. Als het om de aftopping gaat, mag niet vooruit gekeken worden. Dan moet worden afgewacht wat in het bedrijfsleven gebeurt.

Het is toch duidelijk dat er zoveel onzekerheden zijn over het arbeidsvoorwaardenbeleid in later jaren bij het bedrijfsleven en bij de overheid, niet in het minst door de maatregelen die de Minister zelf meent te moeten aankondigen. Het is toch duidelijk dat er zoveel onzekerheden zijn over de omvang van de Bestek-operatie waarvan nog geen enkele maatregel over 1979 heenreikt wat dit parlement betreft, dat het onredelijk en onverstandig is uiterekend deze materie voor drie jaar te vergrendelen. Daarbij moeten de ambtenarencentrales hun onderhandelingsvrijheid voor drie jaar inleveren. Dat is een situatie zonder precedent. Als de Minister rust wil op het ambtenarenfront, mag hij in de komende jaren het normale overleg niet uit de weg gaan. Anders wordt zijn beslissing van nu, waarvan ik erken dat die is genomen na langdurig overleg, waarbij ook de Minister bereid is gebleken van zijn kant een aantal stappen in de richting van een overeenstemming te doen, voor 1980 en 1981 wel degelijk een dictaat. Dat wil de Minister niet. Dat wil ook mijn fractie niet. Daarom handhaaf ik in tweede termijn die motie.

□

De heer **Weijers** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! U vroeg of wij zo beknopt mogelijk konden zijn. Dat zal ik probe-

De heer Weijers (CDA)

ren. Ik dank de Minister voor zijn antwoorden. Over twee zaken zou ik iets meer willen vernemen, namelijk over de trendvolgers, waarover ik een paar opmerkingen heb gemaakt in het kader van de aanvaarding van de motie-Rietkerk, en over het gevolg voor andere trendvolgers, namelijk de vrije beroepsbeoefenaars, en het gevolg voor de collectieve sector.

Mijn conclusie dat overeenkomstig het regeringsvoornemen de hogere inkomens een reële achteruitgang in koopkracht ondergaan, heeft de Minister met zijn cijfers bevestigd. In dat licht achten wij de aftopping voor 1979 en de differentiatie 0,3-0,7% een redelijke zaak. Wij weten ons daarbij gesteund in onze opvattingen door een aantal centrales. Er zijn ook een aantal centrales die uit verschillende overwegingen daartegen zijn.

Ik wil nog enkele opmerkingen maken over 1980 en 1981. De Minister komt ons iets tegemoet.

Hij zegt dat het een beleidsvoornemen is dat hij in verband met andere zaken, zoals de commissie-Bosman, er rekening mee houdt dat daarop variaties kunnen worden aangebracht. Dat is dus niet de door de heer Van Thijn genoemde hardhandige aanpak. Ik neem aan dat de Minister de commissie-Bosman als voorbeeld heeft genoemd.

Ik herhaal dat wij het zien als een basisgedachte. Wij sluiten niet uit – wij zouden het zelfs wenselijk vinden – wanneer er op het terrein van de prijscompensatie in '80 en '81 nog het een

Weijers

en ander zou geschieden. Dan denk ik niet alleen aan aftoppingen, maar hierbij betrek ik ook de oude gedachte die door ons in de Kamer is verwoord, van een aftopping over de gehele range ten behoeve van de werkgelegenheid. Dat kan een zaak zijn die in het overleg een rol kan spelen. Het argument van de Minister om te zeggen dat je met een aftoppingsstelsel de systematiek van de trend zou verstoren, heb ik niet begrepen. Bovendien is dat een eenzijdige vaststelling, want in het overleg zal vastgesteld moeten worden of dat inderdaad een doorbreking van het trendsysteem betekent.

Ik voeg daaraan nog enkele zaken toe. Het '154-beleid', de SER-adviezen over de indexeringsmechanismen, het stichtingsadvies ten aanzien van het beleid rond de buiten-c.a.o.'s, het met de hogere inkomens verklonken advies, het rapport van de commissie-Bosman, elementen uit het rapport-Kloosterman en eventuele andere zaken zullen tot verandering in de gedachten voor 1980 en 1981 aanleiding moeten kunnen geven.

Hierover moet ik nog een aanvullen de opmerking maken. Het koopkrachtplaatje voor 1979 spreekt ons aan. Naar ons oordeel zou dat ook kunnen gelden voor de jaren '80 en '81, als dat ongeveer uit kan komen, omdat wij met elkaar van mening zijn dat – gezien onze werkgelegenheidssituatie – daadwerkelijke koopkrachtdalingen bij de hogere inkomens zijn geboden; de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. Als de Minister instemt met de uitleg die ik nu geef, dan volg ik hem in zijn beleidsvoornemen. Het behoort dan – in de woorden van de Minister – niet telkenjare een 'full-dressed' debat te worden in het georganiseerd overleg. Telkenjare dient echter wel te worden bezien hoe een aantal rapporten en ontwikkelingen liggen en wat er in het bedrijfsleven gebeurt. Dat kan eventueel resulteren in een aanpassing, waarbij ik het koopkrachtplaatje in de beschouwing zou willen betrekken.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Weijers zegt dat hij de maatregelen van de Minister ziet als een basisgedachte, als een beleidsvoornemen. Ik heb begrepen dat de Minister in zijn brief aankondigt dat hij ten aanzien van de gedifferentieerde korting het arbeidsvoorwaardenbeleid ter zake voor drie jaar vaststelt.

De heer **Weijers** (CDA): De Minister heeft daarover in eerste termijn al het nodige gezegd. Ik ben van mening dat

de Minister mij een eind weegs tegemoet is gekomen, want hij noemt ook een aantal zaken die op die ontwikkelingen van invloed zijn. Ik ben het met zijn opvatting eens dat men moet zeggen dat wij niet opnieuw de hele zaak moeten openbreken, zodat wij weer vanaf het begin kunnen beginnen. De lijn die er ligt, is immers een basisgedachte. Het is aan de Minister en aan het overleg hoe men dat in '80 en '81 feitelijk invult, gezien een aantal door mij genoemde ontwikkelingen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De heer Weijers noemde een zevental nieuwe punten die in '80 en '81 aan de orde zouden kunnen komen. Hij beschouwt dat toch niet als een opeenstapeling bovenop de korting die nu voor drie jaar wordt vastgesteld? Het is de vraag of hij de korting ook accepteert voor '80 en '81, want dat stelt de Minister voor en daarover moet de heer Weijers zijn oordeel geven. Als hij dat nalaat, staat de korting voor drie jaar vast.

De heer **Weijers** (CDA): De heer Van Thijn probeert mij te krijgen waar ik helemaal niet heen wil en dat doe ik dus ook niet.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik wil duidelijkheid krijgen, maar dat wil de heer Weijers niet.

De heer **Weijers** (CDA): Wat de heer Van Thijn duidelijkheid noemt, is 'een' duidelijkheid. De Partij van de Arbeid stelt vast wat duidelijkheid is; wie daaraan niet voldoet is dus onduidelijk!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Iedereen die het debat volgt, weet graag of de korting voor drie jaar zal gelden of niet. Hierover beslissen wij vanmiddag.

De heer **Weijers** (CDA): Ik herhaal dat het voor ons vaststaat dat de f 1,5 miljard er ongeveer uit moet komen. Verder staat het voor ons vast dat de weg waarlangs dit gebeurt, een zaak van overleg was en is en dat het voornemen van de Minister een beleidsvoornemen is.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Neen, het is een vaststelling.

De heer **Weijers** (CDA): Ik herhaal wat de Minister zelf heeft gezegd: het is een beleidsvoornemen. Wij aanvaarden een korting op de trendgroei. Deze achten wij redelijk. De uitgangsgedachte van een differentiatie van 0,3% tot 0,7% is in onze ogen niet verwerpelijk. Wij zeggen echter dat de ontwikkelingen variaties op deze lijn gezond en redelijk kunnen maken. Deze vaststelling houd ik vol. Wat hieraan onduidelijk is, is mij onduidelijk.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Wij hebben ons vandaag uit te spreken over het voorstel van de Minister, de korting voor drie jaar van kracht te doen zijn. De vraag is of u ermee akkoord gaat dat zij voor drie jaar zal gelden.

De heer **Weijers** (CDA): Als u het zo absoluut vraagt, zeg ik neen. Hiermee zeg ik echter niet ja tegen hetgeen u wilt, namelijk een volstreekte mist over 1980 en 1981.

De heer **Evenhuis** (VVD)

□

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister voor het antwoord dat hij heeft gegeven. Over ons standpunt en onze benadering zal ik nogmaals geen 'mistverstand' laten bestaan. De Minister heeft dit ook niet gedaan.

In het debat is veel gesproken over de vraag of er overeenstemming is bereikt. De heer Van Thijn heeft gezegd dat er formeel geen overeenstemming is bereikt. Dit wil zeggen dat geen akkoord is gesloten tussen de Minister aan de ene kant en de vijf organisaties eensgezind hiertegenover. Dit is juist.

De heer Van Thijn moet echter niet doen alsof dit aan de Minister lag. Het is daarentegen de grote onderlinge verdeeldheid tussen de organisaties geweest, die hieraan vooral debet was. Zij verschilden onderling wezenlijk van mening over de invulling van de operatie. Dit moet goed worden vastgesteld, wanneer wij over de aard van het overleg spreken.

Aanvankelijk heeft de Minister met andere voorstellen gewerkt. De doelstelling achter de aftopping, het dienen

Evenhuis

van de werkgelegenheid, is zeer honorabel. Wij menen echter dat de uitwerking hiervan in financieel opzicht verkeerd is, omdat nu van een zeer kleine groep solidariteit wordt gevraagd. Dit is ons bezwaar tegen de aard van dit onderdeel van de operatie, te meer omdat de Minister duidelijk heeft aangegeven dat, wanneer het gaat om koopkracht, inkomens van tweemaal modaal ongeveer 0,6% tot 0,7% inleveren. Dit is nogal wat. Wij hebben hierover duidelijk een andere opvatting.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U zegt dat de groep waarvan solidariteit wordt gevraagd, te klein is. Als het draaipunt wordt verlaagd, wordt deze groep groter. U wilt het draaipunt echter verhogen, waardoor de groep kleiner wordt.

De heer **Evenhuis** (VVD): Ons standpunt is dat, wanneer men voor de werkgelegenheid solidariteit vraagt van de werknemers, deze solidariteit van iedereen moet worden gevraagd. Het kabinet heeft dit doorbroken door een bepaalde groep aan te wijzen, die de bijdrage moet leveren.

Men heeft een keuze gemaakt, in dit geval bij f 45.000. Wanneer wij het effect daarvan berekenen, ook in relatie tot de differentiatie in de trendkorting, zien wij dat er een cumulatief effect van uitgaat, dat – zeker bij bepaalde inkomenscategorieën tussen de f 45.000 en f 65.000 – ertoe leidt dat een flink stuk koopkracht wordt ingeleverd. Wij menen juist dat ook deze groep moet worden ontzien. Daarmee lopen wij trouwens in de pas, niet alleen met ons program maar ook met het regeerakkoord en Bestek '81, waarin dit ook met zoveel woorden wordt gezegd. Uit het feit dat de Minister de keuze heeft gemaakt bij f 45.000 blijkt nog eens, hoe zwaar zijn streven in het overleg heeft gewogen, tot overeenstemming te komen.

Met de aftopping hebben wij toch nog een ander probleem. In de Kamer is indertijd gesproken over een aftopping vanaf f 45.000. In dit verband denk ik aan de motie-Engwirda-Nypels. Ik wil de heer Nypels hierover iets vragen. Op het moment dat de motie werd ingediend, was er geen sprake van een differentiatie in de korting zoals die nu voor ons ligt. Was die op het moment dat deze motie in stemming kwam bekend geweest, zouden de heren Engwirda en Nypels daarin dan een ander bedrag hebben ingevuld? Anders gezegd: betreft de heer Nypels het niet dat hij toen deze motie, samen met de heer Engwirda, heeft ingediend, tegen de achtergrond van

datgene wat wij thans over de differentiatie in de korting weten?

Ik kom nu tot het fonds. Hierover is nog onvoldoende duidelijkheid gekomen. Als wij het goed hebben begrepen, komt het hierop neer dat de Minister het via overleg met de organisaties gaat besteden. Dit is een goede zaak. Wij menen wel dat de middelen langs de lijnen van de eigen verantwoordelijkheid van de Regering zelf in de praktijk moeten worden besteed.

Minister **Wiegel**: Om een misverstand bij de afgevaardigde weg te nemen, merk ik op dat ik het woord 'fonds' niet heb genoemd.

De heer **Evenhuis** (VVD): Akkoord.

Mijn volgende punt is de duur van de operatie. Moet deze operatie nu gelden voor 1979, 1980 en 1981? Hierover is ook enig misverstand ontstaan. Ik heb waardering voor de opstelling van het CDA, van de heer Weijers, in dit debat. Met name gisteravond heeft hij ook nog iets in deze richting gezegd. Ik zeg dit te meer omdat uit een aantal media blijkt dat er een zeker misverstand zou kunnen bestaan over de vraag, of de operatie alleen voor 1979 zou moeten gelden. Wij hebben dat misverstand uitdrukkelijk niet willen laten bestaan.

Wij menen dat deze operatie wezenlijk behoort bij de Bestek-operatie. Dit betekent dat zij ook in principe voor drie jaar zal moeten gelden. De heer Weijers heeft aangegeven, waar mogelijk een kleine bijsturing – ik denk aan het rapport van de Commissie-Bosman – zou kunnen meefunctioneren. De bedoeling van de operatie moet echter onverkort duidelijk zijn. Met de duidelijke opstelling op dit punt van het CDA in dit debat ben ik blij.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Op zichzelf wordt het tijd dat u eens blij bent met het CDA.

De heer **Evenhuis** (VVD): Ik heb toch ook gezegd dat ik enige twijfel had.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat komt veel te weinig voor, voor een coalitiepartner. Op dit punt begrijp ik echter niet, waarop uw blijdschap stoelt. Op mijn vragen aan de heer Weijers, wat hij nu verstond onder een 'basisgedachte', gesteld tegenover de mededeling in de brief van de Minister dat de korting voor drie jaar vaststaat – dat is beslist; alleen vandaag kunnen wij het nog bijstellen – heeft de heer Weijers gezegd, 'neen' te zeggen tegen 1980 en 1981. Hij heeft gezegd, geen volstreekte mist te willen. Daarop heeft hij hierover enkele gedachten ont-

vouwd. Bij mij is toch het feit blijven hangen dat hij 'neen tegen 1980 en 1981' heeft gezegd. Waarmee bent u nu blij?

De heer **Evenhuis** (VVD): Bij mij is het een beetje anders overgekomen. U hebt nadrukkelijk aan de heer Weijers gevraagd, de operatie voor 1980 en 1981 af te wijzen. Dit heeft hij nadrukkelijk niet gedaan. Hij heeft een aantal volzinnen gewijd aan de richting, waarin zijn gedachten gingen. Ik trek daaruit de conclusie, dat in beginsel de zaak ook voor 1980 en 1981 qua koers vastligt.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Wij zouden nog uren kunnen doorgaan met de uitleg van de tekst van de heer Weijers, maar ik wil het bij nog één interruptie laten.

Op mijn uitdrukkelijke vraag: Gaat u akkoord met een korting van 0,3 tot 0,7% ook in 1980 en 1981?, was zijn antwoord 'neen'.

De heer **Evenhuis** (VVD): Ik heb op dat punt heel goed geluisterd. Ik heb er ook over nagedacht en ik kwam toch tot de conclusie, dat de diepere betekenis van de woorden van de heer Weijers is, dat hij met de kortingsregeling ook voor 1980 en 1981 akkoord gaat. Hier en daar kan misschien op een onderdeel iets gebeuren, maar de koers is duidelijk.

De heer **Nijhof** (DS'70): Zou de diepere betekenis wellicht ten dienste van de Kamer door de heer Weijers persoonlijk onthuld kunnen worden?

De heer **De Korte** (VVD): Dat heeft de heer Weijers gedaan.

De heer **Nijhof** (DS'70): Dat is mij niet opgevallen.

De heer **De Korte** (VVD): Het staat in het verslag. Kijkt u maar.

De heer **Evenhuis** (VVD): De heer Weijers heeft het heel duidelijk geïnterpreteerd. Anders zien wij het straks wel aan zijn stemgedrag.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Wat is de diepere betekenis van het woord 'neen'?

De heer **Evenhuis** (VVD): Daaraan ging heel wat vooraf.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Nou, ik moet zeggen dat ik het heel diepzinnig vind.

De heer **Evenhuis** (VVD): Ja, ja, het is een heel diepe.

Wat het trendbeleid betreft is onze mening, dat dit onverkort gehandhaafd moet worden. Dit betekent dat een differentiatie binnen het trendbeleid niet op z'n plaats is. Wanneer eventueel daarover een overeenkomst

Evenhuis

wordt bereikt in het particuliere bedrijfsleven, dan is de overheid trendvolger. Dit werkt dan door in de salarisschalen die bij de overheid worden gebruikt. Dat is de kern van het trendbeleid. Wij menen dat die gehandhaafd moet blijven. Ik geloof dat het naar de kant van de organisaties en de ambtenaren duidelijk moet zijn, hoe de Kamer daarover denkt. Ik zou het ook op prijs stellen te weten hoe men denkt over het vasthouden van het trendbeleid, zoals dit zich in de loop van de jaren heeft ontwikkeld. Of wil men daarin wezenlijke wijzigingen aanbrengen? Wij willen dat in elk geval niet. Daarom benadrukken wij ook de eenmalige aard van de operatie.

Dan de vraag hoe het gat van 150 miljoen, dat is overgebleven eventueel kan worden gedicht? Ik wil wel een criterium geven. De uitwerking moet in ieder geval niet opnieuw tot allerlei onevenwichtige differentiaties leiden.

Ik proef uit de motie van de heer Van Thijn op stuk nr. 13, de diepere gedachte van de heer Van Thijn, evenals misschien van de heer Dutman, dat hij de operatie, die de Minister zich voorstelt uit te voeren voor 1979, inhoudelijk sanctioneert.

De heer Nijhof (DS '70)

□

De heer **Nijhof** (DS '70): Mijnheer de Voorzitter! De beantwoording van de vragen door de Minister was bevredigend. Ik meen wel dat het interpretatieverschil tussen de Minister en de bonden over de aftopping en met na-

me de termijn waarvoor die zal gelden niet geheel is opgehelderd. Het ACOP heeft geschreven van oordeel te zijn dat er voor wat de aftopping betreft noch ten positieve noch ten negatieve voor de komende jaren een uitspraak is gedaan. De Minister heeft uitgesproken te menen, dat het alleen voor dit jaar geldt.

Persoonlijk ben ik van mening dat het op zich zelf geen bezwaar is de aftopping meer jaren achtereen als principepunt in bespreking te brengen. Het is echter een te nieuw en te uitgesproken punt in het beleid om het voor drie jaren vast te leggen. Het laatste zou ik niet willen bepleiten. Er lijkt mij geen bezwaar tegen te bestaan dit punt a priori volgend jaar opnieuw in het overleg te bekijken.

Dan kan men het relateren aan de ontwikkeling in het bedrijfsleven, men kan de grenzen bekijken enz. In het algemeen is het goed, te pleiten voor een beleid dat zich uitstrekt over meer dan één jaar. Ten aanzien van de differentiatie doet de Minister dat ook. Ik meen dat zo'n drie-jarenbeleid op zich zelf niet op bezwaren behoeft te stuiten. Het zou ook andere aspecten van de inkomensvorming kunnen bestrijken. Dat geeft zekerheid aan de betrokken werknemers en geeft ook in budgettair opzicht zekerheid aan de Kamer.

Wat de gekozen verhouding 0,3/0,7% betreft deel ik de argumentatie van de Minister met betrekking tot de 0,3%. Ik geloof dat het goed is dat ambtenaren en uitkeringsgerechtigden in dit opzicht parallel lopen. Voor de hogere inkomens vind ik die argumentatie minder dwingend. Ik meen dat aan hen een wat ruimere bijdrage gevraagd kan worden dan door de Minister is gedaan.

□

De heer **Nypels** (D'66): De heer Evenhuis, mijnheer de Voorzitter, heeft gevraagd of ik het indienen van de motie-Engwirda-Nypels over de aftopping van de prijscompensatie betreure. Ik betreure die indiening niet en ik wil dat ook wel motiveren. De motie sloeg natuurlijk niet alleen op ambtenaren, maar op het hele bedrijfsleven en ook de vrije beroepen en moest ook verder in het licht van de situatie per bedrijfstak of per sector bekeken worden. Dat geldt ook op dit moment. Nu wij vandaag over ambtenarensalarissen spreken, moeten wij dit bekijken in het kader van de verhoudingen die wij op het ogenblik kennen binnen de groep van ambtenaren. En dan is in het algemeen het cumulatief effect met de gedifferen-

De heer Nypels (D'66)

tierte korting in onze ogen niet onaanvaardbaar.

De heer **Evenhuis** (VVD): Het gaat om het principe. Was dat ook de bedoeling van die motie? U bekijkt nu ongelijkwaardige grootheden.

De heer **Nypels** (D'66): Waarom ongelijkwaardig?

De heer **Evenhuis** (VVD): Ik doel op het effect. De uitwerking ten aanzien van ambtenaren is anders dan in het bedrijfsleven.

De heer **Nypels** (D'66): Dat klopt. Daarom zeg ik ook dat je het per bedrijfstak moet bekijken.

De heer **Evenhuis** (VVD): Bekijkt u het dan eens voor de bedrijfstak waar wij het vandaag over hebben, juist wegens de cumulerende effecten.

De heer **De Korte** (VVD): Uw motie kwam op een moment, waarop u nog niets wist van 0,3 tot 0,7% maar van 0,5. Daar gaat het in feite om.

De heer **Nypels** (D'66): Dat is juist. Wat dat betreft, is er een sterker nivellerend effect dan kon worden voorzien op het moment dat wij die motie zouden indienen, maar u moet het vergelijken met onze eigen alternatieven die wij op tafel hebben gelegd. Wij hebben voorgesteld de helft van de beperkende maatregelen van de Regering te verkrijgen door de kortingen en de andere helft door differentiatie in pensioenbijdrageverhaal. De voorstellen die wij op dat terrein hebben gedaan zouden bij uitvoering een zeer sterk nivel-

Nypels

lerend effect hebben gehad, waarschijnlijk nog sterker dan nu door deze beide maatregelen bij de ambtenaren te zamen. Vandaar dat u het antwoorden wat dat betreft al had kunnen weten.

Ik kom tot de vraag, in hoeverre het gewenst is ook volgende jaren nog aan prijsaftopping te denken en dat in het georganiseerd overleg in te brengen. Wij zijn daar voorstander van, ook al moet men inderdaad rekening houden met risico's. Ik stel voorop dat wij, zoals wij al hebben laten blijken, voorstander zijn van deeltrends. Dat betekent al dat je niet automatisch de salarissen van alle salarisgroepen bij de overheid op dezelfde wijze zou moeten verhogen. Men moet rekening houden met de welvaartsontwikkeling per inkomenscategorie in het bedrijfsleven. In eerste termijn heb ik al betoogd dat wij ervan uitgaan, dat het huidige trendbeleid onbedoeld een extra gunstig effect heeft opgeleverd voor met name de hogere ambtenaren.

Wanneer men alsmaar prijsaftoppingen zou laten plaatsvinden bij de overheid, die niet zouden worden gevolgd in het particuliere bedrijfsleven, dan gaat er op de lange duur ook in onze ogen een ongewenste situatie ontstaan. Wij vinden dat men moet streven naar gelijk loon voor gelijkwaardige arbeid. Als het bedrijfsleven dus niet bereid is voor middelbaar, maar vooral voor hoger personeel tot een aftopping op ruime schaal over te gaan, dan moet dat automatisch betekenen dat wij ook de salarissen van de hogere ambtenaren moeten blijven aanpassen aan de ontwikkeling in het bedrijfsleven.

Wij vragen dan ook het onderwerp van de prijsaftopping in het georganiseerd overleg voor de volgende jaren aan de orde te stellen rekening houdend met de ontwikkeling in het bedrijfsleven en met het door ons al vele malen, misschien voor velen tot vervelens toe, bepleite vergelijkend inkomensonderzoek ambtenaren—niet-ambtenaren, waarbij wij nadrukkelijk aandacht vragen voor de verschillen in ontwikkeling die bestaan voor de verschillende inkomenscategorieën in het bedrijfsleven.

Het lid **Kleisterlee** vervangt het lid **Vondeling** op de voorzittersstoel.

De heer **Nypels** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Verbaasd zijn wij over de reactie van de Minister op de motie van de heer Van Thijn, die de heer Jansen en ik mede hebben ondertekend. In die motie wordt verzocht de besluiten van de Regering te beper-

ken tot het jaar 1979. De Minister zegt dat een langere werkingsduur nodig is om een zekere mate van rust met betrekking tot de ambtenareninkomens te verkrijgen. Daarmee ben ik het eens. Gelijktijdig verwijst hij naar blz 44 van Bestek '81, waar wordt gezegd dat voor de uitwerking van de regeringsvoorstellen nog variaties mogelijk zijn, waarbij met name de resultaten van de studie van de commissie-Bosman betrokken kunnen worden. Zoals men weet bepleiten wij dat juist.

Het is opmerkelijk dat in de brief waarover wij vandaag debatteren geen verwijzing was te vinden naar deze bladzijde van Bestek '81. Wij konden dus ook niet weten of die nog wel van toepassing was of niet. De Regering spreekt gewoon over besluiten die men voor drie jaar wil nemen. Dat vind ik onverstandig. Voor 1979 is het voor de hand liggend; dat is noodzakelijk. Voor 1980 en 1981 moet uitdrukkelijk een mogelijkheid tot aanpassing van de maatregelen openblijven, ook al begrijp ik dat de Regering vooropstelt dat de omvang van de uitgavenbeperkende maatregelen duidelijk vastliggen. Zoals bekend aanvaardden wij ook die omvang.

Het is overigens vreemd dat de Minister verwijst naar blz. 44 van het Bestek, in feite dus zegt dat hij bereid is aan het verzoek van mij en anderen, met name de heer Weijers, gehoor te geven door zich nog niet vast te leggen in details voor de uitwerking van de volgende jaren, maar dat hij gelijktijdig de motie-Van Thijn afwijst. In feite heeft die eenzelfde bedoeling. Ik begrijp dat niet. Ik raak daardoor een beetje in verwarring. Ik ben geneigd te zeggen dat die motie gewoon nodig is om vast te leggen dat wij voor 1979 besluiten nemen en dat voor 1980 en 1981 aanpassingen nog mogelijk zijn en op hun plaats kunnen zijn op grond van nader overleg. De motie formaliseert iets dat de Regering toezegt.

Daarbij pleit ik ervoor dat de commissie-Bosman tot spoed wordt aangezet. Wil de Regering met de commissie-Bosman contact opnemen om te vragen hetzij tot een zeer snelle afronding te komen van de studie of, wanneer dat niet mogelijk blijkt te zijn, interimvoorstellen te doen zodat deze bij de uitwerking van de regeringsmaatregelen op het ambtenarenterrein voor de jaren 1980 en 1981 nog tot resultaten kunnen leiden.

Om een derde termijn te voorkomen wil ik dit laatste nu al kracht bij zetten door een motie in te dienen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Nypels wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken over het arbeidsvoorwaardenbeleid ten aanzien van het overheidspersoneel;

constaterende, dat een groot deel van de werkgroep-Kloosterman (Werkgroep Bestek '81) vindt dat, gezien de kwaliteit van de pensioenvoorziening, verzwaaring van het pensioenbijdrageverhaal overweging verdient, waarbij een deel van deze werkgroep een gedifferentieerde verhoging van het verhaal aanbeveelt;

van oordeel, dat bij de uitwerking van de uitgavenbeperkende maatregelen voor het overheidspersoneel voor de jaren 1980 en 1981 tevens een verhoging van het pensioenbijdrageverhaal of andere wijzigingen in het ambtelijke pensioenstelsel overwogen dienen te worden;

nodigt de Regering uit, de commissie-Bosman, welke een studie maakt van de ambtelijke pensioenvoorzieningen, te verzoeken de werkzaamheden zo spoedig mogelijk af te ronden of eventueel tussentijds voorstellen te doen, zodat deze de te nemen beleidsmaatregelen met betrekking tot de arbeidsvoorwaarden van het overheidspersoneel voor de jaren 1980 en 1981 nog kunnen beïnvloeden;

verzoekt tevens, de Kamer terstond op de hoogte te stellen van de resultaten en aanbevelingen van deze commissie,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldeende ondersteund.

Zij krijgt nr. 18 (15 394).

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of ik in de eerste ronde mijn bijdrage aardig heb verzorgd, of dat de Minister wat mijn deelname betreft goed en voortreffelijk heeft geantwoord, ik heb tenminste weinig aan te vullen en nog minder aan te vallen, laat ik zeggen anderhalve opmerking.

Ik wil mij beperken tot de aanwending van de baten die van de aftopping afglijden. Ik heb aandacht gevraagd voor het vrijwillig vervroegd uitreden

Abma

en in mijn verhaal ook erop aangedrongen op andere aspecten te letten. De Minister heeft dit gevoelen kort gememoreerd, maar hij kon er nog niet veel zinnigs over zeggen. Blijkbaar wil hij zeer reëel het overleg ook in dit opzicht open houden. Het vrijwillig vervroegd uitreden heeft een eenmalig of eenjarig effect als elders en dit kan toch ook kleine ongelijkheden scheppen.

Is het te veel gevraagd van de verbeeldingskracht van de overlegpartners, erop aan te dringen dat iets wordt gevonden, wat een ietwat meer blijvend of zelfs toenemend effect zou kunnen hebben, met name juist voor de werkgelegenheid? Misschien zou dat effect ook kunnen wezen, aanwending over meer jaren van de Bestekperiode. Dat behoeft toch niet de consequentie van de eenmaligheid te zijn. Daarbij hoeft ook dat vervroegd uitreden niet te worden uitgesloten. Dat zou kunnen leiden tot een ietwat billijker of evenwichtiger regeling.

Overigens blijft onverlet dat ik blijf vasthouden aan de eenmaligheid van de aftopping zelf. Daarvoor heb ik in eerste instantie mijn instemming bij de Minister ingeleverd.

De halve opmerking gaat over de trend zelf. Ik wil eraan herinneren dat, als ik mij niet vergis, de trend destijds mede is ingesteld om uitreding naar de kant van het bedrijfsleven te voorkomen of af te remmen. Dit aspect is op dit moment misschien iets minder acuut, maar het verdient toch wel aanbeveling dit ook voor de toekomst vast te houden. Dat is achteraf toch nog weer een argument om de aftopping te beperken tot één jaar.

□

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de geachte afgevaardigden erkentelijk voor hun reacties op hetgeen ik in eerste termijn heb gezegd. Ten aanzien van een aantal punten uit de operatie zijn vragen overgebleven en verschillen van inzicht gebleken, bij voorbeeld over de aftopping, over het vraagstuk hoe er precies moet worden gedifferentieerd en over het aantal jaren. De meningen lopen ietwat uiteen. De verschillen van inzicht tussen de verschillende afgevaardigden, waarop ik straks nog nader zal ingaan, mogen niet overschaduwen dat ik toch proef dat men met de algemene lijnen van het beleid zijn instemming kan betuigen.

Ik ben er overigens de geachte afgevaardigde de heer Van Thijn erkente-

lijk voor, dat hij voor een aantal onderdelen van mijn beleid zijn instemming heeft laten blijken.

Ik wil een kleine reactie geven op een korte opmerking van de heer Evenhuis, namelijk dat het overleg niet op alle punten tot overeenstemming heeft geleid. Ik roep nog eens in herinnering dat er op de meeste punten wel overeenstemming was, maar op één punt duidelijk niet. Hij heeft gezegd dat dit in een belangrijke mate lag aan de verdeeldheid van de ambtenarencentrales. Zonder nu hun de schuld te geven, want ik heb zelf ook een rol gespeeld in het overleg, is het een feitelijke constatering, dat men in de kring van de ambtenarencentrales zeer gedifferentieerd dacht over hetgeen ik voorstelde.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U wilt ze toch niet aftoppen?

Minister **Wiegel**: U zou eens bij dat overleg onder de tafel moeten zitten. Dan zou u kunnen horen hoe het eraan toe gaat. Dat gaat in een heel plezierige en rustige stemming.

De heer Van Thijn heeft gezegd dat het goed is dat de opbrengst van de aftopping opzij wordt gelegd voor de werkgelegenheid en dat met de ambtenarencentrales wordt overlegd over de besteding. Ik had dat in mijn eerste antwoord al kenbaar gemaakt. Ik heb ook tegen de centrales gezegd, dat ik uiteraard wil overleggen over de wijze waarop wij het doen. Dan kan natuurlijk ook zeer nadrukkelijk de vraag van de heer Abma over het kiezen van een zodanige aanwending, dat wij niet tot een schokkerig aanwenden van die gelden behoeven te komen, daarbij worden betrokken. Het mag er niet toe leiden dat wij een jaar eens wat doen en vervolgens merken dat de pot leeg is. Ik weet nog niet hoe die pot precies gaat heten en hoe wij dat gaan organiseren. Er moet natuurlijk een duidelijke lijn in het beleid zijn. Ik ben er nog niet uit hoe dat precies moet. De ambtenarencentrales zijn er ook nog niet uit. Wij gaan er rustig met elkaar over spreken.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U zegt dat u het graag over enkele jaren zou spreken, maar het was toch een eenmalige maatregel?

Minister **Wiegel**: Het is een eenmalige maatregel, maar wat je in één keer krijgt behoeft je nog niet in één keer uit te geven.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Het vraagstuk van de werkloosheid is toch zeer urgent?

Minister **Wiegel**: Als de slotsom waar toe ik ben gekomen wordt geëffectueerd, levert dat f 80 mln op. Die kunnen wij dan in 1979 in een keer uitgeven. Een aantal mensen treedt bij voorbeeld vervroegd uit. In 1980 is de pot dan weer leeg. Ik kan mij goed voorstellen dat wij de situatie voorzichtig aanpakken en het geld over enkele jaren uitsmeren. Ik doe daarover nu geen afgeronde uitspraken. Ik ga er met de ambtenarenbonden overleg over voeren.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik heb dan ook voorgesteld ons niet tot een eenmalige maatregel te beperken.

Minister **Wiegel**: Anderen in deze Kamer hebben duidelijk een andere koers gekozen. De heer Evenhuis heeft als zijn standpunt naar voren gebracht dat er een eenmalige exercitie moest zijn. De heer Abma heeft dat ook gezegd.

De heer **Evenhuis** (VVD): Het is eenmalig, maar het wordt verwerkt in de schalen, dus het werkt door in 1980, 1981 en verdere jaren. Heeft de Minister ook enig zicht op het bedrag dat dit oplevert in 1980 en 1981?

Minister **Wiegel**: Dat inzicht is er nu niet, althans niet bij mij.

De heer Van Thijn heeft gezegd, dat het onjuist is om de maatregel alleen voor 1979 te nemen. Je moet de zaak continueren, je moet het voorbeeld geven. Wat is een voorbeeld? Dat geef je en je denkt dat de anderen dat voorbeeld volgen. Je kunt wel een voorbeeld geven, achterom kijken en tot de conclusie komen dat niemand je volgt. Maar dan kom je wel in een zeer gekke situatie terecht, als je volgend jaar weer zo'n voorbeeld geeft. Als je een paar jaar achter elkaar zo'n voorbeeld moet geven, dan lopen de salarisstructuren helemaal uit elkaar. Dat heeft de heer Nypels ook gezegd.

Ik ben bereid, eenmalig tot zo'n aftopping bij f 45.000 te komen. Dat is dus een voorbeeld, zou je kunnen zeggen, maar het bedrijfsleven is niet verplicht, het te volgen. Je ziet er hier en daar ook weinig van. Dat versterkt mij alleen maar in mijn opvatting, de maatregel alleen voor 1979 te nemen. Stel nu eens, dat voor 1980 en 1981 in het bedrijfsleven in de loonbesprekingen wordt besloten tot een aftopping, dan gaat dat ook voor de ambtenaren gelden. Ik ga echter niet drie keer een voorbeeld geven om dan drie keer tot de conclusie te komen dat niemand ons volgt.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De Minister geeft altijd een voorbeeld. Als hij er volgend jaar van afstapt, geeft hij het verkeerde voorbeeld.

Wiegel

Minister **Wiegel**: De een noemt het goed en de ander verkeerd. De heer Van Thijn en ik zijn het er wel over eens, dat wij ons niet altijd op dezelfde lijn bevinden bij de beoordeling van wat goed is en wat verkeerd. Ik heb laatst in een nota van het bestuur van mijn partij nog eens gezien hoe verkeerd hij mijn partij beoordeelde. Ik handhaaf dus duidelijk mijn standpunt dat deze zaak eenmalig moet zijn. Ik heb dit standpunt ook in alle openheid in het georganiseerd overleg op 1 februari naar voren gebracht, want ik houd er niet van, iets achter mijn kiezen te houden. Ik zeg erbij, dat zeer nadrukkelijk moet worden gekeken naar de ontwikkeling in het bedrijfsleven. Ik ben het dus met de heren Nypels en Nijhof eens.

Dat betekent dat de overheid, als men in volgende jaren wel tot een bepaalde besluitvorming ten aanzien van de prijscompensatie in het bedrijfsleven komt, in dit geval volgens de techniek meegaat. Het zal duidelijk zijn dat mijn standpunt inzake de motie op stuk nr. 15 – ik heb even gauw gekeken, wat het verschil met de oorspronkelijke motie was, maar het dictum blijft hetzelfde, er is alleen een overweging geschrapt – niet gewijzigd is.

Dan kom ik toe aan de differentiatie. De heer Van Thijn heeft geconstateerd dat door een combinatie van differentiatie en aftopping een zekere cumulatie ontstaat. Dat is een juiste constatering. Hij vroeg, waarom niet nog meer naar dat cumulatieve effect wordt gestreefd, waarom niet duidelijk zowel naar de onderkant als naar de bovenkant wat meer verschillen in die differentiatie worden ingebouwd.

Ik heb al in eerste termijn gezegd dat ik, als aan een AOW-trekker met f 18.000 per jaar 0,3% minder meer wordt gegeven, als zelfs aan een ongehuwde AOW'er met een inkomen van f 13.000 ook 0,3% wordt gevraagd, niet aan de mensen kan uitleggen hoe je zou kunnen zeggen: 'Daarmee hebben wij weinig te maken. Een niet-AOW'er, een ambtenaar met een inkomen van f 22.000 krijgt 0,09% minder meer'. Dat vind ik een zaak die uit een oogpunt van rechtvaardigheid niet aan de mensen duidelijk te maken is. De 0,09-motie wordt dus door mij afgewezen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U kunt dat natuurlijk wel voortdurend herhalen, maar u blijft appels met peren vergelijken.

Minister **Wiegel**: Het zijn beide inkomensstrekkers.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ja, dat klopt, maar de kortingsoperaties zijn beide verschillend onderbouwd.

Minister **Wiegel**: Dat is juist.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Alleen de optiek van die 0,3% is gelijk. U weet dat de werking verschillend is.

Minister **Wiegel**: Volstrekt mee eens, maar het beleid van het kabinet is erop gericht (zo staat het ook in alle papieren) dat de maatregelen ten aanzien van het overheidspersoneel en die ten aanzien van de sociale-uitkeringstrekkers evenwichtig aan elkaar zullen aansluiten. Dat heb ik met mijn beleid gedaan.

De heer Weijers heeft mij nog een vraag gesteld over de gevolgen van dit beleid met betrekking tot de vrije beroepen (het norminkomen) en de trendvolgers. Door verschillende sprekers is erop gewezen dat ieder, ook in het kabinet, zijn eigen verantwoordelijkheid heeft. Ik vind het niet juist, sprekende in de verantwoordelijkheid die ik heb, te zeggen wat er op die terreinen zal gaan gebeuren. Als de geachte afgevaardigde ziet naar Bestek '81 weet hij natuurlijk dat er een zekere relatie is gelegd tussen de verschillende onderdelen van het pakket van maatregelen. Hoe die relatie uitwerkt voor het norminkomen voor vrije beroepen en trendvolgers, is een zaak die in de eerste plaats tot de competentie van mijn ambtgenoten behoort. Ik ben misschien wel bij machte maar ik treed er toch niet in daarover nu iets te zeggen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Als u er toch iets over zegt, kunt u niet uitsluitend verwijzen naar Bestek '81 maar dient u ook te verwijzen naar de bij de behandeling van Bestek '81 ingediende motie-Rietkerk waarin sprake is van de achterstandssituatie van de trendvolgers vergeleken bij de ambtenaren.

Minister **Wiegel**: Zeker, ik heb daarover ook toen namens de Regering het woord gevoerd. Dat kwam plotseling op mijn bordje terecht omdat degene die het anders zou hebben gezegd en die het meer passend zou hebben gedaan, het in de papierwinkel was vergeten. De eerste verantwoordelijkheid voor het beleid ten aanzien van de trendvolgers ligt niet bij mij. Ik houd ervan de eerste verantwoordelijkheid te nemen waar ik die heb, maar ik laat haar ook gaarne liggen waar ik haar niet heb. Ik heb al moeilijkheden genoeg!

Ik kom dan aan de tweede motie-Van Thijn, niet de 0,09-motie, maar de 0,98-motie. Inhoudelijk heb ik hierover

al gesproken in eerste termijn. Ik heb toen gesproken aan de hand van cijfers over de koopkracht. De heer Van Thijn zegt dat, gelet op de slotsom van de Minister, ik degenen met een inkomen van f 90.000 veilig stel.

Mijnheer de Voorzitter! Uit alle cijfers blijkt dat datgene wat ik besloten heb ten aanzien van het overheidspersoneel ertoe leidt dat de ambtenaar met het modale inkomen een plusje heeft in 1979 van 0,5%, dat de ambtenaar met een twee keer modaal inkomen zijn koopkracht niet gehandhaafd ziet (hij zit wat onder de streep) en dat de ambtenaar met drie keer modaal inkomen (dat is die figuur met f 90.000) duidelijk onder die koopkrachtstreep zit. Ik zie dus helemaal niet in waarom ik onjuist of onevenwichtig zou hebben gehandeld.

De heer Van Thijn zei: als u nu nog een stapje had gezet, was u het eens geworden. Ja, mijnheer de Voorzitter, als je volledig akkoord gaat met degenen die tegenover je aan de onderhandelingstafel zitten, ben je het natuurlijk eens. Dat is niet moeilijk. Als in het particuliere bedrijfsleven (ik noem maar wat: de metaalsector) door de vakorganisaties allerlei eisen worden gesteld en de werkgevers zeggen 'akkoord' dan zijn zij het eens. Maar zo simpel is het niet! Als er twee groeperingen onderhandelen, onderhandelen zij; ieder heeft zijn marges en ik heb als werkgever van het overheidspersoneel te rekenen met het gehele overheidspersoneel, met de middeninkomens en ook met de hogere inkomens, waarmee misschien nog wel iets te gebeuren staat, maar ook met de lagere inkomens. Mijn gedachte is, dat het pakket dat ik op tafel heb gelegd, een redelijk pakket is. Als men ook ziet naar de reacties in de kring van de ambtenarencentrales, dan blijkt dat twee grote centrales het uiteindelijk met mijn voorstellen eens waren.

Een andere centrale, onder leiding van de heer Dutman, was het niet met mijn voorstellen eens. Men zei: de Minister gaat niet ver genoeg. Overigens stond er verleden week in een van de weekbladen een tekeningetje, waarop ik als de meest vriendelijke figuur ten opzichte van de heer Dutman werd uitgebeeld. Door anderen wordt hiertegen dus weer wat anders aangekeken. Twee andere centrales zeiden: de Minister gaat veel te ver met zijn differentiatie. Kortom, ik heb getracht – en dat blijkt ook uit de reacties – de middenweg te kiezen. Ik ben niet van plan een streepje verder van dat gulden middenpad af te wijken.

Wiegel

De heer **Van Thijn** (PvdA): Waarom heeft de Minister besloten om de differentiatie, die wel geldt voor de middengroepen tussen modaal en twee maal modaal, te stoppen boven twee maal modaal? Immers, de Minister werkt van 0,3 naar 0,7 en gaat dan verder met 0,7, 0,7 en 0,7.

Minister **Wiegel**: Dat is waar.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat betekent, dat de middengroepen, percentagegewijs, evenveel moeten inleveren als de hoogste inkomensgroepen.

Minister **Wiegel**: Nu ziet u net niet wat u eerst wel vriendelijk signaleerde, namelijk de cumulatie met de aftopping.

De heer **Evenhuis** (VVD): Aftopping! Het gaat om de inkomens!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Neen, neen!

Minister **Wiegel**: Natuurlijk: de aftopping van de inkomens bij f 45.000. De geachte afgevaardigde moet ook niet vergeten, dat die, gecombineerd met het interessante progressiestelsel dat wij in ons land hebben, ertoe leidt, dat daaruit een koopkrachtplaatje voorschijn komt die voor de inkomensstrekkers van twee keer modaal -0,7 oplevert in 1979. De geachte afgevaardigde weet, dat in het regeerakkoord staat, dat het kabinet van opvatting is, dat de koopkracht van de modale inkomensstrekker moet worden gehandhaafd en dat zo veel mogelijk ook de koopkracht van de mensen met een inkomen van twee keer modaal moet worden gehandhaafd. Ik herhaal de woorden 'zo veel mogelijk'. -0,7 betekent een ietsje achteruitgaan.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Papier is geldig.

Minister **Wiegel**: Bij drie keer modaal - en daarom gaat het de geachte afgevaardigde - is dat duidelijk onder de streep. Kortom, ik zou niet weten hoe ik het anders moest doen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijn tweede vraag betreft de gezamenlijke werking van de aftopping en de gedifferentieerde korting. Uit de tabellen, die in dit debat een rol hebben gespeeld, blijkt dat die werking ophoudt boven f 90.000, dus drie maal modaal. Wat is er nu tegen om een heel klein beetje meer te vragen van de allerhoogste inkomensgroepen, zoals in de desbetreffende motie wordt voorgesteld?

Minister **Wiegel**: Ik zal het nog eens herhalen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): f 92.500!

Minister **Wiegel**: Ik begrijp best, dat u het aardig vindt om aan uw stelling vast te houden, maar u moet de feiten niet vergeten. Door de differentiatie, met daaraan toegevoegd de aftopping en de gevolgen daarvan bij f 45.000, met daarbij in aanmerking genomen het systeem van inkomsten- en loonbelasting in ons land is het zo of is dat niet belangrijk?

De heer **Van Thijn** (PvdA): Als u ons systeem van de loon- en inkomstenbelasting ter sprake brengt, kan men daaruit afleiden, dat er helemaal niets aan de hoge inkomens zou moeten gebeuren, omdat wij een progressief belastingstelsel hebben. Dat vind ik wel een heel vreemde invalshoek.

De heer **Evenhuis** (VVD): Dat doet de Minister ook niet!

De heer **De Korte** (VVD): Ik wil de heer Van Thijn herinneren aan het alternatief dat hij voor 1979 voor de hele sector op tafel heeft gelegd. Daarin gold voor modaal 0,5, twee maal modaal -0,75 en vier maal modaal -0,75. Hiermee is alles gezegd. Dit is dus het alternatief van de heer Van Thijn voor 1979.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijn alternatief voor 1979?

De heer **De Korte** (VVD): Dat heeft de heer Dolman hier verdedigd met uw fractievoorzitter.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U bedoelt: werkgelegenheid door solidariteit!

De heer **De Korte** (VVD): De uitwerking daarvan voor 1979.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Met een dikke streep onder 'solidariteit'.

De heer **De Korte** (VVD): Dat is dus uw alternatief voor 1979 als uitwerking van dat driejarenalternatief 'werkgelegenheid door solidariteit'.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ja.

De heer **De Korte** (VVD): Ik wilde er alleen maar op wijzen, dat wat de heer Wiegel hier naar voren brengt, zelfs nog wat gedifferentieerder is dan wat u in dat plan naar voren brengt.

Minister **Wiegel**: Nu prijst u mij het graf in!

De heer **De Korte** (VVD): Dat wilde ik ook weer niet doen.

De **Voorzitter**: Het is misschien het meest verstandig, dat de Minister zijn betoog vervolgt.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De Voorzitter vindt dat een prettige plaats voor de Minister, begrijp ik.

De heer **Weijers** (CDA): Dat is dan geen grafrede.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gesproken over de differentiatie. Hiermee ben ik gekomen bij de vraag: hoe wordt het Bestek nu verder uitgezet? De heer Van Thijn heeft daarover een motie ingediend, die ik in mijn eerste antwoord zeer duidelijk heb bestreden.

Ik heb aanvaarding van die motie ernstig ontraden. Dat blijf ik ook doen. Als er een beleid wordt gevoerd in dit land ten aanzien van het bestrijden van de werkloosheid, ten aanzien van het bestrijden van de geldontwaarding, ten aanzien van een beperking van de stijging van de collectieve uitgaven, die nodig is, dan kan zo'n beleid alleen maar kans van slagen hebben als het ook voor de periode waarvoor een kabinet verantwoordelijk is, kan worden uitgezet. Men kan geen beleid voeren, als men niet weet waar men naartoe gaat.

De heer Weijers zegt dat hij voor 1979 akkoord gaat met het voorstel van de Regering inzake de differentiatie van 0,3 tot 0,7. Wat het voornemen voor het beleid in de komende jaren betreft, kan hij zich dat indenken. Hij stelt echter dat er nog wel wat kan gebeuren op het terrein van de voorzieningen voor het overheidspersoneel. Hij heeft de rapportage van de commissie-Bosman genoemd. Dat heb ik trouwens ook gedaan. Hij zei dat dit een voorbeeld was, dat er nog meer zaken konden komen. Daarin heeft hij volstrekt gelijk. Daarom heb ik ook verwezen - ik houd mij graag vast aan het beleid dat de Regering heeft uitgestippeld - naar Bestek.

Op bladzijde 44, in één van de ambtenarenparagrafen wordt gezegd dat het beleid ten aanzien van de halfjaarlijkse kortingen ook moet worden gezien 'in het licht van' eventueel andere, in de toekomst te nemen maatregelen. Ik heb dit van mijn kant duidelijk naar voren gebracht. Ik wilde duidelijk maken dat ook ik natuurlijk van mening ben dat, als bepaalde andere zaken aan de orde komen, deze moeten worden bekeken in het licht van en tegenover het beleid dat is uitgestippeld. Men kan het pas goed bekijken als men een beleid heeft uitgestippeld. De geachte afgevaardigde de heer Weijers heeft gezegd dat hij zich kon vinden in de koopkrachtplaatje voor 1979. Hij vond het een redelijke uitwerking van het regeerakkoord, namelijk plus voor modaal en een beetje min voor tweemaal modaal.

Ik vind dit ook een redelijke uitwerking. Anders had ik geen voorstel gedaan dat daartoe leidde. Ik vind ook

Wiegel

dat wij moeten vasthouden – de geachte afgevaardigde zal dat met mij eens zijn – aan de koers die is uitgezet in Bestek '81. Wij moeten dus duidelijk de koopkracht doelstelling in het oog houden, die in Bestek '81 staat. Dit betekent dat men niet elke keer opnieuw – de geachte afgevaardigde zei dit ook tegen de heer Van Thijn – moet beginnen.

De heer Evenhuis zei dat het dus in beginsel voor drie jaar was en dat er wellicht nog een kleine bijsturing nodig zou zijn. Het hangt dus af van de eventuele andere voorstellen of de bijsturing klein of groot is en of er een bijsturing moet komen. De heer Nypels heeft nog vragen gesteld over de commissie-Bosman. Daar zal ik nog over spreken. Als er andere voorstellen komen, moet men die zien in het licht van het overige regeringsbeleid. Men kan het echter alleen zien in het licht van het overige regeringsbeleid, als men weet wat dit overige regeringsbeleid inhoudt.

Voor dit overige regeringsbeleid heb ik een koers uitgezet. De heer Nijhof heeft er terecht op gewezen dat het voor degenen die een verantwoordelijkheid dragen – de Regering, de volksvertegenwoordiging en ook anderen doen dat – het voor het beleid ten aanzien van de werkgelegenheid goed is te weten waar het schip van staat naar toe vaart. Hij heeft gezegd dat het voor de betrokken werknemers ook goed is te weten in welke richting verder wordt geprocedeerd.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp dat de stelling van de Minister in de brief dat de korting op de trends zal gelden voor de jaren '79, '80 en '81, blijft gehandhaafd en dat hier geen sprake is – zoals de heer Weijers meende te beluisteren – van een basisgedachte.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Thijn slaagt er niet in, mij andere zaken te laten zeggen dan ik zeg. Ik ben van mening dat de koers moet worden uitgezet. Dat staat ook duidelijk in de brief. Ik heb er bij gezegd dat zich natuurlijk omstandigheden kunnen voordoen. Ik denk daarbij aan een specifieke loonontwikkeling in bepaalde sectoren die wij nu niet kunnen overzien of aan de commissie-Bosman. Dan is er voor de ambtenarencentrales – die zijn mans genoeg – en voor de Regering de mogelijkheid om te zeggen dat wij moeten bezien hoe de nieuwe ontwikkelingen in het geheel van het plaatje passen.

De heer **Nypels** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Het uitstippelen van beleid is toch iets anders dan het vaststellen van arbeidsvoorwaarden. Het is begrijpelijk dat de Minister zekerheid ten aanzien van het beleid over een lange periode wil scheppen. Hij kan het vaststellen van de arbeidsvoorwaarden nu voor 1979 doen. Voor de volgende jaren kan hij dat echter niet doen, wanneer hij niet precies weet of daarin nog wijzigingen worden aangebracht om welke reden dan ook.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! De computers moeten voor 1979 gaan draaien. Dat is een vaststelling die een technologisch vervolg heeft. Ik heb al eerder gezegd dat ik van mening ben dat wij ook de lijn moeten aangeven voor het beleid in de komende jaren, omdat wij moeten weten waar wij aan toe zijn. Ik heb al het voorbeeld genoemd dat er ineens iets anders gebeurt. De centrales weten welke lijn de Minister kiest, omdat daarover heel lang is overlegd. Wanneer wij de zaak in de mist laten – dat is de bedoeling van de motie van de heer Van Thijn – moeten wij elk half jaar of elk jaar zo veel maanden overleggen. Voor mij en voor de ambtenarencentrales is dat misschien wel te doen, maar voor de sfeer in het overleg en voor het beleid van de Regering is het een slechte zaak. Wij moeten weten waar wij naar toe gaan. Aan het adres van de heren Evenhuis en Weijers zeg ik dat men deze Minister van Binnenlandse Zaken kent die zegt dat hij bereid is te spreken wanneer zich nieuwe situaties voordoen en wanneer men die aan de orde stelt. Het moeten dan natuurlijk geen detailsituaties zijn, want de koers moet vaststaan. Ik wens dus eerst uit te zetten in welke richting ik wil varen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog een concrete vraag. Voor 1980 wordt de kwestie van de 0,3 en 0,7% gewoon agendapunt van het centraal georganiseerd overleg?

Minister **Wiegel**: Daarover kan ik op dit moment helemaal niets zeggen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De Minister stelt die percentages voor drie jaar vast, want hij wil duidelijkheid en rust.

Minister **Wiegel**: Ik stel helemaal niets vast.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Wat gebeurt in 1980 als het centraal georganiseerd overleg bijeenkomt om over het arbeidsvoorwaardenbeleid voor 1980 te praten?

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Dat hangt af van de situatie op dat moment. Ik spreek niet over imaginaire situaties. Ik spreek over het feit dat mijn conclusies duidelijk zijn getrokken. Als de Kamer dit debat heeft beëindigd, worden de conclusies voor 1979 geformaliseerd, want er moeten immers inkomens worden betaald. De koers voor 1980 en 1981 wordt ook uitgezet; dat heb ik gedaan. Ik heb er duidelijk het volgende bij gezegd: als zich bepaalde nieuwe ontwikkelingen voordoen waarvan men van mening is dat die 'in het licht van' ook moeten leiden tot een zekere bezinning op de koers, dan moet dat natuurlijk mogelijk zijn. Ik raad af – ik zeg dat zeer nadrukkelijk – datgene wat in de motie van de heer Van Thijn wordt gezegd. De heer Van Thijn laat de voortgang van het beleid volstrekt in de mist en hij zet dat beleid op losse schroeven. Daar voel ik niets voor.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De koers is dus in 1980 in het kader van het centraal georganiseerd overleg niet ten principale bespreekbaar?

Minister **Wiegel**: De koers wordt uitgezet. Ik treed nu niet in eventuele totaal nieuwe situaties.

De geachte afgevaardigde de heer Nypels zeg ik dat de commissie-Bosman volgens mijn gegevens eind 1979 klaar is. Hij vroeg mij, de commissie te vragen, haar werkzaamheden zo spoedig mogelijk af te ronden. De commissie werkt geweldig hard. Als ik dit van oordeel ben, kan ik niet tegen de commissie zeggen dat zij extra hard moet werken. Ik ben echter bereid, mij met de commissie te verstaan en de vraag van de geachte afgevaardigde aan haar voor te leggen. Misschien acht zij het wenselijk, met tussentijdse voorstellen te komen. Ik heb met de commissie nog niet overlegd, dus ik kan niet zeggen dat dit mogelijk is.

De heer **Nypels** (D'66): U weet dat in de praktijk commissies vaak tientallen jaren langer studeren dan zij opgeven. Daarom bestond bij mij enige bezorgdheid over de afronding van de studie van de commissie-Bosman.

Minister **Wiegel**: Men moet met commissies altijd zeer voorzichtig zijn. Er was eens een commissie-Toxopeus die studeerde op het stakingsrecht voor ambtenaren. Deze commissie werkte hard. Toen kwam er een kabinet dat via de Troonrede toezegde dat de ambtenaren stakingsrecht zouden krijgen. De commissie heeft toen gezegd: Men wacht niet op ons werk; het kabinet kan de groeten krijgen. Het stakingsrecht voor ambtenaren is er dan ook nog niet.

Wiegel

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik hoop dat er snel een commissie-Wiegel komt.

Minister **Wiegel**: Wij zullen nog wel zien wanneer ik aftreed. Als dit gebeurt, ben ik graag bereid, iets anders te doen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De heer Weijers heeft meegedeeld dat hij neen zegt tegen 0,3% tot 0,7%, als dit een vastgesteld feit is voor 1980 en 1981. Zegt de Minister hiervan dat hij er niets mee te maken heeft?

Minister **Wiegel**: Ik heb niets toe te voegen aan wat ik heb gezegd.

De heer **Nypels** (D'66): Bent u bereid, wanneer de stukken van de commissie-Bosman zijn verschenen, de Kamer ogenblikkelijk op de hoogte te stellen van de resultaten? Dan kan de Kamer meteen meedenken over de voorstellen.

Minister **Wiegel**: Ik ben bereid, over deze vraag na te denken. Het lijkt mij nog steeds een goede procedure dat, als een commissie een rapport uitbrengt, zeker als hieraan financiële consequenties vastzitten, de Regering zich eerst inhoudelijk beraadt over dit rapport. Ik zal mij beraden over deze vraag. Misschien is het mogelijk, volgende week of de week daarna de Kamer schriftelijk in te lichten over mijn bevindingen met de commissie-Bosman en het verzoek dat de geachte afgevaardigde heeft gedaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik deel de Kamer mede, dat de heer Vondeling om dringende redenen de vergadering heeft moeten verlaten.

Ik stel voor, thans over te gaan tot de stemmingen over de bij de behandeling van de brief over het arbeidsvoorwaardenbeleid ingediende moties.

De heer **Weijers** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik stel voor, de stemmingen nu te beperken tot de dringende moties, te weten die welke voorkomen op de stukken nrs. 16 en 17. De Kamer stemt normaliter niet op donderdag, behalve in uitzonderingsgevallen. De genoemde moties behoren hiertoe in verband met de wachtende computers. De andere moties kunnen beter dinsdag in stemming komen. Over enkele moties is nog fractieberaad nodig.

De **Voorzitter**: Mag ik aannemen dat u hiermee het gevoel van de commissie weergeeft?

De heer **Weijers** (CDA): Dat is juist.

De **Voorzitter**: Dan stel ik nader voor, thans alleen te stemmen over de moties voorkomend op de stukken nrs. 16 en 17.

Daartoe wordt besloten.

De motie-Van Thijn c.s. over de korting voor de ambtenaren beneden modaal (15 394, nr. 16) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de CPN en de PSP vóór deze motie hebben gestemd.

De motie-Van Thijn c.s. over de korting voor de hoogste ambtenaren (15 394, nr. 17) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de CPN, de PSP en DS'70 vóór deze motie hebben gestemd.

De overige moties zullen aanstaande dinsdag, bij de aanvang van de vergadering, in stemming komen.

De vergadering wordt van 15.55 uur tot 16.05 uur geschorst.

Voorzitter: Portheine

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de wetsontwerpen:

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake provincies en gemeenten (13 990);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemings van een bepaling inzake de mogelijkheid kiesrecht voor de gemeenteraad te verlenen aan ingezetenen die geen Nederlander zijn (13 991);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de waterstaat (13 993);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake openbare lichamen voor beroep en bedrijf en andere dan in de Grondwet genoemde lichamen met verordenende bevoegdheid (13 994);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de

bepaling met betrekking tot de voorziening in aangelegenheden, waarbij twee of meer gemeenten zijn betrokken alsmede van de bepaling inzake geschillen tussen openbare lichamen (13 995).

De algemene beraadslaging, waarbij tevens de artikelen en de voorgestelde amendementen zijn betrokken, wordt hervat.

De heer Faber (CDA)

De heer **Faber** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Met grote belangstelling en af en toe met een vleugje dankbaarheid heb ik geluisterd naar de beantwoording door de Minister van de vele naar voren gebrachte punten. Ik heb er met grote erkentelijkheid kennis van genomen, dat de bewindsman het zich met name tot taak rekent provincies en gemeenten te 'hoeden' en dat hij geen behoefte heeft aan principiële wijzigingen in de bestaande Grondwet als het om het beginsel van de territoriale decentralisatie gaat. Wat dat betreft zitten wij volledig op dezelfde lijn.

Ik ben het ook met de bewindsman eens dat het niet aan de grondwet is te toetsen, te wegen of er wel voldoende gedecentraliseerd wordt. Wel moet van de grondwet een signaalwerking uitgaan met betrekking tot de slagader van ons staatsbestel, namelijk het beginsel van de territoriale decentralisatie. Het betekent ook dat men op zichzelf positief zou kunnen denken over hetgeen de heer Brinkhorst naar voren heeft gebracht. Ik kan mij echter heel goed vinden in de argumenten van de

Faber

Minister dat er naast het beginsel van de territoriale decentralisatie, zoals de heer Brinkhorst dat in een nieuw amendement heeft neergelegd, nog andere beginselen zijn, zoals het beginsel van de rechtsstaat, het beginsel van de doelmatigheid, en naar ik meen ook het beginsel van de eenheid van de staat. Dat kan in dit verband een punt zijn, dat in ieder geval het noemen waard is. Ik ben benieuwd wat daarover nog naar voren zal komen.

Ik kan mij ook vinden in de opmerking van de bewindsman, dat wij later moeten discussiëren over de invulling van de delegatie met betrekking tot de grenswijzigingen. Ik ben het ook eens met de bezwaren, die hij ontwikkeld heeft tegen het amendement op stuk nr. 15 van de heren Stoffelen en Brinkhorst, waarin het gaat om het beperken van de jurisdictie van provincies en gemeenten tot hun gebied. Dat het gebiedscorporaties zijn, is al vastgelegd. Verder zijn er grensoverschrijdende activiteiten. Derhalve is het amendement op stuk nr. 15 niet zo geweldig goed. Wij kunnen ons vinden in de bezwaren van de bewindsman.

Ik heb ook met erkentelijkheid kennis genomen van hetgeen door de regeringscommissaris naar voren is gebracht over het begrip 'huishouding'. Ik heb begrepen dat het een positieve reactie is. Ik heb er nota van genomen dat van de term 'openbare belangen' in het eigen wetsontwerp gezegd is, dat het een nogal vage term is en dat dit een bezwaar is. Ik denk dat dit het bezwaar tegen 'huishouding' – ik wil niet zeggen dat het een ideaal woord is – voor een deel wegneemt, te meer daar het niet de bedoeling is, zoals even door de regeringscommissaris werd verondersteld, op deze wijze de vrijheden van gemeenten en provincies in te dammen. Het ligt juist andersom: Op deze wijze wordt een aantal garanties gegeven, die passen in de Grondwet en die uitgaan van het beginsel van de territoriale decentralisatie.

Wat het amendement op stuk nr. 25 betreft dat betrekking heeft op het medebewind, heb ik kennis genomen van de bezwaren die tegen dit amendement zijn aangevoerd door de regeringscommissaris. Deze bezwaren kwamen erop neer dat bij voorbeeld de Wet op de Ruimtelijke Ordening en de Algemene Bijstandswet wat anders geredigeerd zouden moeten worden.

Dat lijkt mij niet het grootste bezwaar. Als dat kan, zou ik de bezwaren graag pregnant op een rijtje hebben.

Wat gaat er precies gebeuren als wij dat medebewind ook gaan binden aan de algemene werkende voorschriften, zoals dit in het amendement op stuk nr. 25 is neergelegd? Ik ben vooralsnog niet overtuigd van de bezwaren die zijn ontwikkeld door de regeringscommissaris.

Ik kom nu op het vraagstuk van de binnengemeentelijke en binnenprovinciale decentralisatie. Ik ben blij met de opmerking dat het tweede lid van artikel 7.2 hier buiten staat. De Minister heeft dat zeer uitdrukkelijk gezegd. Het schijnt een redactiefout te zijn geweest, dat het onder dit hoofdstuk is gebracht. Ik moet wel zeggen dat later op geen enkele wijze is gepoogd de indruk weg te nemen, dat dit ingrijpen in provinciale en gemeentelijke autonomie zou moeten worden gebaseerd op het medebewindsartikel.

De Minister heeft gisteren gezegd dat het erom gaat, of je het wenselijk vindt dat de nationale wetgever kan ingrijpen in de inrichting van het lokale en provinciale bestuur. Wij vinden van niet, naar wij willen een uitzondering maken voor het voorbeeld dat in de schriftelijke voorbereiding voortdurend is genoemd, namelijk de vorming van nieuwe gemeenten. Er is geen sprake van dat het een wet van Meden en Perzen zou moeten zijn, dat de binnengemeentelijke decentralisatie dan elke keer voor een bepaalde tijd zou moeten worden opgelegd. Dat kan bij elke herindelingswet worden bekeken. Je kunt het laten afhangen van de omstandigheden en ook van de behoeften van de gemeentenaren. Dat is ons standpunt. Wij kunnen niet begrijpen dat je, als je het beginsel van de territoriale decentralisatie zo na aan het hart draagt, redeneert in de trant van: Het zou in de toekomst kunnen gebeuren, dat de nationale wetgever voor bepaalde terreinen deze bevoegdheid moet hebben.

En dan kom ik op een inderdaad moeilijk punt. Wij hebben een uitweg gezocht door een uitzondering te maken voor herindelingen. Dan moet het alleen mogelijk zijn. De Minister heeft erop gewezen dat het wegnemen van het beletsel, zoals het nu in de Grondwet ligt, één kant van de medaille is en dat verder de bevoegdheden van de wetgever berusten op de artikelen 7.3, 7.9 en 7.2. Ik zie geen andere mogelijkheid om af te komen van de algemene bevoegdheid om in te grijpen in provincies en gemeenten op dit punt dan door de uitzondering te formuleren op de wijze, waarop het in het amendement is gebeurd. De Minister wil het in theorie voor 100% open houden; ik

maak het voor 10% open, wat betekent dat de andere 90% op dat moment weg is. Daar is het om begonnen: dan heb ik in ieder geval die 90% verdiend. Dat is de moeite waard. Nogmaals, ik zie geen andere mogelijkheid, maar als de Minister er wél een ziet, zal ik hem daarvoor zeer dankbaar zijn.

Minister Wiegels: De geachte afgevaardigde gaat eraan voorbij, dat je dan een heel onlogisch onderscheid gaat maken tussen gemeenten. Het lijkt mij erg onlogisch alleen de mogelijkheid te scheppen in gevallen van gemeentelijke herindeling. In de praktijk – gesteld dat de gedachte zoals wij die bepleiten praktijk zou worden, maar ik heb mij daar verre van gehouden – kan het toch best een keer zo zijn, dat juist in gevallen waarin geen gemeentelijke herindeling in het geding is zo iets nuttig zou kunnen zijn.

De heer **Faber** (CDA): Ik heb gisteren gevraagd naar voorbeelden, maar die zijn niet gegeven. Ik weet niet of het zo verschrikkelijk onlogisch is. Ik heb nu het punt genoemd dat bij de voorbereiding steeds naar voren is gebracht. Kennelijk is dat het enige punt waar er behoefte aan bestaat.

Bovendien is het nog niet zo onlogisch omdat je in zulke situaties te maken krijgt met nieuwe raden en nieuwe Staten. Je zit in een overgangssituatie. Je kunt je voorstellen dat het voor de integratie, het wegnemen van wat pijn, in bepaalde situaties nuttig kan zijn over te gaan tot een territoriale decentralisatie voor bepaalde plaatsen. Dat kan dan plaatsvinden omdat die dorpen of steden opgenomen gaan worden in een nieuw gemeentelijk of provinciaal verband.

Minister Wiegels: Ik zal dan nu wel concrete voorbeelden noemen. Het is toch moeilijk staande te houden dat het in een geval als Tholen – de heer Faber het criterium dat het alleen in, bij of nodig, althans mogelijk moet zijn die zaak over te leggen, en niet in bij voorbeeld Amsterdam, waar geen sprake is van een herindeling. Als je theoretisch doordenkt kun je juist wel in een andere situatie terecht komen.

De heer **Faber** (CDA): Waarom niet in Amsterdam? Amsterdam heeft een eigen gemeenteraad, een eigen volksvertegenwoordiging. Die kan erover beslissen. In het geval van een herindeling zit je echter even op een breukpunt. Zo geë is het nog niet.

Ik ben de Minister erkentelijk voor de woorden die hij gesproken heeft over het amendement op stuk nr. 23. Hij kan ermee instemmen dat het preventief

toezicht nader omschreven wordt met het criterium dat het alleen in, bij of krachtens de wet te bepalen gevallen gerealiseerd kan worden. Hij suggereerde zelfs dat hij dit amendement eventueel zou overnemen. Ik zou dat zeer toejuichen.

Dan kom ik bij artikel 7.4, betreffende de de Commissaris van de Koningin. De Minister heeft het probleem tot twee vragen herleid: Kan de instructie gehandhaafd blijven als dit artikel uit de Grondwet zou verdwijnen – daarop heeft hij bevestigend geantwoord – en als dat artikel vervalt kan de Commissaris dan nog rijksorgaan blijven? Hij heeft de Kamer uitgenodigd die punten nog eens op een rijtje te zetten. Zelf neigde hij, zo zei hij letterlijk, sterk tot de conclusie dat bij het vervallen van dat artikel meteen de Commissaris als rijksorgaan uit het beeld zou gaan verdwijnen.

Ik wijs erop dat in de memorie van toelichting en naar ik meen ook in de memorie van antwoord door de Regering uitdrukkelijk is gezegd dat er geen taken aan de Commissaris zullen worden opgelegd buiten de instructie om. Verder wijs ik erop dat via de weg van het medebewind erg veel dingen mogelijk zijn. Ik wijs in dit verband nogmaals op artikel 51 van de Politiewet. Ik zou graag zien dat de bewindsman zijn mening gaf over de vraag of wij in het, naar ik meen, vierde lid, waar het gaat over de aanwijzingen voor de Commissaris, te maken hebben met medebewind of met het functioneren van de Commissaris als rijksorgaan. Ik hel over naar het eerste.

Als het zo is – dat neem ik dus aan – dat er buiten de ambtsinstructie geen bevelen gegeven zullen worden aan de Commissaris, dan zie ik niet de relevantie in van het onderscheid dat de Minister heeft gemaakt tussen bevelen en aanwijzingen. Ik wil daar graag zijn mening over vernemen.

De Minister heeft meerdere malen gezegd dat de Commissaris primair een provinciaal orgaan is.

Ik vraag mij wel af, waaruit dit blijkt bij het voorliggende wetsontwerp. De Minister heeft het herleid tot het woordje 'voorts'. Daaruit zouden wij met enige welwillendheid moeten afleiden, dat de functie van rijksorgaan ondergeschikt is aan die van provinciaal orgaan. Ik denk dat dit, althans taalkundig bekeken, niet de meest sterke redenering is.

Minister Wiegels: Niet ondergeschikt, maar aanvullend.

De heer **Faber** (CDA): Aanvullend, complementair en hoe ziet de Minister ze dan, als hij zich afvraagt wat prevaleert? Als ik de tekst mij goed herinner – ik heb deze vanmorgen nog nagelezen – zegt de Minister heel duidelijk: Primair is de commissaris provinciaal orgaan en aanvullend is hij rijksorgaan, maar dat komt dan op de tweede plaats. Op zich zelf kan ik deze redenering volgen, maar ik vind dat daarvoor nauwelijks of geen steun is te vinden in het wetsontwerp.

In artikel 7.3 staat het primaat van de staten bij het provinciaal bestuur. Daaraan wordt toegevoegd: En ook maken deel uit van het provinciaal bestuur gedeputeerde staten en de commissaris. Voorts is de commissaris dan volgens artikel 7.4 ook nog rijksorgaan. Uit dat 'voorts' kan ik alleen maar een nevenschikking lezen en een aanvulling, zou men kunnen zeggen, maar het gaat mij nu om een volgorde. Wat staat voorop?

Uit deze tekst kan ik niet afleiden, dat de commissaris primair een provinciaal orgaan is. Hieraan wil ik nog toevoegen, dat deze functionaris bovendien voorkomt op de rijksbegroting en niet op de provinciale begroting. Ik vraag mij toch wel af, waar men op grond van de bestaande wetsteksten en grondwetsteksten de argumenten vandaan moet halen om te stellen, dat de commissaris primair een provinciaal orgaan is. Ik zou hierover graag een uiteenzetting van de Minister horen.

Vervolgens is interessant de vraag, wat het inhoudt dat de commissaris rijksorgaan is. De concrete vraag is, wat er moet gebeuren via de functie van het rijksorgaan wat niet kan via de weg van het medebewind. Dat lijkt mij een essentieel punt. Voorts wijs ik op de mogelijkheid van een redenering a contrario, namelijk dat men gaat zeggen: Met betrekking tot de commissaris is het mogelijk bevelen te geven, die hij dan moet uitvoeren, maar die vlieger gaat niet op voor gedeputeerde staten, de burgemeester, burgemeester en wethouders en eventueel de gemeenteraad. Ik vind dat dit punt hiermee toch wel annex is.

Ik heb er dan ook behoefte aan om het primaat van het provinciale orgaan zijn van de commissaris beter vast te leggen in het voorliggende wetsontwerp. Ik wil er terzijde nog even aan herinneren, dat de staatscommissie van oordeel is dat de instructie, waar het om draait – buiten die instructie zal wel niets worden gedaan – bij algemene maatregel van bestuur

overeenkomstig de wet kan worden vastgesteld.

De conclusie van de Minister was dat hij er geen behoefte aan had, dit artikel uit het wetsontwerp te halen of te wijzigen. Ik heb er oog voor dat de commissaris in zekere zin functioneert als rijksorgaan, als hij de ambtsinstructie uitvoert. Ik zou dat ook willen neerleggen in een amendement, dat hierop neerkomt dat bij de wet kan worden bepaald dat de commissaris van de Koning voorts wordt belast met de uitvoering van een door de Regering te geven ambtsinstructie. Ik zou hierop graag de reactie van de Minister vernemen.

Ik kom nu toe aan het amendement op stuk nr. 21, dat beoogt om in de Grondwet vast te leggen dat de commissaris van de Koning en de burgemeester voorzitter zijn van de vergaderingen van provinciale staten respectievelijk de gemeenteraad.

De Minister heeft niet zo erg veel op met dat amendement. Hij wil de regeling overlaten aan de organieke wetgeving. Aan de ene kant heeft hij het formele argument, dat het in dit wetsontwerp niet past een taaktoedeling voor de commissaris en de burgemeester te maken. Aan de andere kant heeft hij een politiek verhaal gehouden. Hij heeft gezegd dat het erg goed is als dit wetsontwerp met zoveel mogelijk medestanders over de meet komt. Er komt nog een tweede lezing waarbij een meerderheid van twee derde nodig is. Daarin ligt dan een reden – ik kreeg de indruk dat het de voornaamste reden was – om dit amendement af te houden.

Ik vind dit een opvallende redenering, in het licht van de stelling in de nota naar aanleiding van het eindverslag en de memorie van toelichting, dat het gaat om de theoretische mogelijkheid het voorzitterschap van beide functionarissen te ontkoppelen. Als de Minister dit argument politiek gaat gebruiken, zal er voor de betreffende fracties ook wel het een en ander in zitten, neem ik aan. Het zou dan wel eens iets meer kunnen zijn dan een theoretische mogelijkheid.

Ik moet erbij zeggen – gisteren was er even een interruptiedebatje over – dat de Minister zegt dat wij met het amendement op de weg zijn van een constitutionalisering met betrekking tot de burgemeester, namelijk de constitutionalisering van de koppeling burgemeester en voorzitter van de raad.

Ik vind dat een uiterst fragiele, formele redenatie. In de bestaande situ-

atie is er natuurlijk geen twijfel over mogelijk, dat het voorzitterschap van de raad wordt bekleed door de burgemeester. Het is misschien ook aardig, er even aan te herinneren hoe in de Grondwet gekomen is het begrip 'voorzitter van de raad' in plaats van 'burgemeester'. Er is een historische oorzaak die mij zeer ter harte gaat.

Toen dit grondwetsartikel in de vorige eeuw aan de orde kwam, stond nog niet vast hoe de burgemeester zou heten. In het overgrote deel van Nederland was men het daarover eens. Daar heette de man burgemeester. In één provincie heette hij echter grietman. Dat was de reden waarom de term voorzitter van de raad werd gebruikt. Er was nog geen terminologische duidelijkheid verschaft over de vraag hoe deze benoemde ambtsbekleeder zou gaan heten. Ik heb dit aangevoerd om te illustreren, dat het argument van de constitutionalisering weinig overtuigend is.

Om het verhaal af te maken wil ik eraan toevoegen, dat het later toch 'de burgemeester' is geworden. Niemand in deze vergaderzaal heeft zich destijds erg sterk gemaakt voor de benaming van grietman. Het was zelfs op initiatief van afgevaardigden uit Friesland dat is voorgesteld er maar 'burgemeester' van te maken en het begrip 'grietman' af te schaffen. Dat voorstel werd door liberale afgevaardigden gedaan, hetgeen ik tot op de huidige dag betreurt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog erg graag zien dat de Minister inging op de kwestie van het voorzitterschap, met name op het politieke punt. Hij heeft de kwestie zelf gepolitiseerd door te zeggen, dat hij de fracties ter linker zijde genoegdoening wilde geven. Daarvan heb ik dan kennis genomen, maar het is een reden te meer om het amendement te handhaven.

Minister **Wiegel**: Kan de geachte afgevaardigde dat nog eens uitleggen?

De heer **Faber** (CDA): Als het een theoretische mogelijkheid is, waarover praten wij dan op een gegeven moment nog? De Minister zou dan niet zoveel bezwaar tegen het amendement behoeven te hebben, afgezien van het formele argument. Als het de bedoeling is hier een zo groot mogelijke consensus te krijgen, is de mogelijkheid van de ont koppeling niet meer zo theoretisch. Als de heer Stoffelen dit de moeite waard vindt, zal hij toch wel zo uitgeslagen zijn dat hij op dat moment ook iets zit te verdienen.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Het gaat er natuurlijk om of u dit punt zo belangrijk vindt, dat u accepteert dat het uitermate waarschijnlijk is dat dit voorstel in zijn geheel zal worden verworpen. De vraag, door de Minister aan u gesteld, is zeer terecht. Vindt u dit zo belangrijk dat u er hoe dan ook aan wilt vasthouden?

De heer **Faber** (CDA): Ik ga dus van een iets andere invalshoek uit. Ik vind dat de situatie moet blijven, dat burgemeester en commissaris van de Koningin worden benoemd. Ik vind ook dat zij voorzitter moeten blijven. Als hiervan het vóór of tegen het wetsontwerp stemmen afhangt, dan kan ik alleen maar tot de conclusie komen dat er meer aan de knikker is dan een theoretische mogelijkheid om de zaak te ont koppelen.

Minister **Wiegel**: Het moet de geachte afgevaardigde toch ook iets waard zijn om ervoor te zorgen – dat is de Minister heel wat waard – dat de nieuwe Grondwet, als daarover wordt gediscussieerd tussen Regering en volksvertegenwoordiging, een zo groot mogelijke consensus in de volksvertegenwoordiging kan krijgen.

De heer **Faber** (CDA): Ik ontken niet dat er sprake is van een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, maar er is sprake van enige inconsequentie als eerst wordt gezegd, dat het alleen maar een theoretische mogelijkheid is. Ik neem aan dat de heren Stoffelen en Brinkhorst niet blij zijn met een dooie mus.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! In de laatste zin van de vorige spreker werden de heren Stoffelen en Brinkhorst genoemd. In het kader van de gedachtenwisseling die wij vandaag niet alleen met de Regering voeren, maar ook met de collega's, zou ik ook even bij opmerkingen van hen willen blijven stilstaan, vooral bij de algemene beschouwingen die zij aan de grondwetsherziening hebben gewijd. Wij hebben dat niet gedaan, om de eenvoudige reden dat de discussie daarover al heeft plaatsgevonden tijdens de OCV's over de nota en bij de behandeling van de eerste groep wetsontwerpen die de Kamer groten deels heeft aanvaard.

De heer Brinkhorst heeft nog gesproken over de positie van de Eerste Kamer. Daar zou ik nu niet willen ingaan, omdat wij daarover nog kunnen spreken bij het komende wetsontwerp. Ik wil nu slechts aantekenen dat het CDA zijn opstelling ten aanzien van het

handhaven van de Eerste Kamer niet heeft verlaten.

De heer Stoffelen heeft opnieuw de deconstitutionalisering van de benoemde commissaris des Konings en de burgemeester ter sprake gebracht. Hij heeft dat in een nieuwe context gedaan. Ik heb de Handelingen nog eens zeer zorgvuldig bestudeerd op dit punt, te meer daar ik al bij interruptie op zijn uitspraken was ingegaan. Ik heb echter de indruk gekregen dat het interruptiedebat onvoldoende is geweest om de standpunten duidelijk te markeren. De heer Stoffelen vroeg zich af, of een politieke ontwikkeling mag worden geblokkeerd door een meerderheid van dit moment.

De tweede vraag luidde, of een parlementaire meerderheid van dit moment de Grondwet mag gebruiken om parlementaire meerderheden van de toekomst ervan af te houden, in de wetgeving vast te leggen, wat die meerderheid dan juist acht. Blz. 3682, linker kolom, van de Handelingen. Ik heb daarop per interruptie gereageerd met de stelling, dat noch de heer Stoffelen noch ik weet, hoe die parlementaire meerderheid er in de toekomst uit zal zien. De heer Stoffelen gaat er kennelijk van uit, dat er in de toekomst een parlementaire meerderheid zal zijn, die zijn visie op de gekozen commissaris en de gekozen burgemeester deelt.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Dat is natuurlijk niet zo gek. Wie de opiniepeilingen van de laatste maanden volgt, vindt dat zelfs een zekerheid.

De heer **Van der Sanden** (CDA): De heer Stoffelen dacht toch niet, dat ik al was uitgesproken? Ik kan daarvan niet uitgaan, want ik weet het niet. Ik weet wel dat het betoog van de heer Stoffelen, waarin zelfs het woord 'onaanvaardbaar' voorkomt, voor mijn politieke vrienden en mij de sterkste herinneringen oproept aan hetgeen in de Partij van de Arbeid als de 'meerderheidsstrategie' is gehanteerd. De heer Stoffelen vraagt namelijk niet, of een kamermeerderheid thans overtuigd is door de argumenten die hij heeft gebruikt voor het invoeren van een gekozen commissaris van de Koningin of burgemeester, maar of de kamermeerderheid maar even wil doen, wat naar de mening van een kamer minderheid van vandaag juist is. Met andere woorden, hij wil in deze discussie ook weer trachten, van een duidelijk aanwezige minderheid een kunstmatige meerderheid te maken.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Ik zou het aardig vinden als u zoudt ingaan op hetgeen ik heb gezegd. Ik heb gezegd:

Van der Sanden

waar het nu niet om gaat, is de vraag of wij voor of tegen een gekozen burgemeester zijn. De vraag die aan de orde is (ik zal er straks nog uitvoeriger op ingaan) is of meerderheden van dit moment meerderheden van over twee, vier, acht of tien jaar willen afhouden van hun standpunt. Dit is geen kwestie van meerderheid/minderheid van dit moment. Het gaat erom of een meerderheid van dit moment de Grondwet mag gebruiken (naar ons gevoel: mag misbruiken) om meerderheden van de toekomst van standpunten af te houden.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik heb de heer Stoffelen letterlijk geciteerd. Ik ben in mijn antwoord niet met dit ene onderdeel klaar. Ik heb alleen gezegd (het is een politieke stellingname) dat op dit punt de beschouwing van de heer Stoffelen deze herinnering bij mij oproep. Ik ga nu verder, want er zijn uiteraard meer argumenten.

Ik kan dus het vertrekpunt van de heer Stoffelen niet aanvaarden. Ik sta daarin ook niet alleen. Immers, als ik deze zaak losmaak van de politieke samenhang (daarin heb ik de zaak juist geplaatst en daarin wenst ook de heer Stoffelen de zaak te plaatsen) dan blijft nog de vraag overeind of de stelling van de heer Stoffelen waar is, dat de Grondwet de heel specifieke functie heeft toekomstige ontwikkelingen niet te blokkeren. Die toekomstige ontwikkelingen zullen dan altijd zijn politieke desiderata, die via wetgeving tot stand moeten worden gebracht.

Nu is het vertrekpunt van elke herziening van de Grondwet in Nederland juist de gekwalificeerde meerderheid en niet de enkelvoudige meerderheid die voor herziening nodig is. Dit betekent op zichzelf reeds dat, als de stelling van de heer Stoffelen waar zou zijn (maar hierop kom ik nog terug) het vertalen in grondwetsregelen niet aan een enkelvoudige meerderheid wordt overgelaten; de grondwetgever heeft die wijziging heel bewust gekoppeld aan de meerderheid die niet elke vier jaar verschillend kan uitvallen.

In de tweede plaats heb ik nog eens nagezien wat nu onder de functie van de Grondwet moet worden verstaan. Ik beperk mij tot enkele citaten.

Struycken: De hoofdmomenten van de staatkundige ontwikkeling hebben in de Grondwet uitdrukking gevonden. De resultaten van de staatkundige strijd in het verleden zijn erin neergelegd.

Donner haakt op deze omschrijving van Struycken in in zijn stelling: Be-

paalde problemen worden uit de politieke strijd geheven en beslist.

Ten slotte het onderzoek, verricht aan de Erasmus Universiteit door de heren Van Maarseveen en Van der Tang, gepubliceerd in augustus 1973 onder de titel 'Over het verschijnsel Grondwet', ongetwijfeld ook de heer Stoffelen niet onbekend. Ik citeer van blz. 145:

'Een grondwet legt de ideologie van de bestaande macht in rechtsregels vast'.

Bladzijden 162 en 163: hierop worden door beide heren de functies van een grondwet beschreven. Zij maken een onderscheiding in functies met betrekking tot de rechtsorde en functies met betrekking tot de politiek. Over de functies met betrekking tot de rechtsorde zegt Van Maarseveen:

'Het gaat hier ook om een juridificatiefunctie; een grondwet maakt van politieke wenselijkheden juridische uitspraken.'

Met betrekking tot de politiek signaleert hij tal van functies. Ik neem er maar een enkele uit:

- een registratiefunctie: een grondwet reguleert besluitvormingsprocessen die hun beslag hebben gekregen. Ook hier geen woord over de toekomst;

- een programmeringsfunctie: een grondwet programmeert het handelen overeenkomstig de doelstellingen van de heersende machthebbers;

- een conserveringsfunctie: een grondwet conserveert resultaten van politieke strijd voor langere tijd; daarin herken ik weer Struycken en Donner;

- een kanalisatiefunctie: een grondwet kanaliseert politieke conflicten. Dat is hier aan de orde;

- een regulatiefunctie: een grondwet reguleert besluitvormingsprocessen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Opvallend is wel dat de heer Van der Sanden de vernieuwingsfunctie, die naar mijn mening ook in een grondwet is besloten en die ook door het vorige kabinet waarvan geestverwanten van de heer Van der Sanden lid waren, uitdrukkelijk is genoemd, in deze opsomming niet vermeldt.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Dat moet u niet aan mij verwijten, maar aan de heer Van Maarseveen. Dat lijkt mij een duidelijke zaak.

De heer **Brinkhorst** (D'66): U citeert zo met instemming, dat ik toch ook recht heb op uw eigen mening.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Het is toch volstrekt duidelijk, gelet op de

discussie die wij verleden week hier hebben gevoerd, het interruptiedebat dat ik met de heer Brinkhorst en met de heer Stoffelen heb gehad en de nadere uitwerking die ik daaraan heb gegeven, dat die vernieuwingsfunctie op dit moment voluit aan de orde is bij de vaststelling van een nieuwe Grondwet, dat in het kader van de beslissingen daarover politieke strijdvragen liggen en dat ik betoog en blijf betogen, dat, in geval van politieke geschillen, het de grondwetgever is die op het moment van de beslissing ook inderdaad beslist.

Hiervoor heb ik een aantal citaten gegeven van hooggeleerden die zich specifiek met het staatsrecht en met het verschijnsel Grondwet bezighouden. Het gaat de heer Stoffelen om het blokkeren van iets wat in de toekomst zou kunnen gebeuren. Om het maar eens in huiskamertaal te zeggen: op dit moment heb ik daaraan geen boodschap; het beslissingsmoment inzake een politieke strijdvraag is nu, dus vandaag.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het kernpunt waarom het ging, is niet zozeer het blokkeren van een politieke strijdvraag op dit ogenblik, maar

De heer **Van der Sanden** (CDA): Is dat niet zo? Dat moet u dan eens aan de heer Stoffelen vragen!

De heer **Brinkhorst** (D'66): U behandelt het echter in de algemene context van de vraag wat de functie van de Grondwet is. Als u dus via de Grondwet vernieuwende gedachten zult blokkeren, vraag ik mij af, waar u, vanuit uw visie, in de Grondwet alleen maar een kanalisatie en eigenlijk een bevestiging van wat u de 'heersende macht van het moment' noemt, ziet. Die visie is toch bepaald een andere.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik heb geciteerd.

De heer **Brinkhorst** (D'66): U hebt het echter - ik herhaal het - met veel instemming gedaan. Ik zou zo graag hebben, dat de heer Van der Sanden ook zijn visie geeft en dat hij niet alleen maar die kanalisatie- en registratiefunctie neerlegt.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp nu werkelijk de heer Brinkhorst niet meer. Ik heb een stelling opgebouwd. In die stelling bestrijd ik de opvattingen, met name van de heer Stoffelen, die een bepaald vertrekpunt heeft gekozen, namelijk dat ik mij nu niet mag beroepen op de legitimiteit van deze Kamer, die door de kiezers hier in deze samenstelling is

Van der Sanden

neergezet, maar dat ik iets moet gaan doen op grond van een kamersamenstelling die ik niet ken en die hij niet kent. Dat bestrijd ik. In dat kader heb ik een aantal hooggeleerden geciteerd die in het recente en in een wat verder verleden het nodige over de functie van de Grondwet op schrift hebben gesteld. Ik dacht dus, dat ik volstrekt consequent was.

De heer **Patijn** (PvdA): U doet het een beetje als een conservator van een museum in plaats van als een volksvertegenwoordiger, gezien de conserverende werking. Dat lijkt mij een nogal statische benadering. Immers, dan leggen wij ons voor zeer lange tijden vast. Dat is een conserverende zaak, een beetje 'museummachtig'.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Misschien kunt u de gedachte eens overdenken, dat niet iedere voorgestelde vernieuwing een verbetering is.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb weinig behoefte meer om op de interruptie van de heer Patijn in te gaan. Die conserveringsfunctie is één van de elf die Van Maarseveen in zijn stuk op blz. 163 noemt. Als nu uitgerekend die er door de heer Patijn wordt uitgehaald om mij een conservatief standpunt te verwijten, want daarop komt het in feite neer, dan moet ik zeggen, dat ik toch de sterke indruk heb dat de heer Patijn sneller heeft gesproken dan hij heeft gedacht.

De heer **Patijn** (PvdA): Je hebt ook conservatoren in musea voor moderne kunst. Dat is dus niet altijd conservatief.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De vaste Commissie voor CRM gaat zeer binnenkort op bezoek bij enkele musea en zal dan gesprekken met museumdirecteuren hebben. Ik zou haast de heer Patijn willen uitnodigen, zo'n bezoek mee te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vat dit punt samen. Ik wens namens de CDA-fractie te concluderen, dat een kamermeerderheid het niet aan te tasten recht heeft, gelegitimeerd als zij is door de kiezers, uitspraken te doen in politieke geschillen en die uitspraken ook in de Grondwet vast te leggen.

Ik keer terug naar wetsontwerp 13991. Ik bedank de Minister voor zijn uitvoerige beschouwingen, alsmede voor de belangrijke uiteenzettingen die hij heeft gegeven in antwoord op de opmerkingen die van onze kant zijn

gemaakt. Ik heb met genoegen geconstateerd, dat een aantal nieuwe gegevens, waarover wij de beschikking hebben gekregen, ook door de Regering in grote lijnen wordt bevestigd. Ik dacht dat dit onze oordeelsvorming in belangrijke mate zou vergemakkelijken.

Dat geldt ook voor twee hoofdmomenten uit de discussie: het vraagstuk van de wederkerigheid en het vraagstuk van de naturalisatie van niet-Nederlanders met betrekking tot het op die titel verlenen van kiesrecht. Op dat punt zijn wij uitgediscussieerd.

Ik heb één kleine correctie moeten aanbrengen tijdens de rede van de Minister. Daarover bestaat geen verschil van mening meer. Ik heb de wederkerigheid alleen geplaatst in het kader van ingezetenen van de Europese Gemeenschap en uiteraard niet daarbuiten.

Ik wil ten aanzien van het actief en passief kiesrecht nog één opmerking maken. Ik wil dit nog uitdrukkelijk vaststellen om geen misverstanden op te roepen c.q. te laten bestaan. Wij hebben geen uitspraken gedaan noch be-dekt willen doen ten aanzien van de eventuele wenselijkheid van een ont-koppeling van het actieve en het passieve kiesrecht. Wij wilgen slechts duidelijkheid hebben over formuleringen die de Regering zelf in de schriftelijke stukken heeft gebruikt. Die duidelijkheid hebben wij nu verkregen. Ik wil niet meer doen dan die duidelijkheid constateren, namelijk dat op zich de komende wetgeving toelaat onderscheid te maken tussen passief en actief toe te kennen kiesrecht.

Ik wil eraan toevoegen – hierover is met collega Patijn een klein interruptiedebatje geweest – dat wij ook thans twee soorten kiezers kennen onder de Nederlandse onderdanen. Immers, een niet onbelangrijk aantal Nederlanders, die voldoen aan alle vereisten om kiezer te zijn, zijn toch uitgesloten van het passieve kiesrecht. Ik denk hierbij niet aan de incompatibiliteiten voor Eerste en Tweede Kamer. Ik denk aan de ambtenaren van onze 825 gemeenten en van door subsidiebanden hecht aan die gemeenten geklonken functionarissen van semi-overheidsinstellingen en onze gemeentelijke politie-ambtenaren die het passieve kiesrecht voor de gemeenteraad niet bezitten. Zo uitzonderlijk zou die stelling dus niet zijn.

De heer **Patijn** (PvdA): Dat hebben zij wel degelijk. Zij moeten dan alleen hun functie opgeven. Dat is natuurlijk het punt. Er worden geen nadere vereisten gesteld voor het passief kiesrecht voor ambtenaren in gemeenten.

Alleen, als zij de functie van gemeenteraadslid aanvaarden, dan zullen zij de functie die zij als gemeente-ambtenaar vervullen moeten opgeven. Het gaat bij artikel 7.7 bij buitenlanders niet om de vraag van onverenigbaarheid van functies, maar om de vraag of er aanvullende vereisten ten aanzien van het überhaupt mogen uitoefenen van het passief kiesrecht kunnen worden gesteld. U vergelijkt nu onvergelojkbare grootheden.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Dat is volstrekt duidelijk. De vergelijking gaat in zoverre toch wel op dat de heer Patijn en ik het er volstrekt over eens zullen zijn, dat het zijn van gemeenteraadslid nog nimmer een functie is geweest of waarschijnlijk in de nabije toekomst zal worden, waarmee men zich zelf en zijn gezin zal kunnen onderhouden. Dan praat ik niet alleen over de boterham, maar ook nog over enig beleg daarop. Dit is volstrekt uitgesloten. De incompatibiliteit van het zijn van gemeente-ambtenaar, die verhindert dat men raadslid wordt, is een feitelijke barrière om raadslid te worden.

De heer **Patijn** (PvdA): Men moet het naar het landelijke niveau doortrekken. In de Grondwet staat dat het verboden is het ambt van lid van de Raad van State, van de Hoge Raad en van Commissaris van de Koningin onder andere te verenigen met het lidmaatschap van de Tweede Kamer. Nu betreffen beide categorieën gehonoreerde functies. Wilt u zeggen dat er voor het passief kiesrecht voor de Tweede Kamer aanvullende vereisten zijn? Dat is geenszins het geval. Het is volstrekt onvergelojkbare. Het gaat hier om de onverenigbaarheden, om de functies die men wel en die men niet met het kamerlidmaatschap mag verenigen. Dat is iets heel anders dan het stellen van aanvullende vereisten aan vreemdelingen voor het lidmaatschap van de gemeenteraad. Dat zou kunnen zijn in de sfeer van de taal of weet ik wat. Dat heeft toch nergens mee te maken. Ik ben er fel op tegen dat dit gebeurt, omdat het in feite in strijd is met ons systeem van een gelijk actief en passief kiesrecht. Het heeft volstrekt niets te maken met de categorieën die u hier noemt.

De heer **Van der Sanden** (CDA): De heer Patijn maakt zich druk over iets wat ik niet heb gezegd. Ik heb niet meer betoogd dan dat er op dit moment – dat is al vele jaren zo – categorieën Nederlanders zijn die in feite van het passieve kiesrecht geen gebruik kunnen maken in deze sector. Wij praten dan over de gemeenteraden. Als

Van der Sanden

wij spreken over de Eerste en Tweede Kamer, de Hoge Raad en de Raad van State, dan gaat het om gehonoreerde functies. De functie van gemeenteraadslid is dat niet.

Ik kom tot de slotbeschouwing. De Minister had zelf ook aarzelingen – dat heeft hij gisteren in deze Kamer bekend – maar hij heeft zich daaroverheen gezet. Hij geeft toe dat het ontwerp een principiële betekenis heeft. Ik kan daaraan toevoegen dat ook de adviesinstanties hierover verdeeld zijn geweest. De Minister zegt dat hij echter vooral met het oog op de maatschappelijke ontwikkelingen van de laatste jaren – die ik namens mijn fractie heb mogen schetsen – een klemmend beroep op de CDA-fractie heeft gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn altijd bereid, te luisteren naar argumenten. Wij zijn altijd bereid, ons te laten overtuigen, ook al heb ik namens mijn fractie een niet onbelangrijk deel van de argumenten die daartoe zouden moeten leiden, zelf mogen aandragen. Desondanks verklaar ik op dit moment dat het beroep dat de Minister op onze fractie heeft gedaan, niet aan dovemans oren gericht is geweest en dat wij met overtuiging vóór het wetsontwerp onze stem zullen uitbrengen.

□

De heer **Van Dam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Met evenveel belangstelling als erkentelijkheid heb ik de antwoorden van de Minister en de regeringscommissaris beluisterd. Hun reacties hebben, zo heb ik tot mijn voldoening geproefd, onze waardering voor de taak en de functie van het georganiseerde bedrijfsleven in onze samenleving onderstreept.

De Minister heeft met betrekking tot de positie van de SER in de Grondwet de nodige opheldering verschaft. Mijn indruk, gegrond op de gewisselde stukken, dat naar de mening van de Regering de SER zijn grond alleen zou moeten vinden in artikel 7.12 is gelukkig onjuist gebleken. De Minister heeft gezegd dat de grondwettelijke basis voor de tweede hoofdtaak van de SER, de adviestaak, zal moeten worden verschaft in hoofdstuk 4 van de nieuwe Grondwet, betreffende de vaste colleges. In het nog in te dienen herzieningsontwerp ter zake zal aan de positie van de SER als college van advies vanzelfsprekend de nodige aandacht worden geschonken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb deze woorden van de Minister in dier voege opgevat dat hetgeen ik daarover in

eerste instantie heb gezegd niet aan dovemans oren is gezegd. Met veel vertrouwen zie ik dan ook het wetsontwerp inzake de vaste colleges tegemoet.

De regeringscommissaris ben ik dankbaar voor zijn opheldering rondom het begrip 'openbaar lichaam' in artikel 7.12. Zijn uitspraak dat de Grondwet niet handelt over privaatrechtelijke lichamen, maar daardoor ook geenszins uitsluit dat ook aan privaatrechtelijke lichamen publiekrechtelijke bevoegdheden kunnen worden verleend, geeft tegen de achtergrond van zijn historische beschouwing over artikel 162 van de Grondwet de duidelijkheid die mijn fractie wenselijk achtte.

De heer Brinkhorst (D'66)

□

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie was zeer verheugd toen in eerste instantie de Minister-President tijdens dit debat aanwezig was. Wij hadden ons verheugd op de algemene uiteenzetting, aangekondigd door de Minister van Binnenlandse Zaken, ter zake van de algemene visie van het kabinet op de algehele grondwetsherziening. Ik heb daarover in eerste termijn een aantal opmerkingen gemaakt. Het is de eerste keer dat het kabinet de gelegenheid heeft, met de Kamer te discussiëren over de grondwetsherziening in algemene zin en vooral over de vraag welke functie de Grondwet heeft in het maatschappelijk bestel. Gaat het daarbij om een juridisch-technische modernisering of

gaat het ook om een bijdrage aan de vernieuwing van het staatsbestel? Heelaas, door de afwezigheid van de Minister-President zijn wij aan deze discussie niet toegekomen. Ik zou het op prijs stellen, indien de Minister van Binnenlandse Zaken – of wellicht de Minister van Algemene Zaken – daarover in tweede termijn een aantal opmerkingen zou kunnen maken.

Ik ben het met de Minister van Binnenlandse Zaken eens dat de opmerkingen die uitmondten in de suggestie om een bepaald corporatief element in te brengen in ons staatsbestel, zoals gedaan door de heer Burkens, bepaald geen steun verdienen. Ik meen dat de Minister en ik ons in deze zin op dezelfde visie op het parlementair democratische stelsel baseren.

De kern van wat ik in tweede termijn aan de orde stel, is de discussie over centralisatie en decentralisatie. Het is misschien goed, nog eens vast te stellen waarover wij het met elkaar eens zijn. Wij zijn het erover eens dat de tendens naar verdergaande centralisatie dient te worden tegengegaan en dat het gezag van de lagere overheden moet worden versterkt. Dit is het gemeenschappelijke uitgangspunt van onze discussie.

De Minister heeft gezegd dat onder de bestaande Grondwet het bestel van provincies en gemeenten tot levenskrachtige bestuurlijke eenheden heeft kunnen leiden. De realiteit is echter duidelijk anders. De realiteit is dat de bestuurskracht van gemeenten en provincies steeds verder wordt aangetast. De vraag is dan ook aan de orde hoe wij het proces van centralisatie verder kunnen keren.

De Minister en ik zijn het ook met elkaar erover eens dat de Grondwet hierover signalen moet geven. Ik heb gezegd dat er ook toetsstenen moeten worden aangebracht. De vraag is dan hoe wij, gezamenlijk zoekend, kunnen proberen, de dam tegen verdergaande centralisatie te vormen.

Ik heb niet de indruk, ook niet na de beschouwingen van de Minister in eerste termijn, dat het bestaande wetsontwerp de tendens tot verdergaande centralisatie in de samenleving keert, integendeel. Vanuit deze visie heb ik getracht, een amendement te formuleren – ik heb het herzien na onze dialoog in eerste termijn – dat gestalte geeft aan de wens, centralisatie daadwerkelijk tegen te gaan.

De Minister heeft de tendens tot centralisatie niet ontkend. Hij heeft echter geconcludeerd dat, wat ook moet worden gedaan, aan de stand van de weegschalen niet moet worden ge-

Brinkhorst

wrikt. Hij heeft gezegd dat de Grondwet ruimte biedt voor zowel meer centralisatie als meer decentralisatie. Ik stel hem de vraag of dit inderdaad het geval is.

Ik zie nu de verlichting zwakker worden; ik hoop dat dit niet een slecht omen is voor onze discussie.

Minister Wiegels: Uw betoog verschaft waarschijnlijk voldoende licht.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik hoop het.

De **Voorzitter:** Het is een geheel neutrale gebeurtenis.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik meen dat men moet constateren dat geen wezenlijke veranderingen in de grondwetsbepalingen voor de lagere bestuursrechtelijke corporaties zijn aangebracht sinds 1848. De bestaande Grondwet is kennelijk niet in staat geweest, een dam tegen de verdergaande centralisatie op te werpen.

Het is naar mijn mening duidelijk dat in het tijdsbestek waarin wij leven, behoefte bestaat aan het bieden van meer bescherming aan het optreden van lagere organen tegen het optreden van bovenaf. Ik constateer dat de bestaande Grondwet hiertoe tot dusver niet in staat is geweest. Onze gehele discussie over de begrippen huishouding, openbare belangen en gebied en de vraag hoe wij meer houvast kunnen geven voor de gemeenten en de provincies aan het begrip autonomie, dat ons allen in de Kamer dierbaar is, leidt op zich zelf niet ertoe dat een versteviging van het bestel van gemeenten of provincies wordt gegaandeerd. Zij kan hooguit leiden tot een handhaving van datgene wat is en niet de tendens tot verdergaande centralisatie keren.

Ik meen haast zeker te weten dat ook de Minister bijna dagelijks door zijn collega's wordt overspoeld met wetsvoorstellen die naar meer centralisatie leiden en waarin meer neiging bestaat, maatregelen door het Rijk te laten nemen.

Welke argumenten heeft de Minister aangegeven tegen het voorstel dat ik heb gedaan? Ook de heer Faber heeft hiernaar gevraagd in tweede termijn. Hij zei dat hij was aangesproken door de opmerking van de Minister dat dan ook andere algemene beginselen in de Grondwet moeten worden vermeld.

De Minister heeft speciaal over de democratie, de rechtsstaat en de doelmatigheid gesproken. Vooral de eerste twee zijn niet te vergelijken met en staan niet op hetzelfde platform als het beginsel van de decentralisatie. De be-

ginselen democratie en rechtsstaat zijn in feite algemene kenmerken van ons staatsbestel. Dit wordt als het ware voorondersteld door het bestaan van de Grondwet. De beginselen kunnen echter zeer verschillend worden uitgewerkt.

De heer **Verbruggen** (GPV): Vergeet de heer Brinkhorst niet dat het woord 'democratie' toch altijd een behoorlijke omschrijving vereist? Wij kennen in onze wereld 'volksdemocratieën'. Ik begrijp dat de heer Brinkhorst zich daarvan volstrekt distantieert. De Minister van Buitenlandse Zaken heeft onlangs nog een poging gedaan, een definitie te geven. Als de heer Brinkhorst hiervan zegt dat het een vooronderstelling is, wil ik graag weten, wat zij inhoudt. Ik verwacht dat wij het over een aantal zaken wel en over een aantal andere niet eens zullen zijn.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb aangegeven dat de begrippen 'democratie' en 'rechtsstaat' vooronderstellingen van onze staat zijn. Ik heb gezegd dat zij staan of vallen met de wijze waarop zij worden uitgewerkt in de Grondwet. De heer Verbruggen is echter zo snel bij de interruptiemicrofoon dat ik deze zin niet kon afmaken. Frankrijk is zeker een democratische, maar ook een zeer ge-centraliseerde rechtsstaat. Wat mij betreft, is ook de Bondsrepubliek zeker een democratische rechtsstaat, echter met een totaal andere constructie dan Frankrijk of Nederland. Dit betekent dat daarmee het begrip 'decentralisatie' toch een onderscheidend kenmerk is van het ene soort van democratische rechtsstaat ten opzichte van het andere. Ik ben het met de Minister eens dat het begrip 'doelmatigheid' van een zeer algemene aard is.

De vraag die zich dan ook voordoet – en die de Minister ook heeft gesteld – is, of daarmee wellicht een onevenredig accent wordt gegeven. Mijn antwoord daarop zou ontkennend zijn. Het is geen kwestie van een onevenredig accent, het is meer een correctie op datgene wat in de afgelopen 100 jaar is scheefgegroeid en waarover wij – en ik meen dat ik dit ook de Minister in een andere hoedanigheid wel eens heb horen zeggen – in dit huis een brede gemeenschappelijkheid hebben, in die zin dat de tendens tot centralisatie dient te worden tegengegaan.

Minister Wiegels: Moet de grondwettelijke terminologie – dit gebruikt de gachte afgevaardigde als argument – nu zo worden geformuleerd dat daarmee datgene wordt gecorrigeerd wat is scheefgegroeid? Zou men dit als uit-

gangspunt nemen, dan kwam men bij een wel heel merkwaardige Grondwet terecht.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het gaat mij om het volgende. In de Grondwet in het begin van de 19e eeuw hebben wij, als reactie op de autonomie van de gewesten, een aantal waarborgen voor de eenheid van de Nederlandse staat tegenover die gewesten ingebouwd. Ik heb hierover in eerste termijn gesproken. Ik meen dat dit ook ons gemeenschappelijk uitgangspunt is. Die gemeenschappelijke eenheid is zodanig verankerd en heeft zodanig geleid tot een geleidelijke versterking van de staat dat nu, 100 tot 150 jaar later, de behoefte ontstaat, de positie van die lagere corporaties te versterken. In die zin spreek ik van een correctie, omdat ik uitga van de constatering dat de bestaande wetgeving en de bestaande Grondwet ook niet in staat zijn geweest, de tendens tot verdergaande centralisatie tegen te gaan.

Ik kom op een ander argument van de Minister, waarmee hij zegt dat men met andere beginselen zou moeten werken en dat onze Grondwet toch betrekkelijk weinig beginselen kent. Ik houd hem voor dat ik niet goed het onderscheid zie dat bestaat tussen het voorstel dat ik heb gedaan en een aantal wijzigingen met betrekking tot de sociale grondrechten die met grote meerderheid en zonder hoofdelijke stemming in deze Kamer zijn ingevoerd. Ik denk hierbij aan artikel 1.18, waarin staat:

'Bevordering van voldoende werkgelegenheid is voorwerp van zorg der overheid'; ik denk aan artikel 1.19:

'De bestaanszekerheid der bevolking en spreiding van welvaart zijn voorwerp van de zorg der overheid'; aan artikel 1.20:

'De zorg van de overheid is gericht op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en de verbetering van het leefmilieu', en aan artikel 1.21:

'De overheid treft maatregelen ter bevordering van de volksgezondheid.'

Dit zijn allemaal bepalingen die een algemene oriëntatie geven en die op zichzelf niet kunnen worden toegepast zonder nadere wetgeving. Datzelfde is het geval wat het decentralisatieartikel betreft zo als het door mij is voorgesteld. Het is om die reden dat ik in mijn tweede termijn nog nader op dit vraagstuk inga. Ik ben ervan overtuigd dat het van groot belang is dat deze discussie tussen de oppositie en de regeringspartijen over een dergelijk onderwerp, dat ons aan beide kanten van de Kamer gemeenschappelijk is, in een zo groot mogelijke openheid

Brinkhorst

wordt gevoerd. Ik ben ervan overtuigd dat het een belangrijke steun in de rug zou zijn van de bestaande lagere rechtsgemeenschappen en dat ook ter zake grote waarde zal worden gehecht aan een versterking van de basis bij toekomstige wetgeving, waar het gaat om de handhaving van hun positie.

Ik hoop zeer dat de Minister in tweede termijn op deze argumenten – ik heb geprobeerd de zijne stap voor stap te volgen – wil reageren.

Ik kom thans aan het onderwerp van de commissaris van de Koning. Daarover is uitvoerig door de heer Faber gesproken. Ik zal zijn vragen niet herhalen. Onze amendementen waren gelijklopend.

Ik zou alleen de vraag willen beantwoorden die de Minister in zijn reactie heeft gesteld, de vraag namelijk hoe degenen die een dergelijk amendement voorstellen de functie van commissaris van de Koning zien. Ik wil wat mij betreft uitdrukkelijk zeggen, dat ik de commissaris van de Koning zeker ook als rijksorgaan zie, maar ik deel niet de opvatting van de Minister dat dit ook per se in de grondwet tot uiting moet komen. Daarin verschillen wij van mening. De Minister heeft ook gezegd dat juridisch gesproken het ook niet noodzakelijk zou zijn de instructie van de commissaris van de Koning in de Grondwet te verankeren. Dat is naar ik meen in feite het uitgangspunt geweest. Hij heeft eraan toegevoegd dat de Grondwet niet alleen juridische zaken regelt. Het gaat in feite om – zo interpreteer ik hem – een politieke weerslag van het dualisme.

Ik zie ook zeker de commissaris van de Koning als rijksorgaan, maar toch stel ik een duidelijk vraagteken bij de vraag, of men dan die functie zo uitdrukkelijk in de grondwet moet verankeren. Door de ontwikkelingen is de commissaris van de Koning de laatste decennia meer en meer een provinciaal orgaan geworden. Dit heeft mij ertoe geleid het voorstel te doen.

Minister Wiegels: Ik geloof dat de geachte afgevaardigde mijn betoog enigszins verkeerd heeft geïnterpreteerd. Ik heb de vrees geuit of, als de commissaris van de Koning uit de Grondwet zou verdwijnen als rijksorgaan, waarover een voorstel is ingediend, de commissaris van de Koning dan nog wel rijksorgaan kan blijven. Ik heb een andere toonzetting gekozen dan de heer Brinkhorst dacht. Ik heb echter van de heer Brinkhorst begrepen dat, ook als het betreffende artikel niet meer in de Grondwet zou staan,

de commissaris van de Koning toch mede rijksorgaan kan zijn.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat is juist. Ik ben van mening dat de vraag van de Minister, of dat wel kan zonder dat het in de Grondwet is verankerd, positief moet worden beantwoord. Om die reden heb ik dan ook geen behoefte aan handhaving van de grondwettelijke bepaling. Ik erken dat hij mede, maar duidelijk afgeleid – ik meen dat in het interruptiedebat met de heer Faber het woord 'complementair' is gebruikt – rijksorgaan is, maar in eerste instantie provinciaal orgaan. Om die verschuiving van accenten ten opzichte van de bestaande situatie aan te geven, wat ook correspondeert met de realiteit, heb ik geen behoefte aan handhaving van het artikel 7.4.

Ik geloof dat wij na de door de heer Van der Sanden gesproken woorden over de positie van de burgemeester en de commissaris van de Koning op de kwestie van de benoeming bij Koninklijk besluit niet meer uitvoerig behoeven in te gaan. Ik constateer alleen dat op dit punt duidelijk een grote kloof aanwezig is, die de twee zijden hier scheidt. Ik heb gehoopt door in eerste termijn aan te geven, dat ik het vraagstuk van de gekozen burgemeester zeer genuanceerd wil bekijken, de vrees weg te nemen waarop de heer Van der Sanden toch weer zo uitvoerig is teruggekomen. Het zij zo. Dit zal het onze fractie wel buitengewoon moeilijk maken. Wij zullen onze positie zeer zorgvuldig nader bezien. Wij wensen bepaald niet een ontwikkeling in een andere richting af te dwingen. Dat zouden wij ook niet kunnen. Het is wel de vraag of wij voor het gesproken machtswoord moeten bezwijken. Mijn fractie zal die vraag alsnog onder ogen moeten zien en ook moeten toetsen aan de vraag, of dit wetsontwerp leidt tot een werkelijke versterking van de decentralisatie.

Het amendement van de heer Faber op artikel 7.9 spreekt ons zeer aan, omdat wij daarin een mogelijkheid zien de versterking van de lagere-bestuurscorporaties verder gestalte te geven. Door aan te geven dat besluiten alleen dan aan voorafgaand toezicht kunnen worden onderworpen wanneer dit bij of krachtens wet geschiedt, wordt een kleine dam opgeworpen. Wij zullen dat amendement van harte steunen.

Voorts wetsontwerp nr. 13991, de kwestie van het kiesrecht, waarop ik een amendement heb ingediend om de mogelijkheid open te laten ook aan buitenlanders voor provinciale staten het kiesrecht te geven. De reden daarvan is, dat mijn fractie ervan uitgaat

dat de geslotenheid van de nationale staat langzamerhand moet worden doorbroken. Er moet worden gepoogd zoveel mogelijk gelijkberechtiging te geven aan niet-onderdanen met betrekking tot het kiesrecht.

De exclusieve loyaliteit aan de staat is langzamerhand zowel door de ontwikkelingen in het Europese verband als in het bredere mondiale verband steeds meer een fictie geworden. Wij zouden op dat punt duidelijk een krachtige stap willen zetten. Het verschil met de Minister is, dat hij een bescheiden stapje wil doen. Hij wil zich op dit moment beperken tot de gemeenteraden. Ik heb overwogen te proberen aan het bezwaar tegemoet te komen met betrekking tot het kiezen van Eerste-Kamerleden door mijn amendement alsnog aan te passen, maar heb daar in tweede termijn toch van afgezien.

Zoals gezegd, wenst de Minister een bescheiden stapje, terwijl ik ervan uitga dat het in feite een uitzondering zou moeten zijn dat buitenlanders geen kiesrecht hebben. Dat is een zodanig verschil in benadering, dat een poging mijnerzijds om dat ene punt tot opheldering te brengen de Minister niet over de streep zou brengen. En dan is het maar beter dat wij over die scheidingslijn een duidelijke uitspraak van de Kamer krijgen. Nogmaals, ik ga ervan uit dat het een uitzondering zou moeten zijn dat buitenlanders geen kiesrecht hebben, beperkt tot Tweede Kamer en Eerste Kamer, terwijl de Minister zich wil beperken tot de gemeenteraden, omdat het om de lokale gemeenschap gaat. Een duidelijke uitspraak is voor de zuiverheid van de posities wellicht het beste.

Ten slotte nog enkele opmerkingen aan het adres van de regeringscommissaris, die mij beantwoordt heeft ten aanzien van het voorstel om alsnog het vernietigingsrecht in de wetsontwerpen nr. 13993 en 13994 uit de Grondwet te halen. De regeringscommissaris heeft erop gewezen dat dit vernietigingsrecht een ingrijpend karakter heeft. Dat is juist, maar ik neem aan dat dit altijd zo is geweest. Wat voor deze organen wordt neergelegd, is iets nieuws. Zowel voor de waterschappen als voor de openbare lichamen voor beroep en bedrijf wordt dit vernietigingsrecht voor het eerst in de Grondwet geïntroduceerd. Het is dus kennelijk een ontwikkeling die de afgelopen jaren door dat ingrijpende karakter niet noodzakelijk werd geacht.

Het belangrijkste argument is de kwestie van de systematiek. De regeringscommissaris zegt: Als je het voor

Brinkhorst

de provincies en de gemeenten regelt in hetzelfde hoofdstuk, behoor je dat ook voor de andere te doen. Dat is voor ons toch een minder sterk argument. Ik wijs de regeringscommissaris erop dat het vernietigingsrecht wat de provincies en de gemeenten betreft juist in beperkende zin is geformuleerd. Het gaat om een beperking ten opzichte van provinciën en gemeenten, alleen op grond van het recht en het algemeen belang. Ik zou mij kunnen voorstellen dat het onderscheid, gelegen in de algemene gebiedscorporaties, zoals provinciën en gemeenten, uiteindelijk tot een andere formulering zou leiden voor de functionele organen, die tenslotte aan een misschien in bepaalde opzichten directer toezicht onderworpen zouden kunnen zijn dan de provinciën en de gemeenten. Dat is voor mij een reden te meer om te zeggen: Laten wij het in dit geval aan de wetgever over laten, zoals trouwens ook in eerste aanleg door het vorige kabinet werd voorgesteld. Wij hebben een behoefte aan deze nota van wijzigingen. Het is om die reden dat ik mijn amendement op deze twee punten zou willen handhaven.

Het lid **Kleisterlee** neemt de Voorzittersstoel weer in.

□

De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden en de regeringscommissaris voor hun uitvoerige beantwoording. Op een aantal punten stemmen wij gaarne in met hetgeen bij de beantwoording naar voren is gebracht, bij andere punten hebben wij onze twijfels, terwijl er ook punten zijn waarbij wij uiting moeten geven aan een tegengestelde mening. Op enkele punten hebben wij bepaald behoefte aan een nadere verduidelijking.

Dat in de provincie de commissaris des Konings, zoals hij officieel in de Grondwet heet, naast zijn primaire provinciale verantwoordelijkheid ook een duidelijke rijkstaak heeft en dat dit ook in de Grondwet vast behoort te liggen, al is het slechts door het woordje 'voorts', heeft onze instemming. De amendementen die hierop betrekking hebben zullen, mede door de deugdelijke argumentatie van de Minister van Binnenlandse Zaken, door onze fractie worden afgewezen.

Toch hebben wij in het verlengde daarvan wel een vraag. De Minister stelt dat als voor de rijksverantwoordelijkheid van de Commissaris van de Koningin in de grondwet geen basis te

vinden zou zijn men dit niet in de Provinciewet kan regelen, vanwege a contrario-redeneringen. Dat klinkt ons wel overtuigend in de oren. Wanneer het echter over de openbare lichamen voor beroep en bedrijf gaat staat in de schriftelijke stukken – dat lonk ook door in de mondelinge behandeling – dat het verwijderen van artikel 7.12 vrijwel geen invloed zou hebben op het voortbestaan van deze bestaande lichamen. Is hier geen sprake van een tegenspraak in de redenering bij twee wetsontwerpen?

Het antwoord betreffende de eigen huishouding van gemeenten en provincies heeft onze instemming. Wij zullen ons niet verzetten zodat de Minister, wat ons betreft, het betreffende amendement mag overnemen.

Wat betreft de Commissaris des Konings in de provincie en de burgemeester in de gemeente houden wij ons aan hetgeen door onze fractie reeds vele malen is uitgesproken, namelijk dat de benoemingen door de Kroon moeten plaatshebben. Wij hebben geen behoefte aan een opening in de grondwet voor verkiezing van deze hoge functionarissen.

Naast deze benoemde niet-leden van provinciale staten en gemeenteraden hebben wij weinig behoefte aan het bieden van openingen naar een mistig overgangsgebied tussen de benoemde en de gekozen vertegenwoordigers. Dat zou een verdere uitbreiding tot gevolg kunnen hebben. Zo'n gebied zou kunnen ontstaan als het mogelijk gemaakt wordt leden van gedeputeerde staten en wethouders te kiezen buiten de provinciale staten of buiten de gemeenteraden om. Zo'n opening wordt alleen gemotiveerd met interne fractiemoeilijkheden met betrekking tot de juiste man op de juiste stoel. Ik vind niet dat een grondwet er is om dit soort moeilijkheden op te lossen. Het gezag, ook dat wat vastligt in de grondwet, komt van boven. Daar zullen ook partijen en fracties zich naar moeten richten. Wij willen deze omkering van gezagsverhoudingen duidelijk afwijzen.

Het vraagstuk van de afbakening van bevoegdheden tussen hogere en lagere overheden is, wat onze fractie betreft, onvoldoende uit de verf gekomen. Vanzelfsprekend hebben wij er begrip voor dat niet alles nauwkeurig in normen in de grondwet kan worden vastgelegd. Een zekere afgrenzing van de bevoegdheden tussen hogere en lagere overheden lijkt toch wel gewenst. De aantasting van de gemeentelijke autonomie, zoals die bij de behandeling van de Zondagswet is gebleken,

leek ons een baken in zee om voor de toekomst zulke grensoverschrijdingen te voorkomen.

Met het verlenen van stemrecht aan buitenlandse ingezetenen blijven wij wat moeilijkheden houden. Wij hebben dan ook niet zoveel behoefte aan deze opening in de grondwet. Het hangt natuurlijk sterk af van de invulling die later bij de gewone wet zal plaatshebben. Als het nu alleen gaat om mensen die zelf geen nationaliteit hebben – ik denk aan minderheidsgroepen als Molukkers en misschien Papoea's – dan hebben wij er niet zoveel moeite mee om die mensen, die in onze samenleving zitten en die elders niet terecht kunnen, wat te integreren in de gemeentelijke bestuurscolleges. Wij hebben echter wel moeite met buitenlandse arbeiders en dergelijke. Het amendement-Verbrugh spreekt ons dan ook zeer aan. Voor buitenlandse arbeiders verwijzen wij toch maar weer naar artikel 61 van de Gemeentewet en naar eventuele migrantenraden. Die functioneren weliswaar nog niet zo geweldig, maar het is ook maar een proef. In de toekomst zou dat allemaal wel beter kunnen.

Aan de openbare lichamen voor beroep en bedrijf hebben wij nog steeds niet zo veel behoefte.

Dan kom ik tot de Waterstaatsparagraaf. Tot mijn genoegen heb ik een zeer duidelijk betoog gehoord van de Minister van Verkeer en Waterstaat. Hij heeft een historisch overzicht gegeven en duidelijk zijn standpunt ten opzichte van het hele waterstaatsgebeuren, zoals dat nu in de Grondwet zal worden geregeld, uiteengezet, grotendeels met mijn volledige instemming. Het heeft mij verbaasd dat hij de amendementen te dien opzichte, die eigenlijk helemaal in de lijn lagen van wat hij zelf betoogde, moest afwijzen.

Ten aanzien van de bepalingen met betrekking tot het toezicht heeft zich gedurende de voorbereiding al een duidelijke ontwikkeling in gunstige zin voorgedaan, in eerste instantie bepalingen met betrekking tot opheffing, instelling en reglementering te zamen met bepalingen over toezicht in één artikel, in tweede instantie bij de eerste nota van wijzigingen splitsing tussen wat ik zou willen noemen de constituerende bepalingen in het eerste lid en het toezicht op de taakuitoefening door de waterschappen in het derde lid en in laatste instantie, bij de tweede nota van wijzigingen, splitsing van het begrip toezicht in provinciaal en overig toezicht. Deze ontwikkeling gaat in de juiste richting, maar er moet nog een stapje bij.

Van Rossum

De Minister gaat nu in op een mogelijke verduidelijking door toevoeging expliciet van het oppertoezicht. Dat heeft dan natuurlijk een eigen inhoud. Men kan nu wel zeggen dat dit onder het overig toezicht is begrepen, maar als ik het betoog van de Minister goed heb begrepen, dan bestaat het overig toezicht uit 95% oppertoezicht, en dan zou het wel eens kunnen zijn dat er ook nog overig toezicht is, waarvan hij ook een voorbeeld heeft genoemd.

Als de verhouding is 95% oppertoezicht en dan nog wat, waarvoor ik toch wel een opening wil houden, noem het dan ook. Het toezicht op de waterschappen bestaat vanouds namelijk uit twee elementen: het directe toezicht van de provincies en het oppertoezicht van de Kroon. Dat hangt samen met de essentiële, soms zelfs nationale belangen die bij de taakuitoefening van de waterschappen heel duidelijk in het geding zijn.

De nationale overheid heeft een duidelijke betrokkenheid bij de uitoefening van de functionele taken van de waterschappen. Het is immers duidelijk dat, nu zulke essentiële belangen opgedragen blijken te zijn aan de waterschappen, het oppertoezicht voor het goed functioneren van het geheel van de taakuitoefening door de waterschappen en het toezicht daarop onmisbaar is. Mijn fractie acht het een goede zaak, dat de Regering bij tweede nota van wijzigingen tot uitdrukking heeft gebracht, dat het primaat voor het toezicht bij de provinciale besturen berust.

Ik wil dat bij deze gelegenheid nog wel eens uitdrukkelijk herhalen. Het amendement dat ik onder nr. 14 heb ingediend, sluit daarbij geheel aan en laat dat in mijn ogen ook geheel intact. Ook kan mijn fractie zich ermee verenigen, dat de Grondwet de wetgever ruimte moet laten voor mogelijk wat marginale vormen van ander toezicht. Ook volg ik de Regering met het begrip 'overig toezicht'. Ik begrijp dan ook dat de betekenis van het betoog van de Minister van Verkeer en Waterstaat met betrekking tot 'overig toezicht', zoals dat in Zuid-Holland vroeger bestond bij het toezicht van de hoogheemraadschappen op inliggende polders juist is. Dat voorbeeld zal misschien in de toekomst nog wel eens kunnen voorkomen. Alleen het feit al dat dit het enige voorbeeld is toont aan, dat dit een bewijs is om het oppertoezicht nog meer expliciet te vermelden, zonder daarmee mogelijkheden voor 'overig toezicht' te blokkeren. Dat was mijn bedoeling niet.

Waar het mij wel om gaat, is dat de Regering in laatste instantie het begrip 'toezicht' heeft gesplitst in provinciaal en overig toezicht en in de memorie van toelichting opmerkt, dat onder 'overig toezicht' in het bijzonder het oppertoezicht van de Kroon wordt verstaan. Ik noemde dat al 95%. Dan moet het met de betekenis van oppertoezicht voor gedecentraliseerde taakuitoefening door de waterschappen in overeenstemming worden gebracht door dit niet alleen in de memorie van toelichting te noemen, maar ook tekstueel in de Grondwet zelf op te nemen.

In dat licht ontgaat mij de betekenis van de stelling, dat mijn amendement de systematiek – de regeringscommissaris is daarop nogal uitvoerig ingegaan – die ook is gevolgd ten aanzien van gemeenten en provincies zou aantasten.

De Regering heeft, overigens volledig met onze instemming, zelf die systematiek losgelaten door niet meer, zoals bij de gemeenten en de provincies, te spreken van toezicht, maar bij de waterschappen te spreken over provinciaal en overig toezicht, daarmee zelf te kennen gevend dat het toezicht op de waterschappen, dat zij nu eenmaal altijd heeft gehad en nog heeft, een andere inhoud heeft dan het toezicht op de provincies en de gemeenten. Om het wezenlijke van het toezicht op de waterschappen, dat het functioneren van de waterschappen betreft, gaat het hier nu juist. Dat was ook de bedoeling van mijn amendement. Het ontgaat mijn fractie dan ook ten enen male waarom de Regering aanleiding heeft gevonden zich zo negatief tegenover dit amendement op te stellen en het de Kamer te ontraden. Mijn fractie zou de Regering willen uitnodigen die afwijzing nog eens in heroverweging te nemen, in het licht van mijn nadere uiteenzetting.

Ik ga er daarbij gaarne van uit dat wanneer er naar de mening van de Regering sprake zou zijn van een minder gelukkige redactie daarvoor in gemeen overleg natuurlijk een oplossing te vinden is. Ik hoop dat de Regering daarbij in aanmerking wil nemen, dat het onderhavige discussiepunt pas in laatste instantie is opgekomen, door de tweede nota van wijziging, waarover geen nadere schriftelijke gedachtenwisseling meer kan plaatshebben. U zult begrijpen mijnheer de Voorzitter dat ik behoefte heb, het amendement op stuk nr. 14 te handhaven.

Ik kom dan op mijn amendement op stuk nr. 15, dat ook in het bijzonder door de regeringscommissaris is ont-

raden. Het betreft de bevoegdheden alles te doen bij wet of bij door de wet te bepalen omstandigheden. Men vond deze redactie kennelijk wat ongelukkig. De Minister is daarop ook ingegaan. Het kan nodig zijn een interprovinciaal waterschap op te richten. Die komen wel voor: Rijnland, Amstelland en een aantal in het noorden. Het reglement wordt dan vastgesteld door de Kroon. Er komt een delegatie naar de provincie.

Ik noem dat een omstandigheid die men bij wet duidelijk kan regelen. Het amendement staat dat helemaal niet in de weg. Als er onduidelijkheid over zou kunnen ontstaan – ik begrijp uit de reactie van de Minister en de regeringscommissaris dat die onduidelijkheid zou kunnen ontstaan – dan wil ik niet voor mijn verantwoording nemen dat er onduidelijke dingen in de grondwet zouden staan. Het lijkt mij daarom gewenst amendement nr. 15 in te trekken. Ik verdedig dan echter met des te meer klem de handhaving van nr. 14, om de trits bestuur, toezicht en oppertoezicht te handhaven.

De **Voorzitter**: Aangezien het amendement van de heer Van Rossum (13 993, nr. 15) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de regeringscommissaris dank te zeggen voor de aandacht die hij heeft besteed aan de ongereglementeerde waterschappen. Die waren in de stukken sterk onderbelicht. Zijn duidelijke betoog hier heeft sterk verhelderend gewerkt. Voor de toekomst ligt duidelijk in de Handelingen vast dat ook dit soort lichamen een plaats hebben, zonder dat dit in de Grondwet geregeld moet worden. Dat mag natuurlijk niet tot onduidelijkheden leiden.

Het beroep dat ingevolge artikel 22 van de Waterstaatswet kon worden gedaan in verband met strijd met de wet of het algemeen belang wordt natuurlijk gehandhaafd. Er wordt in de Grondwet een opening gemaakt om het ruimer te stellen.

Ik heb tegen een iets ruimere formulering niet zoveel bezwaren en ik wacht dan ook de organieke wetten die hierop slaan, met belangstelling af. Daar zijn we dan uiteindelijk zelf bij. Ik blijf dus de nadruk leggen op het oppertoezicht.

Ten aanzien van de buitenlanders heb ik nog een vraag gesteld aan de Minister van Binnenlandse Zaken. Als

De heer Van Rossum (SGP)

in een gemeente de buitenlanders stemrecht krijgen, hoe gaat het dan met de mensen met een tweede woning. Op die vraag heb ik nog geen antwoord gehad, maar dat komt waarschijnlijk in tweede instantie.

Minister **Wiegel**: Ik durfde er haast niet op te antwoorden, omdat ik dan misschien te veel aan mijn eigen belangen zou denken.

□

De heer **Stoffelen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Onze dank aan de bewindslieden voor hun duidelijke beantwoording. Een zo mogelijk nog grotere dank aan de regeringscommissaris voor zijn bijzonder belangwekkende, buitengewoon heldere uiteenzetting. Ter wille van de systematiek en de aanhoorbaarheid van mijn betoog eerst een korte opmerking over wetsontwerp 13 994 en wel over de Sociaal-Economische Raad. Daarna zal ik uitsluitend spreken over wetsontwerp 13 990.

Ook wij hebben overwogen, of het wenselijk zou zijn, in het kader van dit hoofdstuk melding te maken van de Sociaal-Economische Raad. Wij konden ons vinden in het oordeel van de Raad van State, dat het niet verstandig zou zijn, hiervan afzonderlijk melding te maken in dit hoofdstuk. Wij hebben dan ook met instemming kennis genomen van het antwoord van de Regering, dat 7.12 voor de helft grondslag biedt aan de positie van de SER en dat overigens in het kader van hoofdstuk 4 aandacht kan worden besteed aan de

betekenis van de SER als advieslichaam.

Vervolgens wetsontwerp 13 990. Zeer nadrukkelijk hebben wij in eerste instantie aangegeven, aan welke maatstaven wij grondwetsherziening in het algemeen, dus ook dit hoofdstuk, willen toetsen. Ik herhaal dit, omdat dit voor ons ook de maatstaf is en zal zijn bij de beoordeling van wijzigingsvoorstellen en bij ons oordeel over het geheel. De eerste maatstaf was zeer nadrukkelijk dat de Grondwet de essentiële trekken, de hoofdstructuur van onze staatsinrichting, in dit geval wat de provincies en de gemeenten betreft, moet weergeven. In de tweede plaats moet de Grondwet aansluiten op de hedendaagse veranderlijkheid van maatschappelijke verhoudingen en opvattingen, met andere woorden: de Grondwet mag ontwikkelingen niet blokkeren. In de derde plaats: vereenvoudiging en verduidelijking. Alleen wanneer toepassing van die maatstaven leidt tot een tekst die duidelijk beter is dan de huidige, verdient het aanbeveling, die tekst te verkiezen.

Tot welke conclusies leidt dit? Er ligt een gewijzigd amendement-Brinkhorst betreffende artikel 7.0. In eerste instantie waren wij het eens met de toen al te bespeuren bedoeling om er sterk de nadruk op te leggen dat in dit hoofdstuk, ook al zijn er tal van beginselen die gelden ten aanzien van de inrichting, de territoriale decentralisatie het wezenskenmerk is en dat het daarom buitengewoon verstandig zou zijn,

er nog eens de nadruk op te leggen, mits er geen onduidelijkheid zou zijn over de aard van de decentralisatie. Vandaar de discussie over de vraag, of alleen de territoriale decentralisatie wordt bedoeld of ook de functionele. Na de wijziging van het amendement staan wij bepaald niet onwelwillend tegenover deze tekst. Uiteraard afhankelijk van de nadere reactie van de Regering kunnen wij het amendement met een duidelijke mate van instemming bekijken.

Ik kom vervolgens aan de vraag op welke wijze men het beste de essentiële kenmerken van provincies en gemeenten in de Grondwet zou kunnen vastleggen. Ook hiervoor is belangwekkend (het kan ons helpen bij onze uiteindelijke standpuntbepaling) dat ook de Regering nog eens heeft gezegd, dat het niet in de bedoeling van de Regering ligt de grondwettelijke positie van gemeenten en provincies te wijzigen. Daarmee zijn wij het eens. Dit kan ook een troostrijke gedachte zijn in die moeilijke totaalafweging, wat betreft de vraag of het wel of niet verantwoord is de huidige grondwetstekst te verkiezen. Wij zijn het erover eens, dat in beide gevallen de grondwettelijke positie dezelfde blijft. Immers, zij wordt niet gewijzigd. Er is dus nauwelijks reden tot wijziging van die tekst.

Die wijziging heeft alleen zin als de tekst vervangen wordt door een betere. Vandaar ook, dat wij bezwaren hebben kenbaar gemaakt tegen de goedbedoelde nota van wijzigingen waarin de term 'openbare belangen' is ingevoerd. In eerste termijn heb ik al laten blijken dat wij bepaald niet de schoonheidsprijs zouden willen verlenen aan die omschrijving, sterker nog dat wij er ernstige moeilijkheden mee hebben, al was het alleen al omdat het aantal malen dat wij hebben gediscussieerd over de exacte begrenzing van begrippen als 'openbaar belang' zo groot is dat ik nauwelijks geneigd ben er nog een keer op terug te komen. In elk geval is het mijns inziens een onderscheiding die geen enkele onderscheidende betekenis heeft, althans nauwelijks.

De vraag is dus op welke wijze een tekst kan worden gevonden die beter is dan de huidige grondwetstekst. Ik kon mij beter vinden in een omschrijving van de Minister en minder in die van de regeringscommissaris. De Minister achtte onze keuze voor de tekst van de Staatscommissie-Cals/Donner een kernachtige, misschien zelfs te kernachtig, zo zei hij. Dat is iets anders dan een overbodige tekst, zoals de regeringscommissaris hem zag. Dit lijkt

Stoffelen

mij niet geheel juist. Kernachtig is die tekst zeker. Dit is ook precies de bedoeling: kort, kernachtig en duidelijk wordt hiermee weergegeven waarover wij het hebben, namelijk dat provincies en gemeenten gebiedscorporaties zijn, hetgeen inhoudt dat zij een integraal takenpakket vervullen waarvoor op voorhand niets is uitgezonderd. Daarom hebben wij een stellige voorkeur voor die tekst.

Daarom heb ik in eerste termijn nadrukkelijk gepoogd de discussie wat verder te brengen door in te gaan op de tegenargumenten die in de schriftelijke stukken al naar voren zijn gekomen. Daarbij heb ik geprobeerd aan te tonen dat de tegenargumenten geen hout snijden omdat uiteraard een gemeente bij voorbeeld ook gronden kan bezitten, net als een particulier, ook net als een particulier aan anderen diensten kan verlenen en daarvoor een tegenprestatie verwacht en mag verwachten, hetgeen echter niet kenmerkend is voor gemeenten en provincies.

Vervolgens heb ik gewezen op de jurisprudentie van de Kroon ten aanzien van de vraag of wel of niet vernietiging behoeft besluiten van gemeenteraden tot het geven van financiële steun aan derde-wereldlanden, bij voorbeeld in het kader van ontwikkelingssamenwerking. Er zijn meer voorbeelden.

Wat mij in die uitspraken opvalt, is dat, als er een relatie is tot de gemeente, het territorium en de mensen die daar wonen of hun activiteiten, dan uitgesproken werd dat er geen reden voor vernietiging bestond. Met andere woorden: een bevestiging van de wijsheid, ook in dit opzicht, van de Staatscommissie-Cals/Donner in haar keuze voor de tekst die wij hebben overgenomen.

Uit het voorgaande vloeit voort, dat wij ook de term 'huishouding' verkiezen boven 'openbare belangen', als ik een kleine hint mag geven met betrekking tot het amendement van collega Faber. Men kan zich ook dan afvragen of niet de huidige tekst van de Grondwet nog beter is dan de tekst zoals die door collega Faber is voorgesteld. Bij mijn eindconclusie kom ik hierop nog terug.

Vervolgens kom ik op het op zichzelf sympathieke amendement van collega Faber inzake art. 7.2, lid 2: bij de wet of bij algemeen verbindend voorschrift krachtens de wet. Dit is een inperking van de mogelijkheid bij ministeriële verordening bindende voorschriften te geven aan gemeenten en provincies.

De tegenwerping heeft enige indruk op ons gemaakt. Kan er dan ook een toelichting worden gegeven op de

vraag of aanneming van het amendement, ervan uitgaande dat het hele voorstel aanvaard wordt, inderdaad betekent, dat bij voorbeeld de Wet op de ruimtelijke ordening ongrondwettig genoemd kan worden, omdat daarin een artikel staat inzake de aanwijzingsbevoegdheid, alsook de Algemene Bijstandswet, in verband met de mogelijkheid van een ministeriële aanwijzing aan het college van burgemeester en wethouders ten aanzien van de goede uitvoering van die wet?

Mocht het antwoord zijn, dat die dan ongrondwettig zijn, dan is de vraag, of dit zo'n wezenlijk tegenargument is, dat daarom de tekst van het amendement onwenselijk zou zijn, omdat 'voor de Grondwet' helemaal kracht zou krijgen en bepaald een mogelijkheid is om wetten te wijzigen. Immers, anders zou het ook betekenen, dat de Grondwet zich altijd aan wetten moet houden, omdat, als een Grondwet enige vernieuwing wil brengen, dus als wetten aangepast zouden moeten worden, altijd tegengevoerd kan worden: dat kan niet, want dat maakt die en die wet ongrondwettig, dus...

Ten aanzien van dat 'dus' hebben wij nog wat vragen. Wij vragen dus nadrukkelijk om een nadere reactie ten aanzien van dit voorstel.

Dan kom ik te spreken over de binnengemeentelijke decentralisatie. In eerste instantie heb ik al gezegd, dat wij het van ganser harte eens zijn met de opstelling van de Regering, van de opeenvolgende kabinetten, dat uiteraard, normaal gesproken, het opleggen, althans het bij wet regelen van binnengemeentelijke decentralisatie zal geschieden bij herindelingswetten. Het gaat dan verder om twee vragen. Allereerst, of wij met ons allen, althans tweederde van ons, de zekerheid hebben, dat er nooit en te nimmer een situatie kan ontstaan die het, anders dan bij herindelingswet, in een wet regelen van binnengemeentelijke decentralisatie wenselijk maakt. Dat is het punt waarom het gaat. Ik heb werkelijk bewondering voor iedereen die met grote stelligheid kan zeggen: ja, die zekerheid hebben wij.

Hiervan wil ik enige voorbeelden geven. Sinds jaar en dag in deze functie en in vorige, als stafmedewerker van de Wiardi Beckmanstichting, heb ik op tal van manieren de opsplitsing bepleit, althans een vrij vergaande vorm van binnengemeentelijke decentralisatie van de allergrootste gemeenten. Ik kan mij zeer wel voorstellen, dat bij voorbeeld een gemeenteraad van een zeer grote gemeente nadrukkelijk vraagt om een wet, waarin de struc-

tuur wordt vastgelegd die men ter plekke verkiest, in die zin dat er ook helemaal geen sprake is van het 'opleggen', zoals bij voorbeeld de grootste gemeenten al in het verleden gevraagd hebben om een apart wettelijk statuut, een wettelijke structuur, voor de grootste gemeenten. De conclusie, dat aanvaarding van de grondwettelijke tekst, althans het voorstel, betekent dat er dus opgelegd wordt, is een te snelle en naar mijn mening niet juiste.

De heer **Faber** (CDA): Het kan nu toch? Waarom is er de behoefte aan die wet? Elke gemeente kan op dit moment toch maatregelen nemen ten behoeve van binnengemeentelijke decentralisatie?

De heer **Stoffelen** (PvdA): Zeker. Er is de behoefte om een grondwettelijke barrière uit de weg te ruimen, namelijk in die gevallen waarover wij het al eens zijn, dus bij gemeentelijke herindelingen in uitzonderingssituaties. Laat daarover ook wat mij betreft geen misverstand zijn! Op een gegeven moment kan je als wetgever besluiten, dat het wenselijk kan zijn, dat in een wet vast te leggen voor een nieuw te vormen gemeente, ook al is een thans bestaande gemeente daarmee niet zo gelukkig maar andere samen te voegen gemeenten wel.

Waarom het gaat, is, of wij onszelf als wetgever deze mogelijkheid willen ontnemen, bij voorbeeld in het kader van de wetgeving inzake de reorganisatie van het binnenlands bestuur, om maar eens wat anders te noemen. Ik ben niet in staat, dat allemaal te overzien. Ik zou het erg onjuist vinden, als wij als Kamer onszelf de mogelijkheid ontnemen, in een wet die binnengemeentelijke decentralisatie vast te leggen. Het is niettemin een theoretisch voorbeeld. Het kan echter duidelijk een betekenis hebben.

Als iets bij wet wordt geregeld, kan daaruit niet worden afgeleid dat het een kwestie van opleggen is. Ik herinner mij een wetgeving, los van de uiteindelijke vorm, voor de agglomeratie Eindhoven waarbij één regio uitdrukkelijk vroeg om het vastleggen van een door een regio, eventueel een gemeente, gewenste structuur in een wet. Daarom ben ik geenszins overtuigd door de zojuist gevoerde argumentatie. Vandaar dat ik er uitdrukkelijk aan hecht, ook om een artikelsgewijze behandeling wat dit betreft onnodig te maken, aan te geven waarom wij ons konden en kunnen vinden in de opstelling van de Regering.

De heer **Faber** (CDA): De heer Stoffelen zegt dat er gemeenten zijn die behoefte hebben aan een wet. Wat moet er dan in die wet staan? Ik begrijp dat niet. De gemeenten kunnen op het ogenblik binnen de gemeente zoveel decentraliseren als zij willen.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Als de gemeenteraad het nu wil, wie ben ik dan of wie bent u dan, mijnheer Faber, om te zeggen dat die gemeenteraad niet het verlangen mag uiten dat dit wordt vastgelegd in een wet?

De heer **Faber** (CDA): Wat moet worden vastgelegd in een wet? Ik begrijp het niet.

De heer **Stoffelen** (PvdA): U begrijpt het heel goed.

De heer **Faber** (CDA): Nee. Wij hebben het over binnengemeentelijke decentralisatie. Als de gemeenten dan behoefte hebben aan één of andere wet, wat moet er dan in staan? Op dit moment hebben zij een titel – er staat een artikel in de Gemeentewet – om dit te doen.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Ik kan mij heel goed voorstellen dat een gemeenteraad bij voorbeeld, omdat hij de bepalingen in de Gemeentewet in één opzicht te beperkt vindt, zegt dat hij in een concrete situatie een ruimere mogelijkheid wil. Dat vind ik niet alleen volstrekt respectabel, maar ik vind ook dat de wetgever goede gronden moet hebben om te zeggen dat de gemeenteraad het wel wil, maar dat de wetgever zich zelf door middel van een grondwettelijke tekst de mogelijkheid heeft ontnomen de gemeenten hun zin te geven.

De heer **Faber** (CDA): In welk opzicht is de Gemeentewet dan te beperkt?

De heer **Stoffelen** (PvdA): U weet dat ook de mogelijkheden van de Gemeentewet vrij ruim zijn, maar dat zij niet onbeperkt zijn.

De heer **Faber** (CDA): Waar liggen dan de grenzen?

De heer **Stoffelen** (PvdA): U draait de zaak om. Het gaat erom dat u de zekerheid heeft dat ten eerste een gemeenteraad...

De heer **Faber** (CDA): Dit is een ander verhaal.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Ja zeker, daar waren wij het al over eens. Dan naderen wij elkaar.

De heer **Faber** (CDA): Geen sprake van. Ik ga in op een opmerking van u dat de gemeenten behoefte kunnen

hebben aan een wet omdat zij binnen hun gemeente willen decentraliseren. Dan vraag ik waarom dat moet. Zijn er knellende banden in de Gemeentewet?

De heer **Stoffelen** (PvdA): Ik verwijs u naar de discussie van met name de politieke partijen in Amsterdam. Hier zijn tal van modaliteiten van binnengemeentelijke decentralisatie in studie. Ik acht het zeer wel mogelijk dat één van die modaliteiten het midden zou houden tussen een wijkraad, in de zin van de huidige Gemeentewet, of, het andere uiterste, de gemeente opgedeeld in volkomen zelfstandige gemeenten. De vraag is of wij met absolute zekerheid weten dat dit niet naar voren komt, dus of wij ons de mogelijkheid willen ontnemen in zo'n situatie daarop in te gaan.

De heer **Faber** (CDA): Welke plus moet die wet, die u in uw hoofd heeft, nu geven aan die gemeenten?

De heer **Stoffelen** (PvdA): Allereerst het respecteren van het oordeel van die gemeenten. U had er bezwaar tegen dat er opgelegd zou worden. Ik geef u het spiegelbeeld. Als nu de gemeente het wil, waarom geldt dan alleen dat wij... Ik begrijp u gewoon niet.

De heer **Faber** (CDA): Ik ga uit van volwassen gemeentebesturen. Die willen decentraliseren. Dan zeg ik dat op dit moment de Gemeentewet alle mogelijkheden biedt om dat te doen. Dan begrijp ik werkelijk niet waarin die beperkingen zitten. Dat vraag ik dan nu. Wat staat de gemeentebesturen, die u op het oog heeft, in de weg om binnengemeentelijke decentralisatie toe te passen?

De heer **Stoffelen** (PvdA): Wij zijn het erover eens dat de Gemeentewet geen onbeperkte mogelijkheden biedt.

De heer **Faber** (CDA): Daar ben ik het niet mee eens. Ik vraag waar die beperkingen dan liggen. Dat is een hele simpele vraag. Dan weten wij waarover wij spreken.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Bij voorbeeld in de toedeling van bevoegdheden. Wanneer bestuursbevoegdheden worden opgenomen moet een lid van het college, althans een lid van de raad, daarin zitting hebben. Het is denkbaar – dat is volstrekt theoretisch – dat men zegt dat men dat niet wil. Er zijn ook beperkingen in de financiële sfeer ten aanzien van de bevoegdheden die bij voorbeeld aan een wijkraad kunnen worden overgedragen.

De heer **Faber** (CDA): Akkoord. Dat zijn een paar voorbeelden. Ik kan die echter niet geheel op hun waarde schatten. Het gevolg is dan evenwel dat de Gemeentewet moet worden veranderd op dat punt.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Dit is een schoolvoorbeeld van de manier waarop iets dat buitengewoon simpel is, razend ingewikkeld gemaakt kan worden. Als de heer Faber daaraan behoefte heeft, hij ga gerust zijn gang; ik doe niet mee.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik meende van de heer Stoffelen te horen dat een van de mogelijkheden die hij zag voor binnengemeentelijke decentralisatie – in het bijzonder voor Amsterdam – was de problematiek van de opdeling in verschillende delen. Als men daarvan echt zelfstandige delen maakt, lijkt mij dat leiden tot een wetsontwerp voor de gemeentelijke herindeling van het gebied Amsterdam. Dat valt dus buiten binnengemeentelijke decentralisatie.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Om die reden heb ik ook duidelijk gesproken over vormen van binnengemeentelijke decentralisatie die het midden houden tussen – uiteraard – de opsplitsing in volledig zelfstandige gemeenten of het instellen van wijkraden. Ik herhaal dat nog eens, want als het zo simpel zou zijn dat het alleen de volledige opsplitsing zou betreffen, behoeven wij niet over de grenzen te twisten.

Het volgende punt betreft de positie van de Commissaris van de Koningin als rijksorgaan. Ter wille van de tijd zal ik hierover zeer kort zijn. Wij hadden en hebben hiervoor twee argumenten. Op zich zelf hebben wij een voorkeur voor een gekozen burgemeester en een gekozen Commissaris van de Koningin daarover willen wij echter spreken bij de wetgeving en niet bij de grondwetgeving. Daarmee is buitengewoon moeilijk te verenigen het optreden van de Commissaris van de Koningin – in dit geval – als rijksorgaan. Alleen al uit het oogpunt van logica en consistentie van onze stellingname vloeit hieruit voort dat het erg onverstandig en erg onjuist zou zijn, dat in de Grondwet te verhinderen en vast te leggen. Er is ook een tweede maatstaf. Men moet namelijk in de Grondwet alleen datgene vastleggen wat absoluut en wezenlijk noodzakelijk is. Anders gezegd: men moet alleen vastleggen waarvan men zeker weet dat de opvattingen daarover in de toekomst niet zullen veranderen.

Stoffelen

Daaruit mag natuurlijk niet zonder meer de conclusie worden getrokken dat wij dus willen dat – bij wijze van spreken *vanaf morgen* – de Commissaris van de Koningin niet meer als rijksorgaan optreedt. Dat vloeit daaruit geenszins voort. Het betekent alleen dat wij het niet noodzakelijk vinden, het in de Grondwet vast te leggen. Het is iets anders als men dit in een wet vastlegt, want dat is uiteraard een mogelijkheid. Om die reden heb ik in een interruptie op het betoog van de Minister al geprobeerd, duidelijk te maken dat het op dit moment een feit is dat de Commissaris van de Koningin als rijksorgaan optreedt, daar waar hij de ambtsinstructie uitvoert. Normaal gesproken zie ik ook niet dat dit op korte termijn verandert. Ik heb er ook geen enkele behoefte aan, in deze concrete situatie te zeggen dat dit zou moeten veranderen. Het is dus de vraag of het mogelijk is, dit in een wettelijke regeling op te nemen. Dat is natuurlijk mogelijk, want er is geen beperking voor de wetgever, het op deze manier te stellen. Om die reden hebben wij dat al in eerste instantie bepleit en daarom zal ik mij ter wille van de tijd beperken tot een drietal vragen.

Iedere keer komt de vraag naar voren of nog eens nader uiteengezet kan worden waarom het geven van die aanwijzingen niet net zo goed zou kunnen bij medebewind – of via medebewind – als bij aanwijzingen aan een rijksorgaan, wanneer wij het er tegelijkertijd over eens zijn dat het feitelijk alleen gaat om de uitvoering van een ambtsinstructie.

De tweede vraag luidt als volgt: waarom zou de redenering – van het grote verschil dat er dan is – wel opgaan bij dit onderwerp en niet bij al die andere onderwerpen waarbij gemeenten er terecht op wijzen dat zij constant in de tang worden genomen, omdat werkelijk tot in de kleinste bijzonderheden en details via medebewind zaken worden vastgelegd? Moeten zij troost putten uit de gedachte dat het altijd nog erger kon? Ik begrijp werkelijk niet hoe men kan zeggen dat men via rijksorganen aanwijzingen kan geven, omdat dat kennelijk via medebewind niet zou kunnen. Ik zou bijna zeggen: was het maar waar, dan behoeften wij niet zoveel te spreken over de noodzaak tot decentralisatie.

De derde vraag is of kan worden aangegeven waarom, als iets niet in de Grondwet staat, a contrario hieruit mag en moet worden afgeleid dat de wetgever het niet mag regelen. Waaruit vloeit de beperking aan de wetge-

ver in formele zin voort, in een wet vast te leggen wat hij wil vastleggen, aangenomen dat de Grondwet het niet verbiedt?

Wij hebben met belangstelling en sympathie kennis genomen van het zoëven door collega Faber ingediende amendement, die deze redenering in feite beknopt weergeeft. Ik neig ertoe, volledig met het amendement in te stemmen.

Ook hebben wij duidelijke sympathie voor het amendement-Faber op artikel 7.9, betreffende voorafgaand toezicht op besluiten van provincies en gemeentebesturen in bij of krachtens de wet te bepalen gevallen. Wij zullen het niet bestrijden en hebben er geen problemen mee, wat ons tot overneming ervan leidt.

Wij hebben in eerste instantie geprobeerd, duidelijk te maken – kennelijk is dit niet voor iedereen gelukt – dat wij in deze discussie niet spreken over de vraag of wij in het kader van de Grondwet voor of tegen de gekozen of benoemde burgemeester en Commissaris van de Koningin zijn. Wel spreken wij erover aan welke regels, maatstaven of code naar ons gevoel een grondwetgever zich dient te houden. Een Grondwet dient niet maatschappelijke ontwikkelingen te blokkeren en dient niet zo conserverend te werken dat een duidelijk te constateren ontwikkeling onmogelijk wordt gemaakt.

Verder dient een grondwetgever zich te realiseren – dit geldt voor ieder kamerlid, tot welke politieke partij hij ook behoort – dat het de bedoeling is dat in de Grondwet slechts datgene wordt opgenomen wat de instemming heeft van een meerderheid van tweederde deel van de Kamer. Niemand betwist uiteraard de wettigheid van de opstelling van CDA en VVD, te zeggen dat zij een bepaald standpunt hebben. Het gaat erom of men wil proberen door middel van de enkelvoudige meerderheid in eerste lezing de zaak voor toekomstige generaties te blokkeren ofwel onmogelijk te maken dat de kiezers bij volgende verkiezingen de Kamer zodanig verkiezen dat de meerderheid van dat moment deze zaak bij gewone wet vastlegt. Wil men dus proberen kiezersuitspraken te verhinderen die theoretisch zeer wel denkbaar zijn? Ik meen dat ook anderen in de Kamer het hiermee eens zijn.

Dat men dit wil proberen, achten wij buitengewoon verwerpelijk, zoals het even verwerpelijk is in het algemeen, als een krappe meerderheid aan een minderheid die bijna meerderheid is, haar wil probeert op te leggen.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): U moet dan maar de Grondwet wijzigen of afschaffen of het aanbrengen van grondwetswijzigingen met gekwalificeerde meerderheid afschaffen. Zolang het systeem er is, is het volstrekt wettig dat het wordt toegepast. Ik kan mij voorstellen dat u op politieke gronden zegt dat het standpunt van andere politieke partijen verwerpelijk is. Dat zij gebruik maken van de mogelijkheden die de Grondwet biedt, kan echter niet verwerpelijk zijn.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Ik herhaal graag dat niemand stelt dat uw standpuntbepaling niet legitiem is. Ik merk nogmaals op dat het erom gaat dat een meerderheid door middel van het vastleggen van een wijziging in eerste lezing kan proberen, haar wil op te leggen aan een minderheid.

Aldus wordt de situatie gecreëerd waarin wij nu in feite al zitten en waarin wij voor de afweging worden geplaatst of het totaalresultaat – niet afhankelijk van één amendement – wel of niet zodanig is dat het te verkiezen valt boven de huidige Grondwet. Uiteraard zullen wij, als het even kan, onze stem geven aan een voorstel tot grondwetsherziening. Laat daarover geen enkel misverstand bestaan. Van daar ook dat ik heb gezegd, vurig te hopen dat dit ons mogelijk zal zijn. Dit heb ik niet gezegd als dreigement maar alleen als uiting van onze neiging, het totaal te waarderen en het te stellen tegenover de huidige tekst.

Ik heb onze bezorgdheid hierin tot uitdrukking willen brengen voor het feit dat, zoals de voorstellen er thans liggen, de kans bestaat dat wij ons werkelijk genoopt zouden voelen iets te doen waarin wij op zichzelf helemaal geen zin hebben maar waartoe wij ons uit een oogpunt van diezelfde systematiek van grondwetgeving gedwongen voelen: wij zouden een conclusie kunnen trekken, leidend tot verwerping van de voorstellen.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik heb de heer Stoffelen goed begrepen, zowel eerder als nu. In de discussie die wij voeren, zitten politieke strijdvragen. Zij worden opgelost door uitspraken van deze Kamer. Daarover zijn wij het kennelijk niet eens. De heer Stoffelen vraagt om een visie die bij een gedeelte van de Kamer leeft. Op zichzelf is het niet zo belangrijk, hoe groot dat gedeelte is. Ik spreek niet over de helft of over een tweederde-meerderheid. Het is de vraag, of die visie zou moeten worden prijsgegeven op het ogenblik dat die politieke strijdvraag in discussie is en derhalve ter beslissing van de Kamer komt.

Stoffelen

De heer **Stoffelen** (PvdA): Wij spreken natuurlijk niet over een normale politieke strijdsvraag maar over de Grondwet. Wij hebben nogmaals gezegd, ervan uit te gaan dat de Grondwet moet weergeven wat een 'beduidende' – niet een enkelvoudige – meerderheid is. Niet voor niets bestaat die eis van een tweederde-meerderheid, namelijk om te voorkomen dat minderheden, welke dan ook en over welk onderwerp dan ook, zouden worden platgedrukt. Dat is hier aan de orde.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Akkoord. Men kan dit echter ook om draaien. Is een enkelvoudige meerderheid aanwezig bij de beslissing over een dergelijk politiek strijdpunt, dan wordt derhalve ten gunste van die meerderheid beslist. Stel nu dat de meerderheid op de suggestie van de heer Stoffelen zou ingaan en bij de enkelvoudige stemming zijn amendement zou steunen, waardoor de eis van een tweederde-meerderheid zou worden ingevoerd, maar dat de nieuwgekozen Kamer zei, dit politieke strijdpunt, dat nog levensgroot overeind staat, in tweede lezing niet te willen steunen. Dan zou de heer Stoffelen nog veel verder van huis zijn. Dit is de omgekeerde redenering van datgene wat hij ons voorhoudt.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Men zou het verwijt kunnen maken – zoals naar ik meen in de politieke discussie van een recent verleden wel eens is gedaan – dat een meerderheid de grenzen van de gangbare regels overschrijdt als die krappe meerderheid probeerde, een minderheid in de hoek te drukken. Ik gebruikte mijn voorbeeld in de illusie dat de heer Van der Sanden daarvoor vanuit een recent politiek verleden enig begrip zou kunnen hebben. Vandaar ook dat ik hoop dat hij begrijpt dat wij dit verwerpelijk vinden. 'Koekjes van eigen deeg' zou ik het noemen als ik onaardig wilde zijn. Dat wil ik echter niet zijn.

Wij vinden het inderdaad buitengewoon verwerpelijk wanneer een krappe meerderheid niet alleen probeert, op een moment van onderhandelingen zijn gelijk binnen te halen maar dat ook probeert te doen voor een lange reeks van jaren, in die zin dat men – bij een dergelijke redenering – zou kunnen verlangen naar de tienvoudige omvang van de Grondwet. Het is een heerlijk middel om zijn gelijk van dit moment, dat bijna uit de vingers glipt omdat de politieke verhoudingen in dit land aan het veranderen zijn lekker in de Grondwet vast te leggen, waarmee

men in ieder geval voorkomt dat de kiezers bij komende verkiezingen iets te vertellen zullen hebben. Ik ben daar niet voor.

Dan kom ik op de vraag die aan de orde is, namelijk of het amendement van collega Faber enig verschil uitmaakt ten aanzien van het voorzitterschap. Deze vraag is eerder in discussie geweest in deze Kamer, bij het initiatief-voorstel-Van Thijn-Franssen over de aanbeveling voor de burgemeester en de commissaris.

Toen al is gezegd dat het slechts theoretisch, maar niettemin denkbaar is de twee functies te splitsen. Dat is de eerste opmerking. De tweede opmerking is dat, als men dat doet en als men wil kiezen, de voorzittersfunctie belangrijker is dan de burgemeestersfunctie.

De huidige Grondwet noemt alleen de voorzitter, niet de burgemeester. Het voorstel noemt het burgemeesterschap, niet het voorzitterschap. In het kader van de onderscheiding van de twee functies is het voorzitterschap verreweg het belangrijkste.

Heeft dat nu praktische betekenis? Nee, het heeft nu alleen theoretische betekenis.

Is dat dan een dooie mus? Nee, omdat er al lang discussies gaande zijn en nog meer discussies zullen komen over een splitsing van de functie, zoals de burgemeester van een van de grote gemeenten in dit land al eens gedachten heeft geopperd over de wenselijkheid van meer burgemeesters. Het is ook zeer wel denkbaar dat men dat doet, zoals onze oud-collega de heer Van Mierlo al eerder in de Kamer heeft gesteld, en dat men inderdaad een splitsing aanbrengt in de twee functies.

Als dan uitgerekend op dit voor ons buitengewoon vitale punt dat ook nog eens wordt vastgepind, dan wordt bij ons de neiging groter, de uitslag over alle amendementen overziende, een vergelijking te maken tussen het totaal resultaat van een nieuwe tekst en de huidige tekst, waarbij wij al geconstateerd hebben dat ook de huidige tekst probeert op dezelfde wijze de grondwettelijke positie van provincies en gemeenten weer te geven. Vandaar dat ik herhaal: de uitslag staat voor ons niet vast, maar ik hoop werkelijk – ik herhaal wat ik in het slot van mijn eerste instantie heb gezegd – dat het ons mogelijk wordt gemaakt onze stem aan het hele voorstel te geven.

De **Voorzitter**: Zoals het er nu uitziet, zullen de replieken tegen zevenen eindigen. Dit houdt in, dat de duplieken niet eerder dan dinsdag kunnen aan-

vangen en wel na de afhandeling van de wetsontwerpen Algemene bepalingen milieuhygiëne (14 311 en 14 312). De consequentie hiervan is dat de voor dinsdag geagendeerde beraadslaging over een verslag van een mondeling overleg over het Rijksinkoopbureau dan niet zal kunnen plaatsvinden.

Zoals het zich thans laat aanzien, zullen de duplieken over de grondwetswijzigingen aanstaande dinsdag eerst in de namiddag en wellicht zelfs na de diner-pauze kunnen aanvangen.

□

De heer **Patijn** (PvdA): Ik dank de Regering voor haar antwoord op vragen van vele kanten over het wetsontwerp regelende het kiesrecht voor buitenlanders bij gemeenteraadsverkiezingen. Ik vond de eerste termijn van de kant van de Regering zeer bevredigend. Ik dank haar daar ook zeer voor.

Ik geloof dat wij met de Regering het belang van heel snelle wetgeving na aanvaarding van de grondwetswijzigingen zouden moeten benadrukken. Ik heb in eerste instantie gezegd dat van een grondwetswijziging, waarbij zo iets belangrijks als het verlenen van kiesrecht aan een grote groep nieuwe kiezers wordt geregeld, geen dooie mus kan worden gemaakt. Men moet het doen en vervolgens invoeren, zo snel mogelijk.

De toezegging van de Minister dat hij de Kiesraad aan het werk zal zetten zodra de eerste lezing is voltooid, dus wanneer de Eerste Kamer ook het wetsontwerp in eerste lezing heeft aanvaard, was ook onze opzet. Ik ben met die toezegging tevreden. Als hij echter zegt dat het wellicht toch niet 1982 kan worden, omdat dit wel erg optimistisch is, dan blijkt hij ervan uit te gaan dat er pas in 1981 kamerverkiezingen zijn. Zonder tegenbericht, zal dit het geval zijn. Vinden de verkiezingen eerder plaats, dan kan ook de tweede lezing eerder plaatsvinden.

Hij vindt het ook in het algemeen wat vroeg en zegt: Dat halen wij bijna niet. Wij houden het er voorlopig op dat de Kiesraad na de eerste ronde aan het werk gaat en zullen een en ander nauwlettend volgen. Als er ook maar één mogelijkheid is om 1982 wél te halen, zullen Regering en Kamer die moeten aangrijpen. Daar is het onderwerp belangrijk genoeg voor.

Ter zijde nog het volgende. De Regering zegt in de nota naar aanleiding van het eindverslag dat zij het, als deze grondwetswijziging wordt aanvaard, niet als een morele plicht ziet om dan ook een wetsontwerp in te dienen. Ik meen dat de hele discussie van giste-

Patijn

ren dat wel iets genuanceerd heeft. De Regering gaat wel water verder dan zijn de nota naar aanleiding van het eind-verslag schrijft.

Ik zal nu niet ingaan op de punten, waarbij de Regering en mijn fractie het eens zijn, zoals de beperkte werking van de commissies ex artikel 61 van de gemeentewet, de wederkerigheid van het kiesrecht niet als uitgangspunt, de partijvorming en de betrokkenheid bij de gemeente als het doorslaggevend element voor het kiesrecht. Ook de opmerkingen over het kiesrecht voor Molukkers hebben wij met instemming gehoord. Wij zullen de ontwikkelingen op dat punt maar afwachten. In ieder geval wordt hier niets verboden wat later wellicht van nut kan zijn.

Ik kom nu nog tot opmerkingen over het actief en het passief kiesrecht en over artikel 7.6 uit het andere wetsontwerp. Ik ben niet helemaal tevreden gesteld door de Minister waar het gaat om de vraag, of hij niet toch ideeën heeft om extra zware eisen te stellen aan buitenlanders met betrekking tot het passief kiesrecht.

In de voorgestelde artikelen 3.1.5 en 3.1.7 zijn geen vereisten voor het lidmaatschap van de Staten-Generaal vermeld dan Nederlanderschap, leeftijd van 18 jaar en niet uitgesloten zijn. In artikel 7.6 voor het lidmaatschap van provinciale staten gelden dezelfde eisen voor het actief en passief kiesrecht. En het systeem van onze wet (artikel B3 van de Kieswet) is hetzelfde, namelijk: 'Van de uitoefening van het kiesrecht zijn uitgesloten: ...'. Dat geldt weer voor het actief en passief kiesrecht. Er is dus geen onderscheid.

Ik vind dat dit dan ook niet moet gebeuren en dat wij er ook niet van moeten uitgaan dat dit iets is waar wij naar streven of wat wij overwegen. Wij praten hier natuurlijk niet over de wet die er moet komen, nadat de Grondwet is gewijzigd, maar wij moeten vasthouden aan het uitgangspunt dat wij tot op heden terecht altijd hebben gehanteerd in onze Grondwet, in onze Kieswet en in al onze wetten, namelijk dat er geen onderscheid tussen actief en passief kiesrecht moet zijn. Wij mogen dat onderscheid niet plotseling gaan invoeren, nu wij buitenlanders kiesrecht gaan verlenen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Wij kunnen nu toch niet ineens gaan redeneren in de trant van: nu moeten zwaardere eisen worden gesteld, want als een buitenlander lid wordt van de gemeenteraad moet er iets extra's gebeuren? Ik vind dat als uitgangspunt niet aanvaardbaar, al geef ik de Minister toe dat hij

juridisch, met artikel 7.7 in de hand, daartoe de mogelijkheid heeft. Het gaat om de wenselijkheid, en daar verklaar ik mij tegen.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Met alle respect voor uw principiële stellingname geloof ik toch dat wij rekening moeten houden met een praktijkpunt, dat zich tot nu toe niet heeft voorgedaan, namelijk dat volksvertegenwoordigers niet de taal spreken die in Nederland gangbaar is. Dat is gewoon een praktische belemmering die moet worden opgelost. Als dat gebeurt door te trachten een bepaalde taalvaardigheid te garanderen, is dat niet bedoeld als een belemmering voor die mensen. Ik denk ook niet dat de Regering vanuit dat standpunt zal handelen.

De heer Patijn (PvdA): Mevrouw Kappeyne heeft in eerste termijn zelf gesproken over de kwestie van het kiesrecht in het zuidelijk deel van de Verenigde Staten, waar bepaalde eisen aan de kiezers worden gesteld. Dat betrof het actief kiesrecht. Wordt het bij het passief kiesrecht plotseling anders? Wij moeten dit in samenhang zien. Ik ben het met de Regering eens dat het met aparte partijen voor buitenlanders niet zo'n vaart zal lopen.

Welnu, dan is mijn conclusie dat het dan de verantwoordelijkheid is van de politieke partijen, de VVD, de PvdA, het CDA, om te weten aan welke eisen gemeenteraadsleden moeten voldoen. Als de politieke partijen vinden dat taalvaardigheid een van de factoren daarvoor is, dan is dat een zaak van die partijen en niet van de wetgever. Dat lijkt mij de meest voor de hand liggende oplossing. Daarom benadruk ik mijn principiële stellingname van de ongewenstheid van verschil tussen actief en passief kiesrecht.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Dat doet u dus ervan uitgaande dat er alleen partijvorming zal zijn binnen het stramien dat wij nu kennen.

De heer Patijn (PvdA): Ik heb met instemming de Minister geciteerd, die zei dat het niet zo'n vaart zal lopen. In de eerste ronde heb ik gewezen op de ervaringen in Zweden waar het in twee gemeenten is geprobeerd, maar waar het niet tot resultaat heeft geleid. Natuurlijk kan ik geen voorspelling doen. Ik wijs alleen op mijn uitgangspunt: geen onderscheid tussen actief en passief kiesrecht.

Naar aanleiding van een amendement van de heer Van der Spek is hier het dilemma gesteld: wat doen wij met artikel 7.6 waarin de vereisten voor het actief en passief kiesrecht

voor de provinciale staten en de gemeenteraden worden neergelegd? Wij praten nu niet ten principale over die vereisten, want die komen aan de orde bij wetsontwerp 14 223 over de Staten-Generaal. Ook in de commissie hebben wij daarover vanmorgen nog kort van gedachten gewisseld.

De Minister oppert als mogelijkheid, als er verschillen gaan ontstaan in het actief en passief kiesrecht door een andere leeftijd of door andere uitsluitingsgronden, te komen met een novelle om artikel 7.6 alsnog te veranderen, aangepast aan de bepalingen van dat andere wetsontwerp. Dat kan, dat is een mogelijkheid. Ik vind het geen fraaie. Bovendien ontstaat een soort morele verplichting om wat je hier nu eenmaal als leeftijdsgrens of uitsluitingsgrond aanvaard hebt ook bij dat andere wetsontwerp te accepteren. Je kunt het nu eenmaal niet maken bij dat wetsontwerp hele andere eisen te gaan stellen. Ook de Minister signaleert dit dilemma.

Mijn suggestie zou zijn – ik wil daarop graag commentaar horen – artikel 7.6 uit het wetsontwerp te verwijderen en het opnieuw in een apart wetsontwerp in te dienen. Dit kan dan in stemming worden gebracht als wij dat andere wetsontwerp over het kiesrecht voor de Tweede Kamer bespreken. Ook dit is een mogelijkheid. Ik besef dat dit grote moeilijkheden oplevert.

Daarom heb ik een derde voorstel middels een amendement aan de Regering voorgelegd. De Minister kan er het hele weekend over slapen.

Minister Wiegels: Ik wil graag in het weekend wat anders doen.

De heer Patijn (PvdA): Ja, in uw tweede woning, met het stemrecht van de heer Van Rossum.

In mijn amendement stel ik voor de verwijzing naar het andere wetsontwerp geheel te schrappen en een verwijzing op te nemen naar de eisen die gelden voor de verkiezing van de Staten-Generaal. Dit is de derde mogelijkheid.

Dit is niet een principiële punt, maar een praktisch wetgevend punt, waarvoor de Minister een oplossing heeft aangedragen, waarvoor ik een tweede oplossing, de verwijdering, aandraag en waarvoor ik in ben voor een tussenoplossing, blijkens mijn amendement.

Tot slot heb ik nog een opmerking over de vereisten te stellen aan buitenlanders. In antwoord op een vraag van de heer Van der Sanden heeft de Minister gezegd dat er meer en meer buitenlanders zijn die langer dan vijf jaar

Patijn

in ons land blijven. Betekent dat dat de Minister mikt op een minimumverblijfsduur van vijf jaar? Of is een termijn van drie jaar ook een redelijke termijn. Ik verwijs wat dat betreft naar onze opmerking in het voorlopig verslag bij wetsontwerp 14 223. Heeft hij al een termijn in zijn hoofd, of vindt hij dat een volgend kabinet dat maar moet uitzoeken?

Wij wachten het antwoord van de Regering over artikel 7.6 af. Het is geen principieel probleem, maar een juridisch probleem. Onze steun aan wetsontwerp 13 991 zullen wij van harte geven.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Binnenlandse Zaken en de regeringscommissaris zeg ik dank voor hun uitvoerige uiteenzettingen en de aandacht die zij mede aan mijn opmerkingen hebben willen schenken. Mijnerzijds nog slechts een enkele reactie of een herhaling van een vraag die niet is beantwoord.

Uit het betoog van de Minister heb ik begrepen dat hij wel degelijk denkt aan de mogelijkheid om over gemeentelijke grenscorrecties te laten beslissen door provinciale staten. Ik besef dat hetgeen ik daarover heb gezegd vooruitlopen was op de concrete wetgeving die nog zal moeten worden aangepast op dit punt; niettemin zou ik van de Minister graag een reactie willen horen op mijn veronderstelling dat er incompatibiliteiten in het leven geroepen zullen moeten worden tussen gemeentelijke functies en het lidmaatschap van provinciale staten, want het zal toch niet de bedoeling zijn dat de doorslag in zo'n beslissing kan worden gegeven door mensen die uit hoofde van een andere verantwoordelijkheid de belangen van een gemeente, wier grenzen zullen worden veranderd moeten voorstaan.

De verdediging van de noodzaak dwingend binnengemeentelijke decentralisatie op te leggen, een mogelijkheid die in dit nieuwe grondwetswijzigingsvoorstel voorkomt, heeft mij niet overtuigd. Een grondwet mag geen belemmering zijn voor ontwikkelingen die men wenselijk acht, maar het opleggen van een bepaalde structuur tegen de wens van de desbetreffende gemeente in lijkt mij niet wenselijk, als wij tenminste ons eigen streven naar decentralisatie serieus nemen.

Mocht het niettemin nodig zijn in een bepaalde uitzonderlijke situatie

toch tot het opleggen van een dergelijke structuur over te gaan, dan moet die noodzaak precies kunnen worden aangeduid en de argumenten nauwkeurig worden omschreven. Dat is in de gedachtenwisseling nu nog niet gebeurd. De Regering heeft gezegd: Het kan misschien wel eens nodig blijken, maar wij kunnen nog niet voorzien, wanneer en hoe. Die vaagheid in argumentatie geeft mij niet voldoende reden om met de gedachte van een eventueel gedwongen binnengemeentelijke decentralisatie in te stemmen.

Het betoog dat het in het kader van medebewind mogelijk moet zijn in incidentele gevallen aanwijzingen te geven, onder meer krachtens de Algemene Bijstandswet en de Wet op de ruimtelijke ordening, heeft mij wel overtuigd. Ik weet dat er in de bestuurlijke praktijk behoefte aan bestaat om in bepaalde situaties incidenteel corrigerend op te treden als centrale overheid – ik denk bij voorbeeld aan de inrichting van plaatsen voor woonwagens in gemeenten, die op dat punt nalatig blijken –, zodat een afgrenzing van die mogelijkheid in de Grondwet het beleid, zoals het op dit moment wordt gevoerd met instemming van een grote meerderheid in de Kamer, ernstig zou doorkruisen. Daarom zal ik dan ook het desbetreffende amendement van de heer Faber bij nader inzien niet kunnen steunen.

Ik kom nu tot mijn eigen amendement op artikel 7.3. Het is de Minister zonder twijfel bekend dat er een golf van meerderheidscolleges over provinciale staten en gemeenteraden is heengegaan, die tenderden naar bestuurscolleges, gevormd op een wijze die analogie vertoonde met kabinetsformaties. Men ging daarbij uit van de gedachte dat het bestuur gedragen moest worden door een meerderheid van een bepaalde politieke homogeniteit en dat die meerderheden konden wisselen en met hen de samenstelling van de bestuurscolleges.

De aanwijzing van de leden van dat college bleef monistisch, maar de andere elementen gingen in de richting van een meer dualistisch systeem. Struikelblokken vormde de onmogelijkheid om tot tussentijdse ontbinding over te gaan – de Minister weet dat met betrekking tot provinciale staten dat onderwerp vele malen in de afgelopen honderd jaar is overwogen door staatscommissies, zonder dat het tot wijziging van de Grondwet heeft geleid – en een ander struikelblok vormde het aantrekken van bestuurders buiten de eigen kring, althans voor de provinciale staten.

Het ongrondwettelijke van het kiezen van gedeputeerden uit de eigen kring kan ertoe leiden, dat men bij wet mogelijk maakt gedeputeerden van buiten te kiezen. Dat levert dan weer een element op in de richting van het dualistische systeem zoals wij dat met de verhouding tussen Regering en parlement kent. Het biedt bovendien meer ruimte voor een meerderheidsstelsel, hoewel ik het gevoel had dat dit bij de Minister niet zo'n grote waardering oogstte.

Daarom begrijp ik eerlijk gezegd niet, dat hij een belemmering voor het meerderheidsstelsel die nu nog bestaat wil opheffen. Ik dacht dat hij er een voorstander van was, de vertegenwoordiging van de verschillende stromingen in raden en provinciale staten naar de bestuurscolleges toe zo breed en volledig mogelijk te doen zijn.

Minister **Wiegel**: Hoe kunt u.....

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik ben nog niet helemaal klaar.

Minister **Wiegel**: U vindt het ook altijd zo prettig anderen te interrumperen. Ik doe het nu eens bij u.

Hoe kunt u zeggen dat, bij voorbeeld gelet op mijn opvattingen – u denkt althans dat ik ze heb en dat zou best eens kunnen kloppen – ter zake van meerderheidscolleges slecht passen bij mijn afwijzende stelling ten opzichte van uw amendement?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Dat zal ik uiteenzetten met de woorden die ik toch van plan was op dit punt in mijn betoog uit te spreken.

De tussentijdse vervanging van een gedeputeerde of wethouder buiten de eigen kring is op zichzelf een vrij onschuldige manoeuvre, maar doorbreekt wel het systeem als zodanig. Als men dat eenmaal heeft gedaan – dat merkt de Minister nu ook bij het geven van kiesrecht aan buitenlandse ingezetenen – is het heel moeilijk goede argumenten te vinden om een totale vervanging buiten raad of staten tegen te houden. Men kan dan gaan naar een systeem – dat wordt dan door de grondwet mogelijk gemaakt – waarbij men de bestuurders kiest buiten de raden en de staten.

Nu is het voorontwerp voor de nieuwe gemeentewet nog slechts een voorontwerp en niet eens een wetsontwerp waarover de Regering haar standpunt heeft bepaald. De inhoud ervan behoeft op zichzelf geen argument te zijn om iets met betrekking tot de grondwet te doen of te laten.

Verder heeft de Minister gezegd dat mijn amendement het onmogelijk zou

Kappeijne van de Coppello

maken, bij wet de commissaris van de Koningin of des Konings tot gedeputeerde te maken. Op dat punt zou hij enige vrijheid willen hebben. Ik zou graag wat argumenten willen horen voor deze vrijheid. Ik dacht nu juist dat in het nadrukkelijk vasthouden aan een scheiding, of liever een onderscheid, tussen gekozen vertegenwoordigers enerzijds en min of meer onafhankelijke, boven de partijen staande, bij koninklijk besluit benoemde functionarissen anderzijds, de consequentie besloten is dat beide posities niet worden vermengd of gecombineerd.

Een burgemeester heeft een andere positie dan een wethouder. Een commissaris heeft een andere positie dan een gedeputeerde. Als de Minister die posities wil vermengen, verzwakt hij zijn eigen tegenstand tegen gekozen commissarissen en burgemeesters. Ik weet dat het nog niet een officiële tekst is, maar ik ga af op het stenogram, dat ik heb gelezen.

Minister Wiegels: Dan heeft mevrouw Kappeijne van de Coppello mij verkeerd begrepen of ik heb het onduidelijk gezegd. In de huidige systematiek is de burgemeester lid van het college van burgemeester en wethouders. De commissaris neemt ten opzichte van het college van gedeputeerden een andere positie in. Wat dat betreft wil ik een gelijktrekking mogelijk maken, althans niet uitsluiten. Het amendement van mevrouw Kappeijne van de Coppello zou tot het laatste kunnen leiden.

Mevrouw Kappeijne van de Coppello (VVD): Wilt u daarmee een vermenigvuldiging aanbrengen?

Minister Wiegels: Ik wil niet van de commissaris een gedeputeerde maken, zoals de geachte afgevaardigde misschien dacht dat ik van plan was. Ik vind dat het mogelijk moet kunnen zijn, de commissaris lid van het college van gedeputeerden te laten zijn. Misschien is dan een wat andere titulatuur nodig. De burgemeester is nu ook lid van het college van burgemeester en wethouders.

Mevrouw Kappeijne van de Coppello (VVD): Dat kan wel zo zijn, maar dan zie ik nog steeds niet in waarom de tekst van mijn amendement dat onmogelijk zou maken. Dat wil ik graag nog iets duidelijker uiteengezet hebben in tweede termijn. Voorlopig handhaaf ik mijn amendement.

Dan wil ik nog iets opmerken over de taak van de commissaris als rijksorgan. In de huidige Grondwet staat de taak van de commissaris als rijksor-

gan voorop. De praktijk is intussen anders geworden en het is redelijk dat de Grondwet aan die situatie wordt aangepast. Het totaal laten verdwijnen van die taak uit de Grondwet lijkt mij echter onjuist, omdat daaruit de conclusie zou kunnen worden getrokken, dat die taak geheel is afgeschaft. Dat is niet het geval en ik begrijp dan ook niet de bedoeling van degenen die de commissaris op één been, namelijk het provinciale, door de Grondwet willen laten hinken. Dat staat los van de vraag, of de bevoegdheid van de Regering om aan de commissaris opdrachten te geven, uitgewerkt moet worden in een instructie dan wel in een wet. Dat laatste zou ik fraaier vinden en een eventueel gewijzigd amendement van de heer Faber op dat punt spreekt mij dus ook wel aan.

De suggestie om artikel 7.6 uit het wetsontwerp te lichten – een van de suggesties van de heer Patijn – en pas te behandelen bij de kiesrechtbepalingen met betrekking tot de Staten-Generaal acht ik wel aanvaardbaar. Niettemin hoop ik dat wel de enkele vragen die ik gesteld heb, beantwoord zullen worden. Bij voorbeeld de vraag of het weglaten van een bepaling over het enkelvoudig stemrecht niet in strijd is met het Statuut en of het Statuut dus ook op dat punt gewijzigd zou moeten worden, als de Kamer in meederheid die gedachte zou aanhangen.

Voor de vraag – dit slaat toch wel typisch op vertegenwoordigers in gemeenteraden en provinciale staten – waarom huwelijk en verwantschap betelselen moeten blijven voor lidmaatschap van raden en staten. Die bepaling geldt niet voor de Staten-Generaal. Ik had de indruk dat het verschil berustte op een soort historische argwaan en ik zou graag getoetst willen zien, of er nog wel reden is voor die argwaan.

Mijn amendement over het enkelvoudig stemrecht wil ik toch handhaven, met erkentelijkheid voor de technische tip die de Minister mij heeft willen geven. Het afwijzen van enkelvoudig stemrecht kan inderdaad heel eenvoudig gebeuren bij de bepalingen betreffende het kiesrecht van de Tweede Kamer, waarnaar artikel 7.6 verwijst, maar als er wel behoefte bestaat aan enkelvoudig stemrecht – de Minister denkt kennelijk dat dat wel het geval zal zijn – kan men nog van mening verschillen over de vraag, of het enkelvoudig stemrecht nodig zou zijn voor de Tweede Kamer alleen dan wel ook voor provinciale staten en gemeenteraden. Ik heb tot nog toe geen enkele argumentatie gehoord, waarom de

deur naar het enkelvoudig stemrecht geopend zou moeten worden, noch voor de Tweede Kamer, noch voor provinciale staten en raden en ik handhaaf voorlopig mijn amendement.

Dan nog een enkele opmerking over wetsontwerp 13 991. Ik hoef daar, na hetgeen ik er in eerste termijn over heb gezegd, weinig meer over te zeggen, maar ik wil nog wel de aandacht vestigen op een aanbeveling die ik heb gedaan, waarop ik, dacht ik, geen respons heb gehad. Na hetgeen de heer Bakker tijdens de beraadslaging in eerste termijn naar voren heeft gebracht, heb ik er behoefte aan, die aanbeveling nog eens te onderstrepen.

Ik heb in eerste termijn opgemerkt, dat het nodig is, opnieuw te gaan doordenken, op welk gebied buitenlanders in ons land politiek actief mogen en kunnen zijn en welke niet. De oude gedachte dat vreemdelingen geacht worden, niet aan politiek deel te nemen, is en was ingegeven door bezorgdheid, dat hun politieke activiteiten een strijd in belangen zouden kunnen oproepen tussen Nederland en het land waaruit zij afkomstig zijn of dat die activiteiten de goede betrekkingen tussen Nederland en dat land zouden kunnen schaden.

Nu heeft de heer Bakker twee gevaren signaleerd. Het eerste is het gevaar dat vreemdelingen gebruikt kunnen worden als een vehikel voor een politiek, die de officiële instanties van hun eigen land voorstaan. Nu is intimidatie met onwettige middelen strafbaar, maar iedere politieke beïnvloeding met een sterk indringend karakter is moeilijk tegen te gaan. Dat gevaar kan ook anderen bedreigen, namelijk de kiezers die wel Nederlander zijn. Wij moeten hopen dat de vrijheid om te kiezen zozeer het eigen verantwoordelijkheidsgevoel aanwakkerd, dat het, gevoegd bij het stemgeheim, voldoende ruimte biedt om de eigen opvattingen onverkort tot uitdrukking te brengen bij verkiezingen.

Het tweede gevaar dat de heer Bakker signaleerde, is dat vreemdelingen een niet-Nederlandse loyaliteit gevoelen en daarnaar, bij voorbeeld in gemeenteraden, zouden handelen. Ik denk dat hieraan weinig gedaan zou kunnen worden. Het behoort namelijk tot de politieke vrijheid van volksvertegenwoordigers. Wel lijkt mij de noodzaak aanwezig, hetgeen typisch tot het gemeentelijk belang behoort, zo scherp mogelijk te omlijnen en gemeenteraden van de verleiding af te brengen, desnoods repressief, aan buitenlandse politiek te doen.

Kappeijne van de Coppello

Niettemin zijn er altijd raakpunten mogelijk, zoals bij het toelaten van collecten voor doeleinden die verband houden met internationale problemen. Toch zijn die risico's van uiteenlopende loyaliteiten in mijn afweging niet zo groot, dat op grond daarvan het beoogde kiesrecht voor vreemdelingen moet worden afgewezen. Die risico's zullen zich slechts sporadisch voordoen, maar wel illustreerde de heer Bakker, dat het politieke terrein voor vreemdelingen vol voetangels en klemmen zit.

Ik zou het op prijs stellen als de Regering toch nog iets meer blijk ervan zou geven deze problematiek te onderkennen en een nadere uitwerking van wat aan politieke activiteiten voor vreemdelingen mogelijk is (de Minister van Binnenlandse Zaken uiteraard in samenwerking met de Staatssecretaris van Justitie) in het vooruitzicht wil stellen. Ik zie dat de Minister daarover erg enthousiast is.

□

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ook ik zou allereerst de bewindslieden en prof. Simons dank willen zeggen voor het zeer uitvoerige antwoord in eerste termijn.

Zoals door mijn fractiegenote mevrouw Kappeyne al in eerste termijn is betoogd, had mijn fractie weinig moeite met de wetsvoorstellen 13 993, 13 994 en 13 995. De opmerkingen die ik nu nog zou willen maken, hebben daarom voornamelijk betrekking op de door een aantal sprekers gedane voorstellen en hun daarbij behorende uitleg.

Door de Minister van Binnenlandse Zaken is bij een interruptie van mijn zijde toch enigszins de indruk gewekt dat mijn fractie een voorstander zou zijn van de gedachte de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie expliciet in de Grondwet te noemen. Om ieder misverstand weg te nemen: aan een dergelijke vermelding hebben wij geen enkele behoefte. Omdat het totaal weglaten van een dergelijke bepaling naar alle waarschijnlijkheid echter niet op een meerderheid zou kunnen rekenen, gaat mijn fractie in het kader van de 'beter-een-half-ei-dan-een-lege-dop-filosofie' akkoord met het voorstel van de Regering die vermelding in elk geval niet meer in een drietal speciale artikelen op te nemen.

Prof. Simons heeft in zijn betoog nog eens duidelijk uiteengezet dat het grondwettelijk vastleggen van de vernietigingsgronden niet alleen uit een

oogpunt van systematiek maar ook vanwege het ingrijpende karakter ervan thuishoort in de Grondwet. Dat daarbij ten aanzien van de waterschappen een en ander inhoudt dat de op dit moment in art. 22 van de Waterstaatswet geregelde vernietigingsgronden worden uitgebreid, achten wij van groot belang. De veranderende taakstelling van de waterschappen (ik denk hierbij met name aan de milieuzaken) kan immers veel meer dan vroeger het geval was conflicten opleveren met gemeenten. Het nieuwe grondwetsartikel nu maakt ook vernietiging op grond van het belang van een of meer gemeenten mogelijk. Het zal duidelijk zijn dat wij daarom aan de amendementen van de heer Brinkhorst op de wetsontwerpen 13 993 en 13 994 geen behoefte hebben.

Door de heer Van Rossum is nog eens uitvoerig uit de doeken gedaan waarom het oppertoezicht op de besturen alsnog expliciet in de Grondwet zou dienen te worden opgenomen. De argumenten, door de Minister van Verkeer en Waterstaat en prof. Simons aangevoerd, hebben mij echter van het tegendeel overtuigd. Het niet apart vermelden van het oppertoezicht duidt mijns inziens op geen enkele wijze erop dat er nu nieuwe tijden aanbreken in het toezicht op de waterschapsbesturen, vooral niet als de Regering nog eens nadrukkelijk verklaart in het bestaande stelsel geen principiële wijziging te willen aanbrengen.

Daarnaast acht ik de desbetreffende term danig verouderd en is het, zoals ik heb begrepen uit bij voorbeeld de wijzigingsvoorstellen op het terrein van de buitenlandse betrekkingen, de bedoeling de term 'opper' uit de hele Grondwet te doen verdwijnen. Ondanks mijn grote respect voor de heer Van Rossum als waterstaatskenner zal ik hem daarvan toch niet in zijn ideeën kunnen volgen.

□

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Zonder iets af te doen aan de op prijs gestelde antwoorden, die de Ministers en de regeringscommissaris gaven, wil ook ik genoteerd worden bij hen die het jammer vinden, dat de Minister-President er gisteren niet was. Meer dan één afgevaardigde heeft hier openlijk gezegd wat hij van een algehele grondwetsherziening had verwacht. Het was boeiend geweest, als de Minister-President respons had gegeven, had gezegd wat hij verwachtte van de algehele grondwetsherziening en de vraag had uitgelegd, of daarbij ook iets is wat de in-

wendige dynamiek en de morele kracht van de bevolking van ons land ten goede komt.

De lange colonne van artikelen die wij in deze behandeling langs moeten gaan, is daardoor tot nu toe een colonne zonder vlag en zonder muziek. Laten wij hopen, dat straks niet blijkt, dat in de herziene Grondwet iets komt van een vijfde colonne tegen onze morele en geestelijke bewapening. Immers, dat speelt toch wel een rol bij het vaststellen van grote stukken van de Grondwet.

Ik ga nu over op de artikelen van de nieuwe grondwettekst. De Minister van Binnenlandse Zaken, die onder heel wat omstandigheden een beetje show en muziek niet uit de weg gaat, ontraadt voor wetsontwerp 13 990 het amendement-Brinkhorst op stuk nr. 24, thans nr. 30, dat het waagt het decentralisatiebeginsel, dat wij allemaal huldigen, expliciet te vermelden. Zeker, ik zou niet graag alle beginselen die de heer Brinkhorst prijst, in de Grondwet expliciet vermeld zien. De heer Brinkhorst kan wel zeggen wat hij denkt van de beginselen die ik prijs. Als er dan een beginsel is waarover nationale overeenstemming bestaat, waarom zou het dan niet worden vermeld?

Ik wil nog even vasthouden aan het beeld van de colonne met vlaggen en muziek. Het wijzigingsvoorstel, dus wat er nu voorgesteld wordt en waar niets bij zit, doet mij enigszins denken aan wat je wel eens op een militaire taptoe in Delft of Breda zag, namelijk het spookpeloton. Dat was een peloton dat correct exerceerde, maar de toeschouwer hoorde niets of zag bijna niets.

De volgende man uit het spookpeloton van de Minister is artikel 7.2, lid 2. Zoals gezegd, spreekt de term 'openbaar belang' mij meer aan dan 'huishouding'. Ik heb vanachter de regeringstafel echter geen inhoudelijke verdediging van de gekozen terminologie gehoord. Misschien mag ik hier toe een steentje bijdragen. Als er staat, dat de overheid zich bezighoudt met openbare zaken, wijst dit erop, dat de zaken niet openbaar worden doordat de overheid zich ermee bemoeit, maar dat het gaat om zaken die in zichzelf reeds een openbaar karakter dragen, voordat de overheid zich ermee heeft bemoeid. Het amendement nr. 19, I doet mijn hart dus niet feller kloppen.

De verdediging van de Minister ten aanzien van artikel 7.2, lid 2, vond ik eigenlijk helemaal spookachtig. De Minister zei, dat regeling en bestuur aan de raad kunnen worden overgelaten,

Verbrugh

maar dat er situaties kunnen zijn, waarbij er door of krachtens de wil van de wetgever moet worden geregeld. Dan komt het spook: de Minister ziet nu geen concrete voorbeelden. Moet je dan iets dat je niet ziet in de Grondwet opnemen? Ik sta dus sympathiek tegenover het amendement-Faber op nr. 22.

Wat artikel 7.3, tweede lid, betreft heeft de Minister mijn fractie overtuigd. Het kan moeilijk zijn de juiste gedeputeerde in provinciale staten te vinden. De band met de kiezers zou inderdaad verloren gaan, zoals de heer Bakker zei, als het gehele college van gedeputeerde staten niet uit provinciale staten werd benoemd. Dit gebeurt echter niet. Het amendement-Kappeyne van de Coppelio op nr. 29 gaat mij toch echter wel wat ver.

Ook wat artikel 7.4 betreft val ik de Regering bij. Daarin wordt gewezen op het karakter van de functie van de Commissaris van de Koning als provinciaal orgaan en gelijktijdig als rijksorgaan. Ook de heer Brinkhorst zag de Commissaris des Konings zowel als provinciaal orgaan als als rijksorgaan. Ik ben echter tegen deconstitucionalisering – ik wil het lelijke woord ontgrondwettiging niet gebruiken – van artikel 150, eerste lid van de Grondwet.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Vindt u dat dan een mooi woord?

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik vind dat toch wel een netter woord. Wettiging en wettelijk vind ik lelijke woorden.

Het amendement-Faber op nr. 14 is gewijzigd. Gezien de mening dat de Commissaris van de Koning provinciaal orgaan en rijksorgaan is, kan ik de verleiding niet weerstaan om één seconde een zijpad te betreden om de Minister of de heer Brinkhorst te vragen of in hun Europese toekomstvisie weliswaar niet voor de Commissaris van de Koning, maar voor de Koning zelf moet gelden, dat deze een nationaal orgaan is en gelijktijdig een orgaan van de Europese Commissie.

Gezien het amendement van de heer Patijn op nr. 31, kan de discussie over artikel 7.6, eerste lid, niet erg definitief meer zijn. Toch viel het mij op dat de Minister bij de korte, niet zo definitieve discussie met betrekking tot de minimumleeftijd voor het kiesrecht, de merkwaardige formule hanteerde van Van der Spek plus Verbrugh, gedeeld door twee. Dat kwam hem wel goed uit. Hij dacht dat hij toen wel goed zat. Ik neem niet aan dat de Minister van mening is dat de heer Van der Spek en ik de rest van de Grondwet wel met

zijn tweeën kunnen klaren. Ik vrees dat dan de meeste nog te behandelen artikelen gedeconstitucionaliseerd zouden worden, omdat wij er niet uit konden komen.

De Minister gaf geen reactie op mijn opmerking dat de 18-jarige wel meerderjarig zal zijn, maar dat de ouders onderhoudsplichtig blijven tot zijn 21ste jaar. Waarom zou dan het passieve kiesrecht niet op het 21ste jaar kunnen ingaan? Mijn fractie is niet tegen actief kiesrecht op achttien jaar.

Mocht de Minister op mijn vraag een antwoord willen geven, dan kan ik over zijn antwoord nu al gaan filosoferen bij mijn voorbereiding inzake wetsontwerp 14 223. Ik hoop dus dat hij er toch iets over wil zeggen.

Het is correct dat de Minister bij artikel 7.8 wil aansluiten bij de motie-Tilanus, maar een burgemeester van wie in de Grondwet niet wordt gezegd wie hij is, behoeft mijns inziens niet in de Grondwet te worden vermeld. Op de één of andere manier zou ik toch willen aangeven dat de Commissaris en de burgemeester niet alleen een soort erelid, maar ook voorzitter zijn van de desbetreffende colleges. Op dit punt wil ik de bestaande grondwetsbepalingen ongewijzigd laten. Daarom ben ik voor het amendement-Faber op nr. 21.

Ik kom nu op wetsontwerp 13 991. Uitvoerige argumentatie van de Minister en de interrupties van collega's hebben mij nog niet overtuigd.

Ik heb mij vooral verwonderd over de manier waarop men argumenteert dat de buitenlanders wél kiesrecht voor de gemeenteraad moeten krijgen, maar niet zodra het een orgaan van de landsvertegenwoordiging betreft. De heer Van der Spek wil buitenlanders overal zien; ook in de Tweede Kamer. Misschien wil de een dan wel een Palestijn zien in een vaste commissie en een ander weer een andere landsman. Afgezien daarvan moet ik toch nog een opmerking maken.

Men wil de buitenlanders het recht geven, mee te kiezen in zaken die hun zelf aangaan, zoals huisvesting en dergelijke. Ik geef direct toe dat een gemeente zich vaak bezighoudt met zulke zaken. Zij doet dat echter niet altijd. Een gemeenteraad kan zich bijvoorbeeld bezighouden met de naamgeving van straten. Ik neem aan dat als een raad straks ergens bezig is, de namen van bij voorbeeld straten in een zeeheldenbuurt vast te stellen, het niet de bedoeling is dat wij naast een De Ruijterstraat ook de naam krijgen van een of andere Barbarijse zeerover. De kans daarop lijkt minniem zo lang wij geen speciale buitenlandse-werknemersdorpen of -wijken krijgen.

Men kan echter niet zeggen dat een gemeentelijk orgaan helemaal niet met internationale zaken te maken heeft. De heer Bakker heeft een aantal voorbeelden gegeven. Men kan ook denken aan de neiging van gemeenteraden om speciale banden met andere gemeenten in het buitenland aan te gaan. Ook jumelages buiten de EG zijn mogelijk.

Wanneer wij kijken naar de landelijke vertegenwoordigende organen, dan zien wij dat er zaken zijn die de buitenlanders veel meer primair aangaan. Wij praten nu over het kiesrecht; moeten zij daarover ook niet meestemmen? Moeten zij niet meestemmen en verkiezingscampagnes houden wanneer wij hier over een nota buitenlandse werknemers spreken? De begrotingen van CRM en van Sociale Zaken zullen hen zeker interesseren. Ik geef direct toe dat buitenlandse zaken hier vaker aan de orde komen dan in een gemeenteraad, maar het verschil is graduëel en niet zwart-wit. Waarom wil de Minister dan een zwart-wit verschil maken tussen kiesrecht voor gemeenteraden en voor hogere organen?

De Minister en enkele andere collega's hebben mij in het debat verontwaardigd, omdat zij dit verschil niet helder hebben uiteen gezet. Wie straks zegt dat het kiesrecht voor de gemeenteraden de eerste stap is naar het actieve en passieve kiesrecht voor de Staten-Generaal, die is in dit debat nog niet met inhoudelijke argumenten tegengesproken. Men kan zeggen dat dit niet zo'n vaart loopt en dat men het nog wel eens wil zien omdat de stemming er nog niet voor aanwezig is, maar ik ben van mening dat in deze zaak een inhoudelijk argument thuisheert. Ik heb dat argument nog niet gehoord.

Ik voeg daaraan het volgende toe. Herhaaldelijk wordt gezegd dat Nederland geen immigratieland is. Moet de immigratie dan aantrekkelijker worden gemaakt doordat men met behoud van de buitenlandse nationaliteit als categorie buitenlanders het kiesrecht voor de gemeenteraad kan krijgen? Ik wil wél een uitzondering maken voor statenloze ingezetenen, omdat die geen conflict van wettelijke nationaliteiten kunnen ondervinden wanneer zij het kiesrecht voor een gemeente uitoefenen. Ik zie weinig formele bezwaren tegen een toekenning van het kiesrecht in die gevallen. Om die reden heb ik mijn amendement ingediend. Men kan dat natuurlijk ook op Molukkers toepassen.

Vervolgens is er de mijns inziens onvoldoende beantwoorde vraag waar-

Verbrugh

om iemand die hier werkelijk kiesrecht voor de gemeenteraad wil hebben, geen naturalisatie aanvraagt; voor mij is dat een verhindering om met dit artikel in te stemmen. De Minister zei dat iemand hier zijn vrienden krijgt en de verbondenheid met zijn eigen land toch niet wil opgeven. Als echter een Nederlandse emigrant in Canada Canadees is geworden, dan betekent dit toch niet dat hij de verbondenheid met Nederland kwijt is? De Minister zegt dan wel idyllisch dat de buitenlander hier zijn vrienden heeft, maar zijn dat in de meeste gevallen niet de vrienden uit zijn eigen nationale groep?

De FNV heeft vastgesteld dat de gastarbeiders liever niet met Nederlanders, maar onderling over hun problemen willen spreken. Er vindt dus groepsvorming plaats en daarom noemde ik in eerste termijn als meest sprekend voorbeeld de Islamitische groepsvorming. Ik vraag mij af of dit een factor is die valt te rijmen met toekenning van kiesrecht. Ik kan mij dat in individuele gevallen nog wel voorstellen en daarom heb ik gewezen op het Belgische systeem van naturalisatie.

Artikel 7.7 kan dan vervallen of door de door mij genoemde amendering worden gewijzigd, zodat het slechts voor statenloze ingezetenen geldt. Verder zou dan bij de Wet op het Nederlanderschap en het in gezetenschap een bepaling kunnen worden opgenomen.

De veronderstelling van de Minister dat de regeringscommissaris mij op dit punt een volkomen bevredigend antwoord zou geven, kwam niet uit. De regeringscommissaris zei mij dat ik dit bij de behandeling van de begroting van Justitie aan de orde moet stellen. Dit is een aardig grapje; als artikel 7.7 ongewijzigd wordt aangenomen, is het niet meer nodig, dit bij de behandeling van de begroting van Justitie aan de orde te stellen. Ik vrees dus voor de Minister dat hij zelf op mijn vraag moet antwoorden.

Minister **Wiegel**: Daaronder ga ik niet gebukt.

De heer **Verbrugh** (GPV): U stemt ongetwijfeld volkomen met mijn redenering in.

Met het antwoord van de Minister van Verkeer en Waterstaat inzake wetsontwerp 13993 kan ik mij vinden. Ik kan echter de bezwaren van de Regering tegen de vermelding van het oppertoezicht in artikel 7.11, derde lid, niet begrijpen. Ik heb ook de heer Van Rossum horen zeggen dat hij graag zal spreken over redacties. Als iemand

zegt dat hij het woord oppertoezicht ouderwets acht, moet er maar rijktoezicht of iets anders van worden gemaakt.

Daar het toezicht, voor zover het niet provinciaal is, is geconcentreerd bij de centrale overheid, moet dit op een of andere wijze worden duidelijk gemaakt.

Over wetsontwerp 13994 merk ik op dat ik mijn bezwaren behoud tegen de delegatiemogelijkheid voor de instelling van openbare lichamen voor beroep en bedrijf. Ik heb in eerste termijn gezegd dat ik geen bezwaar heb tegen de verordenende bevoegdheid die wordt toegekend aan een lichaam dat gaat over zaken die reeds op zich zelf een openbaar karakter bezitten, zoals een waterschap. Juist de mini-organen die slechts gaan over deelbelangen, behartigen op zich zelf geen openbaar belang. Vandaar mijn sympathie voor artikel 7.12, eerste lid.

De **Voorzitter**: Mag ik u eens vragen ...

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik ben aan het eind van mijn redevoering.

Een particulier belang dat alleen na samenvoeging met tal van andere particuliere belangen, zoals bij de SER, een begin vormt van een openbaar belang, kan men geen openbaar karakter als zodanig toekennen. Dat men onder bijzondere omstandigheden bij wet een privaatrechtelijk complex van verhoudingen wil omzetten in een publiekrechtelijk akkoord, is geen zaak om te delegeren.

Ik ben het dus eens met het amendement op stuk nr. 12. Ik constateer hiermee ten slotte dat, als de heer Van der Spek en ik opdracht krijgen tot het verder voorbereiden van de wijziging van de Grondwet, wij het niet in alles oneens zullen zijn.

□

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Binnenlandse Zaken, vriendelijk als hij is, zal zeker blij zijn dat zojuist door de Kamer is besloten, de afhandeling van deze wetsontwerpen pas volgende week te doen plaatsvinden onder het motto dat deze afhandeling dan niet behoeft te lijden onder mijn afwezigheid. Oorspronkelijk zou de afhandeling vanavond plaatsvinden door de ongelukkige beslissing van de Kamer om vanavond te vergaderen. De Minister van Defensie, aangenomen dat deze even vriendelijk is als de Minister van Binnenlandse Zaken, zou om analoge redenen dus moeten betreuren dat wij vanavond vergaderen.

Ik begin met het algemene probleem dat ik in eerste instantie aan de orde heb gesteld en dat vele anderen ook hebben besproken. Wij gaan beslissen over zaken waarbij wordt verwezen naar grondwetsartikelen die pas veel later worden vastgelegd. Deze komen voor in wetsontwerp 14223, dat gaat over bepalingen voor de verkiezing van Eerste en Tweede Kamer. Het gaat met name om de toekomstige artikelen 3.1.4, 3.1.5 en 3.1.10.

Ik vind het een onaanvaardbare procedure. Ik zeg er nu niet veel over, alleen dat ik hoop dat een elegante oplossing voor dit probleem uit de discussie naar voren zal komen. Ik vind het eigenlijk alleen elegant wanneer de beslissing over deze zaken wordt genomen nadat de andere tekst – die dus feitelijk gaat over verkiezing van de Tweede Kamer – zal zijn vastgesteld. Het beste zou zijn, over wetsontwerp 14223 eerst te beslissen voordat wij hiertoe overgaan. Dit zou on aardig zijn tegenover de Eerste Kamer, die dit verder zou kunnen afhandelen, zo wij mochten besluiten, dit wetsontwerp nu verder af te handelen.

De heer Patijn heeft een alternatief genoemd, dat ik second best vind, namelijk om artikel 7.6 eruit te lichten en het als een afzonderlijk wetsontwerp naar voren te brengen. Als verder alternatief hebben wij nog het amendement van de heer Patijn op stuk nr. 31, dat overigens het bezwaar heeft dat verwijzingen naar de mogelijk toekomstige artikelen 3.1.4 en 3.1.10 dan toch in het wetsontwerp zouden blijven staan. Ik weet dat de inhoud geen problemen zal opleveren, zo begrijp ik uit de reactie van de regeringscommissaris. Ik vind het toch formeel een onjuiste zaak dat wij al zouden besluiten, te verwijzen naar nog onbekende artikelen.

Ik meen dat dit probleem, nu meer materieel, met name geldt voor artikel 3.1.5 over de uitsluitingsgronden, dat ik – evenals de erin genoemde gronden – eigenlijk helemaal zou willen laten vervallen. Daarop is bij deze beantwoording geen antwoord gegeven, misschien omdat de Minister meent dat hij zulks moet doen bij 14223. Ik meen dat dit nu juist niet kan. Wij beslissen nu in wezen al over deze zaak. Ik meen dan ook dat hij moet ingaan op de argumenten vóór en tegen het handhaven van de uitsluitingsgronden.

Er is ook niet geantwoord – en dit hoort zeker bij deze behandeling thuis – op mijn vraag, hoe eigenlijk kan worden verklaard dat nota bene vijf maanden na indiening van dit wetsontwerp

Van der Spek

13990 bij nota van wijziging, overigens van hetzelfde kabinet dat ook de indiening verrichtte – het kabinet-Den Uyl – pas die uitsluitingsgronden werden ingebracht. Het is interessant, dit nog te horen.

Ik kom op de kwestie van de leeftijd. De Minister van Binnenlandse Zaken heeft in verband met mijn suggestie, de leeftijd van 16 jaar in te voeren bij de verkiezingen gezegd dat hij het beter vindt, de meerderjarigheid als grens te nemen, die binnenkort 18 jaar zal worden. Hij heeft op mijn opmerking dat 16 jaar zo fraai zou zijn omdat de leerplicht tot 16 jaar loopt en de Regering dus meent dat men dan volleerd zou zijn geantwoord dat het niet zo is dat men volleerd zou zijn.

Minister **Wiegel**: Dat is ook niet waar. Als de leerplicht eindigt, betekent dit niet dat men behoeft te menen dat men zou zijn uitgeleerd. Immers, ook zonder een plicht kan men best verder gaan met leren.

De heer **Van der Spek** (PSP): Natuurlijk!

Minister **Wiegel**: Dit is soms misschien wel zo goed.

De heer **Van der Spek** (PSP): Dat ben ik helemaal eens met de Minister. Ik vond zijn antwoord dan ook wel aardig maar toch niet helemaal juist. Het was van mij een half grapje, om zo te zeggen. Dit punt is namelijk om te draaien. Men kan zeggen dat voor de mensen de mogelijkheid wordt geschapen, doordat de leerplicht eindigt, echt aan het arbeidsproces te gaan deelnemen. Dit vind ik een redelijk argument om het te koppelen aan het kiesrecht. Er zijn trouwens meer grenzen in de wetgeving die wij op het ogenblik hebben die bij 16 jaar zijn gelegd. Denk maar aan de Bioscoopwet. Er zijn dus zeker wel argumenten voor aan te voeren.

Mijn suggestie overigens, de problemen, verbonden aan het verlagen van het kiesrecht beneden de meerjarigheidsgrens die rijzen voor diegenen – wanneer het gaat om het passieve kiesrecht – die vertegenwoordigers zouden worden, en die ontstaan door het ontbreken van een groot aantal handelingsbekwaamheden van hun kant, op te lossen door automatisch meerderjarigheid te verlenen aan gekozen vertegenwoordigers, is niet beantwoord. Ik wil graag alsnog een reactie horen. Men za! begrijpen dat ik mijn amendement op stuk nr. 27 handhaaf.

Ik kom tot de kwestie van de buitenlanders en het kiesrecht. Ik vind het

nogal raar dat de Minister van Binnenlandse Zaken op een gegeven moment in de discussie heeft gezegd – ik geef het nu geparafraseerd weer – dat er een zo grote weerstand bestaat tegen het verlenen van kiesrecht van buitenlanders op nationaal en provinciaal niveau, zelfs al tegen het heel bescheiden voorstel om de mogelijkheid, het aan hen te verlenen in de Grondwet op te nemen dat dit een reden zou zijn, afwijzend te zijn. Ik meen dat dit niet moet. Men moet niet constateren dat nogal wat verzet tegen dit voorstel wordt aangetekend.

Ik meen dat een kabinet een eigen verantwoordelijkheid en een eigen standpunt heeft en op grond van een eigen argumentatie – en niet door zich te verschuilen achter mogelijke meerderheden in het volk, die overigens niet zijn geconstateerd – een zaak moet bepleiten. Ik heb overigens gepleit voor het verlenen van kiesrecht aan buitenlanders voor raden, voor colleges van staten en voor de Tweede Kamer. Het gebrek aan logica waarvan de Minister van Binnenlandse Zaken sprak in verband met het amendement van de heer Brinkhorst kan hij mij dus niet verwijten.

Ik heb ook gezegd dat de invloed via het kiesrecht voor de staten, die men als buitenlander krijgt op een stuk van de Staten-Generaal, namelijk de Eerste Kamer, geen probleem oplevert als men zegt te menen, dat dit ook voor de Tweede Kamer moet.

Overigens heb ik bedacht dat er nog een argument in deze zaak speelt. Bij gemeenten en provincies wordt het aantal leden, waaruit het vertegenwoordigend college zal bestaan, gebaseerd op het inwonertal op grond van door het CBS vastgestelde cijfers. Dat is een inwonertal dat de buitenlanders die in de gemeente wonen mee omvat. Dit betekent dus dat de buitenlanders in een gemeente door hun aantal mee bepalen, of een bepaald college zal bestaan uit bijvoorbeeld 25 of 27 leden. Dit geldt zowel voor raden als voor staten. Ik vind dit een argument om positief te staan tegenover het kiesrecht. Dit is een extra argumentje – het is niet zo groot – daarvoor.

De Minister van Binnenlandse Zaken heeft tegen mijn amendement op stuk nr. 26 aangevoerd, dat het ook provinciale staten inhoudt. Dat hebben wij al besproken. Hij heeft nog een tweede motief aangevoerd. De Minister merkte op dat in mijn amendement zit dat ik het kiesrecht wil geven ongeacht het tijdstip waarop de mensen in Nederland komen. Er is verder gezegd, dat de wetgever de mogelijkheid moet

hebben zwaardere eisen te stellen aan niet-Nederlanders dan aan Nederlanders. Hij heeft in feite maar één voorbeeld van zo'n zwaardere eis genoemd, namelijk het hier al een tijd gevestigd zijn waardoor men meer in de Nederlandse samenleving zou zijn ingegroeid. De Minister zei letterlijk zo iets van: een zekere verblijfsduur betekent een zekere verbondenheid met Nederland.

In de huidige regeling van het kiesrecht zit dat echter al. Het kiesrecht wordt immers gegeven aan ingezetenen. Wie ingezetene is, wordt bepaald door de opneming in het bevolkingsregister. Ik verwijs naar de artikelen van de Kieswet B.1, lid 1 en lid 2, B.2, lid 1, de leden 2 en 3 van artikel 3 van de Provinciewet en de leden 2 en 3 van artikel 4 van de Gemeentewet. Ik zal de teksten verder niet voorlezen, maar daar wordt het in geregeld.

Om verder te komen, moeten wij kijken naar het Besluit bevolkingsboekhouding, dat voorschrijft dat elke gemeente een bevolkingsregister heeft, waarvan onderdeel uitmaakt een persoonsregister. In artikel 17 van het besluit wordt gezegd dat ieder die nacht-rust geniet in Nederland, onverwijld wordt opgenomen in een van de persoonsregisters, behalve in twee gevallen, namelijk in het ene geval als men diplomatieke immuniteit geniet en in het andere geval dat men tijdelijk in Nederland verblijft.

Vervolgens wordt het tijdelijk verblijf gedefinieerd. Dat is voor Nederlanders wanneer zij in de periode van negentig aaneengesloten dagen volgend op de dag van aankomst in Nederland dertig dagen of minder van die negentig dagen – dit hoeft niet een aaneengesloten periode te zijn – in Nederland zullen verblijven. Bij vreemdelingen wanneer zij in een periode van 360 opeenvolgende dagen, die volgen op de dag van aankomst in Nederland, 180 of minder dagen in Nederland zullen verblijven.

Dit betekent dus dat het opnemen in het persoonsregister en dus in het bevolkingsregister en daarmee het voldoen aan de eis van ingezetenschap niet geldt voor de vreemdelingen die, wanneer zij in Nederland aankomen, niet van plan zijn in het volgende jaar – ik rond het nu maar even af – in totaal de helft van de tijd of meer dan de helft van de tijd niet in Nederland te zijn. Zij worden alleen opgenomen in het persoonsregister dus ook als ingezetene beschouwd, wanneer zij kennelijk met de bedoeling komen om minstens een half jaar van het komende jaar in Nederland te zijn. Dat geeft dus al aan,

Van der Spek

dat zij een behoorlijke verblijfsduur, aanzienlijk langer dan die welke wordt voorgeschreven voor Nederlanders, van plan moeten zijn.

Dan komt er nog bij dat er 43 dagen verlopen tussen de dag van de kandidaatstelling – dat is de dag waarop bepaald wordt of men ingezetene is of niet, waarbij het bevolkingsregister geldt – en de dag van de stemming. Natuurlijk gelden deze 43 dagen zowel voor Nederlanders als voor niet-Nederlanders. In ieder geval komt die periode erbij. Het betekent dus dat men een zekere periode hier moet zijn plus de bedoeling moet hebben een flinke tijd in Nederland te blijven.

Ik vind derhalve dat het argument van de Minister, dat een hogere eis wat betreft een zekere tijd in Nederland moeten zijn aan vreemdelingen moet worden gesteld dan aan Nederlanders, los van de vraag of ik het met hem eens ben of die hogere eis gesteld moet worden of niet, op het ogenblik al vervuld wordt in de bestaande wetgeving. Ik handhaaf dan ook mijn amendement op stuk nr. 26, uiteraard met de bedoeling te zijner tijd bij de behandeling van het wetsontwerp inzake Tweede-Kamerverkiezingen op analoge wijze te opereren.

Ik heb niet gehoord, althans niet erg duidelijk, of de Regering van plan is snel een organieke wet in te dienen als dit eenmaal in de Grondwet zal vastliggen, die dan het kiesrecht voor buitenlanders voor gemeenteraden regelt.

Als voorbeeld van een zwaardere eis noemde de Minister een langere verblijfsduur voor buitenlanders dan voor Nederlanders, maar behalve dat heb ik geen voorbeelden gehoord van beperkende bepalingen – die worden nu mogelijk gemaakt, doordat het in de Grondwet alleen maar als mogelijkheid wordt opgenomen – voor niet-Nederlanders bij het verkrijgen van het kiesrecht.

In dit verband heb ik nog een heel specifieke vraag gesteld die te maken heeft met de problematiek van de leeftijd. Ik doel op het probleem van de gebrekkige handelingsbekwaamheid bij mensen die minderjarig zijn, maar wél het kiesrecht hebben. Dat gaat natuurlijk gelden voor een groep buitenlanders, want ik neem aan dat in de organieke wet ook 18 jaar komt te staan. Dan krijg je buitenlanders die iets ouder zijn dan 18 en wél minderjarig zijn volgens hun eigen nationale wetgeving. Zij krijgen dan het probleem dat zij vroeg thuis moeten zijn of iets dergelijks. Wat is het standpunt van de Regering ten aanzien van dat probleem?

Ten slotte nog enkele opmerkingen over 13994. De regeringscommissaris, de heer Simons, heeft mijn argumenten tegen het in de Grondwet niet alleen bij wet maar ook krachtens wet kunnen verlenen van verordenende bevoegdheden aan openbare lichamen voor beroep en bedrijf bestreden door te verwijzen naar de praktijk, namelijk de wet op de PBO van 1950. Er zijn toen, zo zei hij, hoofdbedrijfschappen en bedrijfsschappen ingesteld bij algemene maatregel van bestuur. Eigenlijk was dat – zo heeft hij het niet gezegd, maar het kwam er wel op neer – strijdig met de Grondwet. Hij vindt dat die tegenstelling nu maar moet verdwijnen, zodat het voor de hand ligt het nu in de wet op te nemen. Dat is voor mij als tegenstander van corporatieve organen geen argument. Ik vind natuurlijk dat het helemaal niet moet, maar als het al in de Grondwet komt, moet dat mijns inziens zo controleerbaar of beheersbaar gebeuren, dat het alleen bij wet kan. Ik bedoel, dat iedere keer een aparte wet nodig is voor het instellen daarvan. Daarom vind ik dat de argumenten van de heer Simons, tegenover mij althans, niet opgaan.

Ten slotte herinner ik aan een vraag, die naar ik meen niet is beantwoord. In de huidige tekst staat dat de bevoegdheid aan de besturen van die openbare lichamen kan worden gegeven. Waarom wordt nu voorgesteld, die bevoegdheid te geven aan de lichamen zelf?

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De Voorzitter: Naar aanleiding van vragen, die de heer Castricum gisteren in een debat over de orde heeft gesteld inzake handelingen van de Algemene Rekenkamer is van de Algemene Rekenkamer een brief van de navolgende inhoud ingekomen:

's-Gravenhage, 15 maart 1979.

Zeer geachte heer Vondeling,

Met betrekking tot het gisteren tijdens het ordedebat aan U gedane verzoek van de heer Castricum bericht de Algemene Rekenkamer U het volgende.

Door de ambtenaren van de Rekenkamer wordt aan het College rapport uitgebracht omtrent de in zijn opdracht uitgevoerde controles en onderzoeken. Indien de bevindingen in het rapport het College daartoe aanleiding geven, brengt het deze (veelal in de vorm van een uittreksel uit het rapport) onder de aandacht van de Minister met het verzoek diens commentaar daarop te vernemen.

Bekendheid met de zienswijze en de argumenten van de verantwoordelijke bewindsman is namelijk voor het College nodig om tot een eindoordeel te kunnen komen.

Nadat het antwoord van de Minister is bestudeerd, eventueel nadere correspondentie met hem is gevoerd en zo nodig aanvullende onderzoeken zijn verricht, neemt de Algemene Rekenkamer haar eindbeslissing.

Deze werkwijze, haar grondslag vindend in de Comptabiliteitswet, houdt in dat het in eerste instantie aan de Minister voorgelegde stuk een voorlopig karakter draagt en derhalve niet geschikt is om ter kennis van anderen te worden gebracht. Van zodanige aard is het stuk waarnaar de heer Castricum vraagt en dat naar de opvatting van de Algemene Rekenkamer ten onrechte in de publiciteit is gekomen.

Het lijkt goed in dit verband op te merken, dat de onafhankelijke positie van de Algemene Rekenkamer met zich brengt dat zij met inachtneming van haar wettelijke verantwoordelijkheid zelf bepaalt wat zij in de openbaarheid meent te kunnen brengen. Hierbij acht de Rekenkamer zich in ieder geval gehouden ten aanzien van het bekend maken van gegevens over particuliere personen en/of instellingen de uiterste zorgvuldigheid en terughoudendheid te betrachten, opdat geen private belangen worden geschaad.

Voorts geldt dat de essentie van een zaak kort en duidelijk wordt weergegeven en dat mededelingen, die voor de conclusie niet relevant zijn, worden vermeden.

Deze gedragslijn heeft de Algemene Rekenkamer ook gevolgd ten opzichte van de rapportering inzake de herstructurering van de wolindustrie (kamerstuk 15 465, nr. 2).

Uit het vorenstaande volgt dat aan het verlangen van de heer Castricum niet kan worden voldaan.

Ik stel voor, deze brief voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 19.15 uur tot 20.45 uur geschorst.

De Voorzitter: De heer Wolff heeft de vergadering moeten verlaten in verband met dringende werkzaamheden elders, welke hij op zich genomen had na het besluit van de Kamer – enige tijd geleden – om als regel dondersdagsavonds niet vergaderen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de **brief van de Minister en de Staatssecretaris van Defensie inzake tankvervangings (15 512, nr. 1)**,

en van:

de motie-Jansen c.s. om het besluit tot aankoop van 445 Leopard II-tanks op te schorten (15 512, nr. 2);

de motie-Wolff c.s. over uitstel van de beslissing inzake de aanschaf van Leopard II-tanks (15 512, nr. 3).

De beraadslaging wordt hervat.

□

De heer **Frinking** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van de Regering op een reeks van vragen heeft op heldering gebracht over een aantal zaken dat in de brief van de Regering onduidelijk was gebleven. Ik dank de bewindslieden voor deze antwoorden. Op een paar punten wil ik nog ingaan.

Wij hebben met de Regering geconstateerd dat de verschuiving van de koop van tanks naar anti-tankwapens een ander accent geeft aan het karakter van onze defensie-inspanning. Tanks in een defensieve rol blijven uiteraard tanks. Anti-tankwapens zijn per definitie een reactie op het initiatief van de tegenpartij. De indruk bestaat dat deze verschuiving tevens een besparing oplevert. Natuurlijk is dat het geval als het om een één-op-één-

verschuiving zou gaan, maar in dit geval gaat het om 52 tanks minder en 316 anti-tankwapens op voertuig meer.

Ik heb geen antwoord gekregen op de vraag wat het batig saldo van deze verschuiving is. Ik wil heel in het kort en globaal een berekening op tafel leggen. De Regering kan in haar antwoord aangeven of die klopt: 52 tanks minder betekent ongeveer f 235 miljoen minder uitgaven aan gevechtstanks. De extra 316 anti-tankwapens met lange dracht kosten, wanneer het zou gaan om de TOW op de YPR 765 – ik baseer mij daarbij op bijlage 1 bij het verslag van het mondeling overleg van 9 november 1978 – ongeveer f 305 miljoen. Dat wil zeggen dat deze verschuiving een meer-uitgaven betekent van f 70 miljoen.

Eerlijk gezegd hoop ik dat de Regering een wat gunstiger berekening kan maken, maar een pantservoertuig van een half miljoen en een TOW-opbouw met toebehoren à f 474 000 leverden bij 316 stuks geen andere uitkomst.

Ik wil ook nog even terugkomen op mijn in eerste termijn uitgesproken twijfel over de wetenschappelijke waarde van de mixstudie. Uiteraard heb ik waardering voor het feit dat voor de eerste keer een zodanige studie is gemaakt om tot een berekening te komen. Toch heb ik nog een opmerking. Mijn vraag betrof niet de operationele kant van deze studie. Ik kan mij vinden in de uiteenzetting gegeven in

de eerste termijn van de noodzaak van crisisbeheersing in het Noordduitse operatiegebied en de duidelijk defensieve taak van de Nederlandse tanks daarbij. Daarmee gaan wij dus akkoord.

Ons gaat het echter om de kostenkant en de effectiviteitskant. Het gaat hier immers om een zogenaamde kosten-effectiviteitsanalyse, dat wil zeggen een afweging van kosten- en effectiviteitskenmerken van alle wapensystemen die op het moment van de analyse op de markt zijn.

De Minister geeft zelf in zijn brief aan de Kamer toe dat de mogelijke uitkomsten uit de verticale co-productie nog ingevuld moeten worden. In zijn antwoord aan de Kamer gistermiddag heeft de Minister bovendien toegegeven dat er nog geen inzicht bestaat in de exploitatiekosten per tank. Hetzelfde geldt voor de XM-1 en, naar ik aanneem, voor alle andere wapensystemen die in de analyse zijn betrokken. Met andere woorden, de kostenkant van de analyse is op zijn minst zeer onvolledig geweest. Hoe kan de Minister dan stellen dat er sprake is van een optimale afweging van de operationele eisen en kostengegevens?

Dat was de reden voor mijn twijfel, die ik in eerste termijn heb uitgesproken. Als dan ook nog zou blijken, dat de simpele verschuiving van tanks naar anti-tankwapens een meeruitgave betekent, welke minposten staan daar dan tegenover, of is het misschien zo dat de optimale mix een afweging is van een aantal tanks tegenover een aantal anti-tankwapens, waarbij de operationele effectiviteit is afgewogen? Dan is er, zoals gezegd, geen sprake van een optimale kosten-effectiviteit, maar van een effectiviteitsanalyse, afgezet tegenover mogelijke aantallen en dat heeft niets te maken met een kostenanalyse. Misschien kan de Regering daarover nog wat meer duidelijkheid verschaffen.

Ten derde vraagt mijn fractie zich af, of de Regering bij de financiering van de meerprijs voor defensieopdrachten in Nederland, waarbij gelden uit de werkgelegenheidspot worden gebruikt, vooral de arbeidsmarktsituatie in het oog houdt. Met andere woorden, krijgen deze gelden, als sprake is van een keuzemogelijkheid, een bestemming bij die industrieën, waar de meest knellende situatie bestaat? Wil de Regering toezeggen de Kamer een totaal overzicht te zenden van de bestedingen van de meerkosten van alle lopende defensieopdrachten aan Nederlandse bedrijven, die uit de werkgelegenheidspot zijn gefinancierd?

De heer J. P. de Boer (links) en de heer Frinking (beiden CDA), tijdens het debat over de tankvervangings

Frinking

Ten vierde is het antwoord weinig bevredigend op mijn vraag naar een overzicht van alle investeringsverplichtingen, die door de Regering zijn aangegaan voor de planperiode tot 1988. Wij hebben behoefte aan een overzicht, waarin per project per jaar de investeringsverplichting is aangegeven, afgezet tegen de beschikbare ruimte. Met het antwoord van de Regering, waarin wordt verwezen naar de begroting die geldig is voor één jaar en naar de jaren die niet de gehele periode beslaan, worden wij niet veel wijzer.

Rest nog de vraag naar een optie op een beperkt deel van de tankbestelling. Natuurlijk houdt een optie de druk op de ketel en biedt de Regering de mogelijkheid om in te spelen op veranderende omstandigheden, vooral wanneer financiële moeilijkheden ontstaan. Als element tijdens de onderhandelingen is een optie een werkbaar alternatief, mits goed uitgewerkt en in alle consequenties doorgerekend, als dat mogelijk is. Het beslag op de begroting van 2,4 mld. is een loden last, hoewel de Minister gisteren suggereerde dat slechts 50% van de beschikbare investeringsruimte is verboden.

Als nadeel van een optie moet worden genoemd onzekerheid voor de Nederlandse industrie voor planning en financiering van de co-productie, die zeker duurder zal worden, waardoor de meerprijs relatief hoger zal worden. Voor een optie thans kopen wij prijsverhoging en onzekerheid in de werkgelegenheid, terwijl de Regering nog voldoende ruimte zegt te hebben om in te spelen op zich wijzigende omstandigheden. De vraag om nu nog een optie op een deel van de tanks te leggen beantwoorden wij ontkenkend.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Kunt u nog eens toelichten met een cijfervoorbeeld, waarom optie in dit geval, niet in het algemeen gesproken, leidt tot prijsverhoging?

De heer **Frinking** (CDA): Omdat in dit geval de afspraken rondom co-productie en compensatie zijn gemaakt en op grond daarvan industriële planningcijfers zijn overgelegd, waarmee het contract ten slotte is afgesloten. Als dat nu zou worden doorbroken, zou dat onherroepelijk tot prijsverhoging leiden, omdat men zich dan op geringere aantallen zou moeten baseren.

De heer **Stemerdink** (PvdA): U bedoelt waarschijnlijk dat, als nu een optie wordt genomen met een beslissings-

moment over twee jaar voor een resterend aantal, eventueel consequenties zouden kunnen optreden, als men geen gebruik van die optie maakt.

De heer **Frinking** (CDA): Wanneer de industrie nu zou worden geconfronteerd met een onzekerheid in haar planning, dan zou dat onmiddellijk consequenties hebben voor de mogelijkheden die de industrie in haar totale planning zou hebben.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Dat is een algemeen verhaal, maar licht u dat eens toe.

De **Voorzitter**: U krijgt zelf dadelijk nog gelegenheid om te spreken. Ik trek de lijn door, dat ik wil trachten om werkelijk binnen de tijd deze zaak in orde te krijgen. Het woord is aan de heer Frinking, die antwoord kan geven op de vraag van de heer Stemerdink, waarna hij zijn betoog kan vervolgen.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik daar een opmerking over maken?

De **Voorzitter**: Niet over de orde.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Waarom niet?

De **Voorzitter**: Neen, niet over de orde. U krijgt dadelijk het woord en dan kunt u reageren en vragen stellen.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Ik wil u de vraag voorleggen of u van nu af aan interrupties verbiedt.

De **Voorzitter**: Die vraag is aan het niets ontleend, want ik heb ze toegelaten. Maar interruptie op interruptie sta ik niet toe.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Dus dat is toch een beslissing.

De heer **Frinking** (CDA): De vraag of nu nog een optie op een deel van de tanks moet worden gelegd beantwoorden wij ontkenkend. Meer samenwerking en standaardisatie in de NAVO moeten echter wel worden gerealiseerd. De Regering kan wellicht aangeven langs welke wegen zij wil trachten die te realiseren. Welke komende materieelprojecten dienen zich hiervoor aan?

□

De heer **Ploeg** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Op voorhand wil ik u zeggen dat ik zal trachten gevolg te geven aan uw verzoek, maar ik kan er niet voor instaan.

De **Voorzitter**: Ik zal u daarbij zeker helpen.

De heer **Ploeg** (VVD): Wij hebben vanmiddag weer gezien, dat uiterst belangrijke beslissingen in dit huis dikwijls

niet in plenaire vergaderingen maar in commissievergaderingen worden genomen.

De Minister heeft een interessante opmerking gemaakt over de krachtsverhoudingen in de centrale sector van Europa. Hij heeft gezegd dat tegenover de 791 gevechtstanks en 1578 anti-tankwapens aan NAVO-zijde aan de zijde van het Warschaupact ongeveer 3000 tanks en 4500 anti-tankwapens staan opgesteld. Ik ga er van uit dat aan Nederlandse zijde wordt gerekend op voldoende waarschuwingstijd en reactietijd om onze defensieve taak in NAVO-verband te kunnen volvoeren. Dan zijn immers, naar wij hopen, de wapensystemen aanwezig. Wij moeten ze er brengen. Bij de behandeling van de begroting van Defensie hebben wij al gesproken over de studie die wij hopelijk over enige tijd mogen zien. Hoe staat het nu met die 3000 tanks en die 4500 anti-tankwapens aan de zijde van het Warschaupact? Zijn die op dit moment al ter plekke?

Ik dank de Minister overigens voor zijn beschouwingen over tactiek, over het voeren van het verdedigend gevecht en de rol van het tankwapen daarin. Een van de uitgangspunten van de mix-studie is geweest dat – ik citeer letterlijk – de overige componenten van het pantser-bestrijdingssysteem, zoals anti-tankmijnen en anti-tankhelicopters in het eerste legerkorps beschikbaar komen. Daarop was mijn opmerking gericht, dat voor het derde deel van de 270 mln. waarover ik in eerste termijn enkele vragen heb gesteld een uitstekend mechanisch mijnenlegstelsel zou kunnen worden aangeschaft.

Nu betaalt het Ministerie van Defensie mee aan het subsidiëren van extra werkgelegenheid. De meerkosten zouden in beginsel niet ten laste van het departement van Defensie moeten komen. Een van de vorige ministers van Defensie – ik kan niet zeggen de voorganger van deze Minister; laat ik maar zeggen de heer Stemerdink in een vorige functie – heeft dat ook gezegd. Die meerkosten zouden niet toegerekend moeten worden. Ik vraag mij nog steeds af of dit een goede zaak is. Ik zou gaarne wat meer informatie van de bewindsman daarover willen hebben. Nu betalen wij f 90 mln. extra voor een zaak die Defensie niet rechtstreeks regardeert. Naar mijn overtuiging hadden de meerkosten gezamenlijk door Economische Zaken en Sociale Zaken moeten worden betaald. Laat ik daarover geen onduidelijkheid laten.

Ploeg

Over de mix wil ik nog iets zeggen. In eerste termijn heb ik gezegd, dat het kabinet siert dat het op grond van een operationele studie tot die oplossing is gekomen. Ik heb echter geen antwoord gekregen op een aantal vragen.

De notitie zegt dat de mix slechts operationeel inzetbaar is als beide elementen, tanks en anti-tankwapens langere dracht aanwezig zijn. In de notitie staat dat de aanschaf daarvan eerst op lange termijn is voorzien. Dat houdt in dat aanvankelijk, zo lang die aanschaf niet gerealiseerd is, er van een optimale mix geen sprake is. Vandaar dat ik mijn vraag herhaal, wanneer die realisering te verwachten is en hoe men gelet op de technologische ontwikkeling op anti-tankwapengebied deze denkt te sturen.

De Minister heeft een wat ludieke opmerking gemaakt over profetieën, maar hij heeft in die aantekening zelf gezegd, dat de nu aangeschafte tanks voorzien in de behoefte tot het jaar 2000. Vandaar mijn vraag, wat nu de visie van de bewindslieden is voor de periode daarna. Ik heb er de wat ludieke opmerking van mijn kant over gemaakt dat ik in de ambtenarenloges wat mensen had gezien die daarop wel een antwoord zouden kunnen geven. Toen zei de Minister dat hij dat ook kon. Hij heeft daarvan echter niet het bewijs geleverd toen hij het antwoord gaf, want ik heb die visie niet gekregen.

Ik heb ook niet om die profetie gevraagd, maar wel naar de mening van deskundigen over de toekomstige ontwikkelingen. In de Verenigde Staten wordt nu al geëxperimenteerd met kleinere, lichtere tanks met een kanon van een veel lager kaliber dan de 120 mm. en de 105 mm. waarover wij hier discussiëren, namelijk 75 mm.

Ik wil er geen technische discussie van maken, maar dit illustreert mijn vraag naar de ideeën over het optreden van het tankwapen in de toekomst, want wij moeten daarop inspelen. Ik heb er ook naar gevraagd en de Staatssecretaris heeft erop geantwoord. Het is niet alleen interesse, maar voor mij is het ook belangrijk uit een oogpunt van vroegtijdig inspelen van de Nederlandse industrie – ik heb over speerpunten gesproken – op toekomstige ontwikkelingen.

Nog een enkele opmerking over de wijze van onderhandelen. De Staatssecretaris heeft in een interruptiedebat gezegd, dat de concurrentie tussen de Verenigde Staten en Duitsland wel degelijk voordeel heeft gehad. Daarmee ben ik het gaarne eens. Men heeft over

een liberale instelling gesproken. Ik geloof dat wij beiden daarover geen discussie zouden behoeven te voeren. Ik ben wel van mening, dat de duidelijke voorkeur van de industriële werkgroep ten aanzien van de Leopard de onderhandelingspositie van Nederland toch geschaad heeft. Ik citeer de Staatssecretaris: 'Ik meen dat de voorkeur van de industriële stuurgroep in dit kader geen nadelige invloed heeft gehad.'

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Weinig of geen.

De heer **Ploeg** (VVD): Ik geloof dat de Staatssecretaris dan nog eens de Handelingen moet nakijken.

Ik ga ervan uit dat ik het bij het juiste eind heb, maar ik ben gaarne bereid, eventueel mijn ongelijk te bekennen. Ik meen dat hij heeft gezegd: geen nadelige invloed. Laten wij echter niet spelen met woorden. Hij ontkent die voorkeur van de industriële werkgroep niet. Interessant was daarbij ook de opmerking dat 'toen duidelijk werd, dat de mogelijkheden voor de XM-I-productie via assemblages zoveel later zouden kunnen worden gerealiseerd en kostbaarder zouden worden, wellicht – dat heb ik de Staatssecretaris zeer duidelijk horen zeggen – de voorkeur van de stuurgroep naar de Leopard zou zijn verschoven.'

De Staatssecretaris heeft gesproken van het onderwerpen van de industrie aan accountantsrichtlijnen, die zowel door de Duitse als door de Nederlandse bedrijven zijn ondertekend en aanvaard. Ik vind dat een erg gunstige ontwikkeling. Is er een mogelijkheid om eventueel vertrouwelijk iets te zien van dat accountantsonderzoek, van die onderhandelingen van de accountantsdienst?

Dan is er een memorandum of understanding waarin afspraken zijn gemaakt tot het formaliseren van die accountantscontrole en om te komen tot een nadere productiebegeleiding. Ik vind dit erg positief. Ik geloof ook dat het de eerste keer in de geschiedenis is dat dit is gebeurd. Ik onderken daarin een beetje de hand van de Minister. Ik zou de bewindslieden gaarne willen complimenteren met de wijze waarop zij de meerprijs van 24% tot minder dan de helft hebben gereduceerd. Kan de Kamer daarover wat meer informatie verkrijgen?

Ik heb gesproken over De Oude Delft, speciaal in verband met de nachtzichtapparatuur. Is Duitsland nu bereid die nachtzichtapparatuur aan te schaffen?

Ik zou nog graag de mening van de Regering vernemen over hetgeen de

heer Stermerdink heeft gezegd. Er zijn ook publikaties over geweest. Hij heeft zich nogal op de borst geramd ten aanzien van wat hij bereikt heeft toen het F-16-contract werd gesloten: 200 mln. en 20 tot 25 000 manjaren. Dit heeft hij vergeleken met de 270 mln. en de 6000 manjaren. Ik zou graag van de bewindslieden daarover iets willen horen. Wat vinden de bewindslieden van de vergelijking die is gemaakt tussen het F-16-contract en het Leopard-contract, een vergelijking die door de woordvoerder van de oppositie is gemaakt?

Ik zal niet meer spreken over de optie. Daarover heeft mijn collega Frinking al iets gezegd. Ik ben ervan overtuigd, dat ook de heer Stermerdink daarover nog iets zal zeggen. Er zijn enige vragen overgebleven. Ik heb in eerste termijn al gezegd dat mijn fractie de beslissing ondersteunt, om redenen die ik in eerste termijn al heb genoemd.

□

De heer **Van Dis** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Mijn bijdrage in tweede termijn behoeft niet zo lang te duren. De antwoorden van de Minister en de Staatssecretaris hebben bijgedragen tot de nodige opheldering op een aantal punten. Daarvoor zou ik hen willen danken.

Die antwoorden hebben in ieder geval wel duidelijk gemaakt dat met de gevonden mix van tanks en anti-tankwapens niet alleen militair-strategisch of tactisch het optimale is bereikt, maar dat toch ook de mogelijkheid van een behoorlijke kosten-effectiviteit aanwezig is. De beantwoording met betrekking tot het bredere kader, door mij in eerste termijn aan de orde gesteld, heeft in elk geval in de huidige en in de komende tijden te voorzien ontwikkelingen met betrekking tot de plaats van het tankwapen in het geheel van de verdediging van het bondgenootschap wel geleid tot de keuze van enerzijds die 445 tanks en anderzijds die 316 antitankgeleidewapens, zij het dat de hele mix pas DV in 1988 in gebruik zal zijn gesteld.

In dat verband heb ik gemist een antwoord, ook al kan ik mij best voorstellen dat dit niet uitgebreid zou zijn gebeurd, althans enig commentaar op wat ik in eerste termijn aan de orde heb gesteld. Het leek mij ter wille van de duidelijkheid van belang die passage te herhalen. Het gaat namelijk over de mening van de opperbevelhebber van de NAVO. Deze heeft gezegd dat hij de door Nederland voorgestelde mix als een aanvaardbaar minimum beschouwt, wanneer rekening wordt

Van Dis

gehouden met alle middelen waarover het eerste legerkorps kan beschikken, zoals ondersteuning door luchtmachtkrachten.

Ik vond dat een enigszins cryptische zin. Nu had ik ten aanzien daarvan drie vragen gesteld. Is bedoeld te zeggen, dat deze mix eigenlijk nauwelijks militair aanvaardbaar is, dus dat het er nog net mee door kan? Zo ja, hoe klopt dat dan met de optimale mix uit de studie? Kan er ook een zekere twijfel uit gelezen worden ten aanzien van de vraag, of aan het eerste legerkorps wel alle middelen ter beschikking zullen worden gesteld, ook de luchtsteun? Heeft het te maken met het voornemen, de andere poot van de mix, te weten het antitankwapen, pas op termijn aan te schaffen, zodat niet alle middelen tegelijk beschikbaar zijn? Ik hoop dat ik thans hierop wel een antwoord ontvang. De Minister heeft immers zelf deze vragen uitgelokt door daarvan mededeling te doen in de bij de brief gevoegde Nota tankvervanging.

Mijn fractie heeft ook kennis genomen van het beleid om, telkens wanneer het ter sprake kan komen, de terugdringing van de rol van de kernwapens – en dat geldt in de eerste plaats toch wel voor de nucleaire gevechtswapens – met overtuiging en klem van redenen aan de orde te stellen. Wij nemen daarvan goede akte.

Dit geldt ook voor de uitspraak, dat elke substantiële verbetering van de conventionele uitrusting kan leiden tot een nog meer overtuigende rol, omdat deze verbetering de afhankelijkheid van kernbewapening zal verminderen en als zodanig dan ook een logische aanvulling is op het beleid, gericht op de vermindering van de rol van dat soort wapens.

Ik wil aan het adres van de Staatssecretaris enkele opmerkingen maken inzake de beantwoording ten aanzien van financiële en commerciële vraagpunten. Ook na de uiteenzetting van de Staatssecretaris heb ik toch nog wel een zekere indruk overgehouden, dat de onderhandelingspositie van hem en zijn ambtenaren toch niet bijster sterk is geweest. Zo is min of meer het feit vergoelikt, dat Nederland extra moet betalen, omdat Duitse fabrikanten orders moeten missen. Dat is toch in het verkeer tussen bondgenoten ongebruikelijk, om niet te zeggen: on gepast?

De Staatssecretaris heeft ten aanzien van de stuurgroep gezegd, dat deze tot het laatst toe heeft geprobeerd, in beide opties een zo groot mogelijke

deelname van de Nederlandse industrie te bereiken. Had hij dan wat anders verwacht van deze groep? Het ging toch ook om hun eigen belangen? Het ging bij mij in eerste instantie echter om de vraag, of de overheid wel voldoende onafhankelijk was van die stuurgroep. Heeft de overheid eigenlijk zelf nog wel voldoende mogelijkheden gehad om tot een zo scherp mogelijk prijsstelling te komen?

Immers, er was geen enkel verschil van mening ten aanzien van de vraag of en zo ja, met welk aandeel, de Nederlandse industrie hieraan moest deelnemen. Iedere partij streefde naar het optimum: overheid, industrie en stuurgroep. De vraag was echter: tegen welke prijs? Het overblijvende verschil van 6 ton per tank is toch niet niks!

In dat verband heb ik nog gevraagd, of het kabinet een indringend onderzoek heeft laten instellen naar de reden van die ongebruikelijke Duitse eis tot vergoeding van winst op niet door Duitse firma's te leveren componenten. Heeft de accountantsdienst van het Ministerie van Defensie, eventueel in samenwerking met de accountantsdienst van Economische Zaken, ook een onderzoek laten instellen naar de reden en de juistheid van de meerkosten van de Nederlandse productie? In eerste termijn heb ik gewezen op de passage in de Nota tankvervanging, waarin wordt gezegd dat het totaal van de meerkosten bij Nederlandse coproductie is onderworpen aan voortgezette analyse en overleg, zoals gebruikelijk. Ik weet niet, of de Staatssecretaris op deze opmerking van mij is ingegaan, maar ik neem aan dat dit zowel de horizontale als de verticale coproductie betreft. Wat is nu precies de bedoeling daarvan? Zou dat overleg met name kunnen leiden tot een uiteindelijk lagere prijs?

Ten slotte heb ik de vraag gesteld of bij eventuele extra orders uit het buitenland – ik heb gewezen op de andere bondgenoten in NAVO-verband – een Nederlandse coproductie niet alleen onderwerp van bespreking kan zijn, maar ook daadwerkelijk zal plaatsvinden. Ik heb niet bedoeld te vragen of ten gevolge van verticale coproductie de overheid ook zou moeten bijspringen bij leveringen aan andere landen. Het ging mij enerzijds om de vraag of er geen aanleiding zou zijn in dit geval om een verlaging van de prijs per stuk te bedingen, omdat de nodige investeringen in de Nederlandse productielijn dan aan een groter aantal eenheden zou kunnen worden toegerekend, met een even grote verlaging van de prijs per eenheid.

Anderzijds ging het mij om de vraag of de Nederlandse industrie, die vermoedelijk ook na afloop van de order voor 445 tanks best verdere orders kan gebruiken, ingeschakeld kan blijven. Het zal overigens duidelijk zijn dat onze fractie de regeringsbeslissing, hoewel niet in alle opzichten helemaal bevredigend, principieel een juiste beslissing vindt. Daarom heeft zij ook geen behoefte aan de beide ingediende moties. Ik weet niet welke er nog komen. Dat moet ik afwachten.

□

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag de erkentelijkheid van mijn fractie uitspreken voor de uitvoerige beantwoording. Ik zal nog een enkele vraag die niet naar onze zin of misschien helemaal niet is beantwoord, aan de orde stellen. Overigens herhalen wij onze reeds in eerste termijn gedane vaststelling dat de voorbereiding van de besluitvorming hier naar ons oordeel zorgvuldig genoeg was, onder andere door het tijdig betrekken van de vaste Commissie voor Defensie bij de diverse alternatieven.

Om eventuele, opnieuw wat ongeduldige interrupties te voorkomen, wil ik voorop stellen dat wij, D'66, kunnen instemmen met de aanschaf. Het betoog van de Minister met betrekking tot de wenselijkheid van een andere mix van anti-tank-versus tankwapens heeft ons nog niet helemaal overtuigd. Wij zullen echter op dit moment niet aandringen op een nadere overweging van de verhouding. Wel herhalen wij nog eens – dit was één van de opmerkingen waarop de Minister niet is ingegaan – ons pleidooi om in ieder geval de anti-tankwapens wel gefaseerd te bestellen en daarover in de komende tijd nog nader overleg met de Kamer te voeren.

Uitstel van de aanschaf achten wij dus ongewenst. Op dit moment zetten wij ook nog een vraagteken bij de gefaseerde aanschaf, voornamelijk om redenen die op dit moment op financiële gronden lijken te rusten. Bij de aanschaf van de F-16 hebben wij hetzelfde vraagteken geplaatst bij het openhouden van de optie. Wij hebben toen erbij gezegd dat het niet aanvaardbaar zou zijn, tenzij om te bevorderen dat de achttien van de 102 zouden worden ingebracht in een gezamenlijke Europese ontwikkeling. De vergelijkbaarheid met die situatie doet zich op dit moment toch niet voor. Voorlopig staan wij op het standpunt dat de mogelijkheden voor coproductie met de Bondsrepubliek Duitsland, althans naar onze voorlopige indruk,

Mertens

minder goed zijn, terwijl het werkgelegenheidsargument in dit stadium voor de Regering zo belangrijk wordt genoemd. Wij zullen echter gaarne luisteren naar de argumenten die de heer Stermerdink in dit geval nog te berde zal brengen.

Hoe wordt nu precies de 100% compensatie ingevuld? Op die vraag hebben wij nog onvoldoende antwoord gekregen. Ter zijde, ik sprak in eerste termijn over het militair-industriële complex en kreeg daardoor een aantal nieuwsgierige afgevaardigden aan de microfoon. Ik herhaal nog eens dat nog steeds niet is aangegeven hoe in de toekomst kan worden voorkomen dat steeds meer aanschaffingen bepaald gaan worden door werkgelegenheidsargumenten, wellicht oneigenlijke argumenten, versus de argumenten van kosten en kwaliteit. Daarover hebben wij trouwens de vorige keer uitvoerig gesproken. De vraag is dus hoe de beleidslijn voor de toekomst er uitziet.

Voor de eerste keer is bij mijn weten door het Ministerie van Defensie een bijdrage geleverd aan het werkgelegenheidsprogramma, te weten via het bedrag van f 91 miljoen. De Minister heeft eerlijk en frank en vrij zijn standpunt daarover gegeven. Daarbij brandt mij het volgende venijnige vraagje op de lippen: waar is daarvoor in de meerjarenramingen de ruimte gevonden? Even los daarvan vraag ik wat er in de toekomst gaat gebeuren. Kan de Minister iets zeggen over een mogelijke precedentwerking?

□

De heer **Stermerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er geen enkel misverstand over laten bestaan dat ik de studie die eind '76 uit de opdracht is voortgekomen, heel goed vind. Ik wil er tevens geen misverstand over laten bestaan dat de presentatie door de Koninklijke Landmacht – alweer enige tijd geleden – heel goed en duidelijk was. Ik ben ook van mening dat van de technisch-operationele kant gezien alle tanks die oorspronkelijk in aanmerking kwamen, goed en zorgvuldig zijn geëvalueerd. Dat staat buiten kijf.

Het gaat om de uitkomst van de studie. Daaruit is het aantal van 445 naar voren gekomen. Ik weet wel zeker dat men er dan niet is door te zeggen dat die studie zeer wetenschappelijk is en dat – aangezien die studie zo wetenschappelijk was en de uitkomst 445 was – de uitkomst niet meer kan worden aangetast. Dat gaat naar mijn mening iets te ver, omdat de uitkomst van

de studie niet alleen heeft te maken met een uitkomst, gekoppeld aan operationele overwegingen. De uitkomst van de studie heeft ook te maken met inschattingen van bedrijfszekerheid – dus met het functioneren van de tanks – met daaraan gekoppeld een bestand aan reservetanks.

Naar aanleiding van dit korte verhaal heb ik dan ook twee vragen. Welke filosofie ligt ten grondslag aan het aantal reservetanks van 98? Waarom juist 98? Het waren geen operationele redenen die daaraan ten grondslag lagen, althans niet alleen. Het ging ook niet om redenen die waren gerelateerd aan de dreiging. Er moet dus ook een 'bedrijfsfilosofie' achter zitten.

Minister **Scholten**: De geachte afgevaardigde zal weten dat er op dat punt een NAVO-richtlijn is.

De heer **Ploeg** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De heer Stermerdink heeft zojuist gezegd dat hij er geen misverstand over wil laten bestaan dat de studie uitstekend was.

De heer **Stermerdink** (PvdA): Het was een prima stukje werk.

De heer **Ploeg** (VVD): De conclusies van de studie zijn echter niet helemaal zoals de heer Stermerdink die graag had gezien en daarom zet hij daarbij enige vraagtekens. Wanneer wil de heer Stermerdink zeggen hoe hij de uitspraken rijmt dat de studie uitstekend was, maar dat hij ten aanzien van de conclusies wat vraagtekens had?

De heer **Stermerdink** (PvdA): Ik had aangekondigd dat ik op dit punt twee vragen had. Na het stellen van die vragen zal de zaak voor de heer Ploeg duidelijk zijn. Ik heb er overigens altijd weer bewondering voor hoe de heer Ploeg kans ziet in enkele welgekozen zinnen een weloverwogen betoog te verdraaien. Ik heb gevraagd welke filosofie er achter het aantal reserve-eenheden zit.

De heer **Ploeg** (VVD): Uw opmerking laat onverlet dat u nog even doorgaat op datgene wat ik nu heb gevraagd. Ik zou graag zien dat u datgene wat u zojuist hebt gezegd waarmaakt.

De heer **Stermerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Daar kom ik nu op, want dat was mijn tweede vraag. Wanneer men kan constateren dat de studie wetenschappelijk is opgezet, dat het een goede studie is, dat het aantal van 445 tanks daar uitkomt en dat het dan alleen dat aantal is, dan moet men concluderen dat alle landen die in de Noordduitse laagvlakte optreden – om mij daar toe maar te beperken – en die een soortgelijke studie opzetten, tot een

zelfde conclusie zouden komen voor hun strijdkrachten in die sector.

Dat is natuurlijk niet zo, schudt de heer Van Eekelen. Inderdaad, mijnheer Van Eekelen, dat is niet zo. De uitkomsten zijn verschillend al naar gelang het land dat de studie opzet. Die verschillende uitkomsten hebben tot gevolg een verschillende mix als het gaat om tanks en anti-tankwapens. Ik verneem graag van de Minister hoe hij verklaart dat in de Noordduitse laagvlakte, waar het Eerste Legerkorps moet opereren, het Nederlandse legerkorps in de toekomst opereert met een tankmix, zoals nu op tafel is gelegd en de Duitse, Amerikaanse en Engelse legerkorpsen opereren met een volstrekt andere mix, die ook is gebaseerd op gedegen wetenschappelijke studies. Ik neem aan dat de Minister in de gelegenheid is, deze studies in te zien. Deze hebben echter een andere uitkomst dan de Nederlandse.

Met andere woorden: het is een uitstekende studie. Over de aantallen die eruit voortvloeien, blijft echter discussie mogelijk. Het begrip 'wetenschappelijk' dekt natuurlijk niet onmiddellijk het aantal.

De heer **Ploeg** (VVD): Meent u dat wetenschappelijke studies altijd tot dezelfde conclusies moeten leiden?

De heer **Frinking** (CDA): De heer Stermerdink vraagt de Regering, een onderdeel te geven over studies in andere landen over dezelfde soort mix-vraagstukken. Gemakshalve gaat hij ervan uit dat deze bestaan en dat hij hierin inzicht heeft.

De heer **Stermerdink** (PvdA): De Bondsrepubliek Duitsland en de Verenigde Staten hebben zo'n operationele studie gemaakt. Hieruit komt een tankmix. Ik wil met dit betoog zeggen dat de studie uitstekend kan zijn, maar dat dit niet uitsluit dat een studie, op dezelfde manier door verschillende landen geëntameerd, toch tot een andere visie kan leiden, omdat de verschillende landen verschillende visies hebben op het operationaliseren van hun landmacht-eenheden in een bepaald gebied.

Op de opmerking dat het een wetenschappelijke studie betreft waaruit 445 komt en dat het dus zo is, zeg ik dat het niet zo behoef te zijn.

De heer **Ploeg** (VVD): Wat wilt u hiermee zeggen? U zegt dat het een wetenschappelijke studie is, maar dat er verschillende uitkomsten zijn.

De heer **Stermerdink** (PvdA): Ik zal het nog een keer voor de heer Ploeg verklaren; hij heeft vanavond erg veel

Stemerdink

moeite met het begrijpen van simpele zaken.

Als een studie over deze problematiek op tafel ligt en de uitkomst bekend is, kan men niet zeggen dat dit de eindwaarheid is. Het is zeer goed mogelijk, met een andere benadering van de factoren tot een ander aantal te komen. Uit een mixstudie zal niet komen dat men nul tanks moet aanschaffen. Ongetwijfeld zal er binnen deze grens niet uitkomen dat het er 800 moeten zijn. Het zal ergens hertussen liggen. Dit zal niet precies 445 zijn, wat ik o.a. relateer aan het aantal reservetanks dat wordt genoemd. Er is natuurlijk discussie over mogelijk of dit er 98, 86 of 55 moeten zijn. Dit ligt niet zo vast, als wordt gesuggereerd.

De heer **Ploeg** (VVD): Ik wacht nog steeds op uw antwoord. Ik heb de indruk dat u zegt dat, als uit een studie komt dat wij 200 tanks moeten aanschaffen, deze studie wetenschappelijk verantwoord is.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Na het betoog dat ik heb gehouden, acht ik deze opmerking van de heer Ploeg van een dergelijke eenvoud dat ik hierop verder niet inga.

Het is natuurlijk in de toekomst mogelijk, bij te sturen, omdat de tanks worden besteld in twee grote hoeveelheden. De bijsturingmogelijkheden liggen bij de huidige aanpak ver in de toekomst, omstreeks 1990 tot 1995.

Ik heb nog andere redenen genoemd waarom het nodig is, nu niet het totale aantal te bestellen. Ik heb de prijs die moet worden betaald, genoemd. Ik heb gewezen op de meerkosten – hierop kom ik terug – door het gebrek aan samenwerking. Verder heb ik gewezen op de noodzaak, druk op de Bondsrepubliek Duitsland te blijven uitoefenen, mochten er technische gebreken optreden. Ook heb ik erop gewezen dat de onderhandelingen, zoals de Regering zelf heeft gezegd, nog niet zijn afgerond. Ten slotte heb ik erop gewezen dat nog onderhandelingen over het financieringsschema plaatsvinden. Dit is een aantal redenen waarom het mij op dit moment verstandig lijkt, niet de totale opdracht te geven.

Per interruptie heb ik al iets gezegd over uitstel en prijsverhoging. Met nadruk zeg ik dat het nemen van een optie op zich zelf niet hoeft te leiden tot prijsverhoging. Het is zeer goed mogelijk, als men een optie op een aantal tanks neemt, de prijs en de uitvoering op het totale aantal te baseren en een datum te fixeren waarop een beslissing wordt genomen over de invulling van de optie.

Men scheidt hiermee in ieder geval enige ruimte. Het is natuurlijk een kwestie van afpalen, wanneer het moment daar zal zijn waarop prijsverhogingen zouden gaan optreden. Dit moment treedt op wanneer men besluit, van 1982 tot 1986 af te leveren en men besluit, eventueel een optie in te vullen in 1985. Ik ben het met de Minister eens dat dit waarschijnlijk op zichzelf al zal betekenen dat de prijs omhoog zal gaan. Besluit men echter, de zaak nog anderhalf tot twee jaar aan te zien en dan te bezien of deze optie al of niet zal worden ingevuld, dan hoeft dit op zichzelf niet tot een prijsverhoging te leiden. Over twee jaar kan men eventueel veranderde omstandigheden naast eventueel verhoogde prijzen leggen en moet men een oordeel vellen, welke keuze men maakt.

Ik wil hiermee betogen dat het nemen van een optie niet zonder meer tot die prijsverhoging hoeft te leiden, met name als het op zichzelf door het nemen van die optie mogelijk is – ook bij een latere beslissing hierover – het afleveringsschema zoals het was gepland zonder optie te handhaven. De heer Frinking wil iets opmerken. Ik begrijp dat de interrupties nu royaal worden toegestaan. Dat vind ik uitstekend.

De **Voorzitter**: Om niet te zeggen dat u daartoe uitnodigt.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Dat kan ik mij nauwelijks voorstellen.

De **Voorzitter**: Maar ik zal er toch wel op letten.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Krijg ik ook hiervan de schuld?

De **Voorzitter**: Neen, integendeel. Het moeten dan ook werkelijke interrupties zijn.

De heer **Frinking** (CDA): Wat denkt de heer Stemerdink in dit stadium van onderhandelingen nog te bereiken met het in optie nemen van een aantal tanks? Wanneer zou hij besluiten, zo'n optie te nemen, aannemende dat hij zou kunnen inschatten dat dit een meerprijs betekende van bij voorbeeld f 100 mln.? Wat is nu werkelijk nog de zin daarvan in deze fase van onderhandelingen? Had hij het drie jaar geleden gedaan, dan zou ik ermee akkoord gaan.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Op dit moment ligt de beslissing concreet voor. Het is mijn stelling – en ik begrijp dat zij niet door de heer Frinking wordt aangetast – dat het nemen van een optie op zichzelf niet tot die prijsverhoging hoeft te leiden.

De heer **Frinking** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! ...

De **Voorzitter**: Laat u nu even de heer Stemerdink zijn betoog afronden.

De heer **Stemerdink** (PvdA): De heer Frinking behoort tot het CDA, waarvan duidelijkheid niet het voornaamste kenmerk is. Ik geef hem dan ook graag de kans, zijn visie nog te verduidelijken.

De **Voorzitter**: Neen, u moet eerst nog antwoorden op zijn vraag. Wij houden een beetje orde in de discussie.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Interruptie op interruptie werd daarstraks niet toegestaan. Als dit nu het geval is, komt de heer Frinking in de problemen.

De **Voorzitter**: Er is sprake van een verschil van mening. U denkt dat u de interrupties bepaalt.

De heer **Stemerdink** (PvdA): O, neen!

De **Voorzitter**: U weet dat het Reglement van Orde voorschrijft dat de Voorzitter interrupties moet toestaan. Dit is ook bij dit discussie-onderwerp de laatste interruptie die ik de heer Frinking zal toestaan. U moet niet de indruk hebben dat hier niet gelijke monniken en gelijke kappen zouden tellen, al doet deze uitlating u misschien zodanig aan.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou dat niet durven veronderstellen! Ik meen dat de heer Frinking toch niet met mij van mening verschilt dat het nemen van een optie op zichzelf niet tot die prijsverhoging hoeft te leiden. Er zijn een aantal elementen: de discussie over de legervorming maar ook het uitoefenen van druk op de Bondsrepubliek, die het naar mijn mening op dit moment wenselijk maakt, een optie te nemen maar haar mogelijk in de toekomst in te vullen. Ik heb van de Regering geen antwoord gekregen op een vraag, die ik graag wil stellen als ik daarmee de heer Frinking een plezier kan doen. Hoeveel gaat het extra kosten als nu 300 tanks worden besteld en als er een optie wordt genomen op 145, die precies over twee jaar al dan niet zal worden ingevuld? Krijgen wij dit antwoord, dan zijn wij er misschien uit en heeft de heer Frinking ook een concreet antwoord.

Ik heb geen antwoord gekregen op de vraag, hoe de positie van Nederland als grootste klant en als eerste koper is uitgebuit, met name ten aanzien van de prijs. Natuurlijk hebben de accountants die zich met dit project hebben bemoeid – evenals alle anderen die daarmee bezig zijn geweest – hun

Stemerdink

uiterste best gedaan, de prijzen naar beneden te krijgen. Dit is natuurlijk ook een kwestie van techniek en van kennis van zaken. Daaruit komt een technisch correcte prijs. De vraag is dan, of het politiek niet mogelijk was geweest, een extra voordeel te verkrijgen, in verband met de speciale positie van Nederland. Accountants kunnen hun werk uitstekend doen. Wat voegt de politieke leiding daaraan echter toe?

De heer Van Eekelen had het over een grammofonplaat, over het gebrek aan samenwerking, die ik steeds afdraaide. Een topsong kun je nooit te veel draaien. Maar waarom die grammofonplaat? Omdat het gebrek aan samenwerking en standaardisatie een van de meest ernstige kwesties is, waarmee wij in de Nato te maken hebben. Het mag dan een goed liberaal principe zijn dat concurrentie zo gunstig werkt. De Staatssecretaris zegt dat het niet altijd zeker is, dat in samenwerkingsverbanden de prijs gunstiger uitpakt, maar wij hebben het niet over allerlei andere projecten. Wij hebben het over dit specifieke project. Hoe evalueert de Staatssecretaris de extra kosten die gemaakt zijn, nadat de competitie tussen de Westduitse en Amerikaanse tank had plaatsgevonden, in de Verenigde Staten voor hun model nadat hun model 'verloren' had om het toch verder te ontwikkelen? Ik zou dat bedrag graag van de Staatssecretaris willen horen. Hoe evalueert hij dat en hoe schat hij dat in op de totale stuks-prijs, gesteld dat wél tot een gezamenlijke oplossing was gekomen?

De Staatssecretaris heeft gezegd dat het bedrag voor Defensie ook een rol speelt voor het totale beeld. Hij heeft eraan toegevoegd dat opgepast moet worden dat geen onnodige verhogingen plaatsvinden. Er is een duidelijk voorbeeld, defensie-ondersteunend in bepaalde sectoren van de industrie. Ik heb ook gezegd dat dit met zich kan brengen dat Defensie een actieve rol vervult. Ik heb in dit verband de luchtvaartindustrie genoemd. Het kan ook met zich brengen dat meer bedragen worden uitgegeven voor de Nederlandse industrie. Maar daar moet dan wel een bepaalde filosofie achter zitten. Er moeten niet betrekkelijk willekeurig gaten worden gestopt, afdelingen van bedrijven in stand worden gehouden zonder dat er daarvoor in het kader van een toekomstvisie reële mogelijkheden zijn.

Ik heb begrepen dat de Staatssecretaris reële mogelijkheden ziet. Hij zegt

op bladzijde 7 dat 'instandhouding van dit personeelsbestand' – het gaat hier om de industrieën – 'is van wezenlijk belang voor het verwerven van nieuwe orders, die op de middellange termijn zijn te verwachten.' Welke toezeggingen heeft de Staatssecretaris gedaan? Welke zijn precies de orders, die voor die industrieën op de middellange termijn zijn te verwachten? Komen die uit de militaire sector? Zijn het civiele orders? Kan de Staatssecretaris ons daarvan een lijstje verschaffen?

Wat de kwestie van de compensatie betreft heeft de heer Ploeg gesproken over het aantal manjaren en de prijs. Ik ben er helemaal niet op uit het F-16 project gunstiger voor te stellen dan het wat dat betreft is. Het is heel eenvoudig.

De eerste Amerikaanse aankopen plus de Europese, zeg maar 1000 vliegtuigen, zullen Nederland ongeveer 13.000 arbeidsplaatsen opleveren. Als het dan nog een beetje meezit met de export, natuurlijk naar ons sympathieke landen, dan zou het aantal misschien 20.000 en zelfs 25.000 kunnen worden. Daar val ik niet over. Het gaat mij erom dat in de eerste directe compensatie 12.000 à 13.000 manjaren zaten voor ruwweg een meerprijs van 200 miljoen. Ik vind het verschil met dit tankproject – 6000 manjaren voor 270 miljoen – erg groot. Vandaar nog graag een toelichting van de kant van de Regering, waarom dat verschil in manjaren, gezien ook de meerprijs, toch zo groot is.

Wij hebben een korte discussie gehad over de tankvervanging en de bedragen die daaraan ten grondslag liggen. Ik heb van de Minister begrepen, dat wij dat zelf in de Kamer moeten optellen. Dat heb ik gedaan. Ik kom dan tot een totaalbedrag met de antitankwapens – 360 miljoen, 280 miljoen de afgeleide – van f 3.210.000.000. Dat is voor wat de tanks betreft in prijzen 1978. Laten wij dan maar een 3,3 miljard aannemen. Wij spreken dus niet over een project van 2,4 miljard en nog een klein beetje, maar over een project van 3,3 miljard. Daar gaat het om.

Ik heb het zoëven gehad over het al of niet nemen van een optie, met interrupties van de heer Frinking en de visie van de Regering daarop. Alles afwegend vind ik toch dat het nuttig en nodig is om 1. tot bestelling over te gaan en 2. een optie te nemen. En uiteraard de juiste mix, op een wetenschappelijke studie gebaseerd. Ik overhandig u, mijnheer de Voorzitter, hierbij een motie.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Stemerdink en De Vries wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de brief van de Minister van Defensie en de Staatssecretaris van Defensie d.d. dd. maart 1979;

kennis genomen hebbend van de voorgenomen aankoop van 445 tanks van het type Leopard 2;

overwegende dat

de discussie over de meest gewenste samenstelling van de landstrijdkrachten internationaal niet is afgerond;

de internationale samenwerking met betrekking tot standaardisatie van wapensystemen bij het onderhavige project nog onvoldoende gestalte heeft gekregen;

de meerkosten als gevolg van genoemd gebrek aan samenwerking niet dienen te worden verhaald op de niet in eerste instantie bij het project betrokken landen zoals Nederland;

van mening dat een zodanig aantal tanks dient te worden besteld dat rekening kan worden gehouden zowel met de belangen van de Nederlandse industrie als met de problematiek als aangeduid onder bovengenoemde overwegingen;

verzoekt de Regering niet over te gaan tot een bestelling van 445 tanks van het type Leopard 2 maar de eerste bestelling te beperken tot 300 stuks en een optie te nemen op 145 tanks,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 4 (15 512).

De vergadering wordt van 21.44 uur tot 21.55 uur geschorst.

□

Minister **Scholten**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Frinking heeft een aantal opmerkingen gemaakt over de mix. Naar mijn oordeel is de door hem gemaakte vergelijking tussen 52 tanks en de daaraan verbonden kosten van f 235 miljoen en 316 TOW-systemen à f 305 miljoen niet juist. Ook als je de tank één op één zou vervangen zou je niet ontkomen aan het aanschaffen van een aantal TOW-systemen. Zijn vergelijking moet ik dan ook als niet juist bestempelen.

Scholten

Mag ik daaraan dit toevoegen: operationeel kan één tank niet met zes TOW's worden vergeleken. De operationele behoefte is thans 761 wapens met lange dracht aan te schaffen. Puur theoretisch kunnen dit 761 duurdere tanks of 761 goedkopere TOW's zijn. De operation-and-researchstudie heeft uitgewezen dat er minstens 445 tanks moeten worden aangeschaft; dan kunnen de resterende 316 lange-drachtwapens TOW's zijn. Een TOW met voertuig en lanceertoren, raketten, reservdelen enz. kost f 1,75 miljoen, dus aanzienlijk minder dan één tank met munitie. De gepleegde studie is naar mijn gevoel echt een kosteneffectiviteitsstudie, gericht op een operationele behoefte. Mag ik het in zeven woorden samenvatten: dit is de goedkoopste operationeel aanvaardbare mix.

De heer **Frinking** (CDA): Dat betekent dat de uitgaven uiteindelijk aanzienlijk hoger zullen zijn omdat TOW-systemen natuurlijk ook bemand moeten worden met personeel en dat vraagt meer mensen dan tanks. De schatting van f 70 miljoen is dus aan de zuinige kant geweest?

Minister **Scholten**: Nee, de vergelijking is onjuist, daarom wil ik niet graag treden in de cijfers die de heer Frinking op die vergelijking baseert. Het is wat moeilijk op dit tijdstip in de avond en in deze tweede termijn deze vergelijkende cijfers benaderingsgewijze op een rijtje te zetten. Als hij echter nog eens rustig leest wat ik zoëven heb gezegd, dan zal hij tot de conclusie komen dat hij dat getal van f 70 miljoen niet mag hanteren.

De heer Frinking heeft verzocht een overzicht samen te stellen van de verplichtingen ten aanzien van investeringen. Ik zal mij over die zaak nog eens beraden.

De heer Frinking heeft, naar ik meen, op het punt van de optie juiste opmerkingen gemaakt. Dat zal ook wel blijken uit hetgeen ik zo meteen tegen de heer Stemerding ga zeggen.

De heer **Ploeg** (VVD): Gaat de Minister ervan uit, dat de anti-tankwapens lange dracht de TOW zullen betreffen? Ik heb daarover nogal wat opmerkingen gemaakt, onder andere over de technologische ontwikkelingen. De TOW is op dit moment natuurlijk wel de goedkoopste oplossing.

De heer **Stemerding** (PvdA): Dat was gisteren nog niet bekend, maar dat is nu veranderd.

Minister **Scholten**: Ik heb dat nu als uitgangspunt van deze opmerking ge-

maakt, maar de geachte afgevaardigde weet ook, en hij knikt bevestigend, dat de flexibiliteit, deze bewindslieden eigen, zich ook ten aanzien van dit vraagstuk van keuze van het wapen bij de beslissingen in de komende jaren zal doen gelden.

De heer **Stemerding** (PvdA): Toch wil ik constateren, dat ik gisteren een dringend verzoek heb gedaan om een indicatie te geven dat het toen niet mogelijk bleek.

Minister **Scholten**: De geachte afgevaardigde de heer Van Dis heeft tot mijn vreugde geconstateerd dat wij een principieel juiste beslissing hebben genomen. Hij is nog teruggekomen op de uitlatingen van SACOEUR ten aanzien van de minimum-behoefte en hij heeft daar drie vragen aan verbonden. Studies met betrekking tot deze mix hebben uitgewezen dat dit minimum aanvaardbaar is, omdat het optreden van de gevechtstank en anti-tankwapens plaatsvindt in een uitgebalanceerd legerkorps, waarin ook andere middelen, zoals artillerie, mijnen en tankhelicopters aanwezig zijn. Dat wordt ondersteund door luchtsrijdkrachten. Iets denigrerends moet de geachte afgevaardigde in het gebruik van het woord 'minimum' in dit verband bepaald niet lezen.

De geachte afgevaardigde de heer Mertens, die ik dankbaar ben voor zijn reactie in tweede termijn, heeft gevraagd of de $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{3}$ beslissing, waarvoor hij naar ik meen begrip heeft, een precedentwerking heeft. Mag ik van mijn kant zeggen, dat ik óók voor de toekomst het behoren, zoals ik dat in de memorie van toelichting heb gformuleerd, overeind wil houden, maar dat ik mij als politicus bewust ben, dat een zodanig behoren niet altijd in de politieke praktijk gestalte kan krijgen; maar mijn uitgangspunt is ongewijzigd.

De geachte afgevaardigde de heer Ploeg heeft mij in dat verband gevraagd, hoe men dat nu realiseert. Op deze vraag meen ik al een antwoord te hebben gegeven in die zin, dat dit tot verschuivingen moet leiden en dat mij daarvoor bepaalde voorstellen zijn gedaan die ik nog in studie heb. De heer Ploeg is nog even teruggekomen op het jaar na 2000. Ik wist trouwens niet dat de interruptie over de cavalieren op dit punt sloeg. Ik blijf toch overeind houden, dat ik het erg moeilijk vind om over zo'n lange periode harde voorstellingen te doen. Dat de betekenis van het tankwapen ook in de periode rond het jaar 2000 zal afnemen, verwacht ik niet. Ik meen dat de ervaringen uit de Yom Kipoer oorlog die stel-

ling bevestigen. Ik sluit niet uit dat in de verdere toekomst mogelijk wat lichtere tanks de plaats zullen innemen van de zwaardere die wij nu produceren.

De heer **Ploeg** (VVD): Ik begrijp deze opmerking van de Minister best, maar ik zou zo graag willen zien dat wij nu niet elke keer oplossingen ad hoc forceren, maar proberen – enkele landen die wat meer fondsen hebben zijn ons daarin voorgegaan – ons te realiseren dat de volgende generatie die vervanging moet bewerkstelligen. De Minister heeft zelf gezegd: De huidige tanks gaan mee tot aan het jaar 2000.

Als wij nu denken over een opvolging, ervan uitgaand dat die tanks dan nog een rol kunnen spelen, moeten wij daarin naar mijn mening kunnen participeren, gelet op de industriële belangen van Nederland. Daarop was mijn vraag geënt. Er zijn nogal wat wetenschappelijk verantwoorde publikaties, ook uit het buitenland, die de Minister daartoe enige handreiking kunnen bieden. Ik wil daarover nu niet in discussie treden, maar meen dat wij ons moeten realiseren dat wij ons nu al weer moeten baseren op hetgeen in een volgende generatie zou kunnen gaan gebeuren.

Minister **Scholten**: Ik kan daarop met een zin antwoorden: Zoals wij nu al een belangrijk begin hebben gemaakt met de wetenschappelijke onderbouwing van een materiaal-aanschaffing als deze, zal de tendens in de toekomst natuurlijk niet in negatieve zin worden omgebogen.

De heer Ploeg meent dat het derde deel van de uitgave feitelijk niet ten laste van Defensie had mogen komen, maar in twee helften over Sociale Zaken en Economische Zaken verdeeld had moeten zijn. Naar het behoren ben ik dat geheel met hem eens. Mag ik de geachte afgevaardigde echter begrip vragen voor de praktijk van de politiek en van beslissingen als deze. Ik wil hem ook begrip ervoor vragen dat het, zoals ik gisteren heb gezegd, bijzonder belangrijk is geweest dat de beslissing werd genomen.

De heer **Ploeg** (VVD): Ik heb dat ook een beetje in het verband gedaan van de discussie die wij vanmiddag hebben gevoerd. De Minister is daarvan op de hoogte. Als ik het bedrag van f 2 mln. relateer aan dat van f 90 mln. heb ik er gewoon behoefte aan, het even te zeggen.

Minister **Scholten**: De heer Stemerding heeft nog eens de wetenschappelijke grondigheid van de studie bevestigd. Hij heeft gezegd dat daaruit niet

Scholten

automatisch beslissingen volgen. Deze bewindslieden zijn inderdaad geen in-werpautomaten waar een computerresultaat in gaat en waarbij verder beleidsmatig niets meer gebeurt. Dat is toch ook wel de ervaring van de geachte afgevaardigde. Hij heeft gevraagd wat de politieke leiding van Defensie aan studies toevoegt. Ik meen dat de geachte afgevaardigde in het voorbije jaar heeft kunnen merken, dat deze politieke leiding wel iets heeft toe te voegen aan het beleid.

De geachte afgevaardigde heeft mij gevraagd welke filosofie ten grondslag ligt aan het aantal van 98 voor de reserve. Wanneer er gevechten uitbreken, moet er rekening mee worden gehouden dat er ook aan de eigen eenheden grote verliezen zullen worden toegebracht. Met het oog daarop moeten reserves worden aangehouden. De reserve die wij hebben aan gehouden is gebaseerd op een studie in NATO-verband, die is bevestigd door de operation research die wij zelf hebben uitgevoerd. Dat is ook het belang geweest van het voorleggen van de uitkomsten aan SACEUR. Het antwoord was dat men daarmee akkoord kon gaan.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd dat de Duitsers tot heel andere uitkomsten zouden zijn gekomen als zij een studie hadden verricht. Ik heb niet de indruk, dat de geachte afgevaardigde wil vertellen dat de Duitsers een studie hebben uitgevoerd, gericht op ons terrein. Als de Duitsers een studie hebben uitgevoerd – dat hebben zij ongetwijfeld gedaan – hebben zij dat gedaan voor de sector die zij moeten verdedigen. De situatie is daar anders dan die welke wij aantreffen.

Bovendien, als de geachte afgevaardigde de situatie in het Duitse legerkorps – bij voorbeeld het aantal tanks – vergelijkt met die in ons legerkorps, kan hij niet stellen dat wij relatief veel meer tanks hebben dan de Bondsrepubliek.

De heer **Stemerding** (PvdA): De Duitse studie was niet alleen geënt op het specifieke operatieterrein voor het leger van de Bondsrepubliek, maar ook voor het gebied waar het Nederlandse legerkorps opereert. Ik heb alleen willen betogen dat bepaalde filosofieën die ten grondslag liggen aan de studie natuurlijk ook te maken hebben met de uitkomst. Het is geen wiskunde in de zin van 'de uitslag staat vast', maar er zitten variabelen in. Dat is ook zeer duidelijk gebleken uit de Duitse studies.

Minister **Scholten**: Ik geloof niet dat de filosofieën te maken hebben met de

uitkomst, maar de uitkomst met de filosofieën.

De geachte afgevaardigde heeft zijn suggestie nu ook gesublimeerd in een motie op het stuk van de optie. Ik heb gisteren met klem van argumenten aangetoond, waarom een optie in deze situatie bepaald onjuist, onvoordelig en zeer slecht zou werken. Tegen die achtergrond moet ik de motie met kracht ontraden.

De heer **Stemerding** (PvdA): Ik heb over die optie een concrete vraag gesteld. De Minister mag een en ander ook ophangen aan het F-16-project, waar ook een optie genomen is die later is ingevuld. Ik heb gevraagd, wat het betekent, wat de meerkosten zijn als die optie over twee jaar niet ingevuld wordt.

Minister **Scholten**: Onze offertes waren natuurlijk niet gebaseerd op de rekenmodellen, die de geachte afgevaardigde nu voor het eerst presenteert. Vanaf vorig voorjaar hebben wij met de vaste commissie over dit onderwerp gesproken. Het aantal van 445 tanks stond vanaf het begin in onze rapporten en studies. Nu komt de heer Stemerding in tweede termijn, op het allerlaatste moment met een verdeling te voorschijn, die nog nimmer ter tafel is geweest en hij vraagt de bewindsmen, op dit moment de cijfermatige uitwerking van die getallen te geven. Dat is een wat moeilijk te beantwoorden vraag, want die gegevens heb ik niet ter beschikking.

De heer **Stemerding** (PvdA): De Minister heeft in algemene termen gezegd, dat het nemen van een optie duurder is. Ik zou dat graag getalsmatig onderbouwd zien. Ik laat de voorbeelden aan de Minister over. Hij mag een ander voorbeeld nemen, maar ik vind wel dat hij die stelling moet onderbouwen. Dat heb ik in eerste instantie ook gezegd. Als de Minister de behoefte aan een derde termijn kenbaar maakt, heb ik daar geen bezwaar tegen.

Minister **Scholten**: Ik meen gisteren duidelijk uiteengezet te hebben, waarom een optie duurder is.

De heer **Ploeg** (VVD): Als de heer Stemerding werkelijk geïnteresseerd was in deze cijfers, dan zou hij deze in eerste termijn aan de orde hebben moeten stellen.

De heer **Stemerding** (PvdA): De Minister heeft in algemene termen gezegd, dat het nemen van een optie duurder is. Ik heb voorbeelden genoemd, maar hij mag andere nemen, als hij zijn uitspraak op een ander getallenvoorbeeld heeft gebaseerd.

□

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst zou ik een antwoord willen geven op de vraag van de heer Frinking naar het inspielen van Defensieorders op de arbeidsmarktsituatie, met name op zwakke bedrijven. Dit aspect is wel degelijk afgewogen bij de samenstelling van het coproductiepakket en dat verklaart tot op zekere hoogte ook de exercitie in de schommelingen in het pakket die ik gisteren heb beschreven.

Daarbij is met name ook gerekend met regionale en individuele bedrijfsproblemen. Een en ander vindt dus zijn weerslag in de uiteindelijke regionale en branchegewijze verdeling van dat coproductiepakket.

De heer **Frinking** (CDA): De vraag of de Regering een totaal overzicht zou willen verstrekken van de bestedingen in gevolge de meerkosten over lopende defensie....

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Dat was uw tweede vraag. Die beantwoord ik nu.

De **Voorzitter**: Het is niet de bedoeling dat de leden iedere keer vragen of de vraag die zij ooit gesteld hebben, nu beantwoord zal worden. Dit rekt de discussies.

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Dat overzicht, waarop de heer Frinking doelde, heeft vooral betrekking op de projecten waarbij enige vorm van steun uit arbeidsmarktgeld is gegeven. Dit lijkt mij bij uitstek een onderwerp dat wij in de vaste commissie zouden kunnen behandelen. Ik verklaar mij daartoe gaarne bereid.

Hetzelfde geldt voor de derde vraag van de heer Frinking, namelijk welke materieelprojecten zich nu op de korte en middellange termijn lenen voor standaardisatie. In eerste instantie zou ik willen verwijzen naar wat hierover in de memorie van toelichting op de begroting van Defensie is gezegd, namelijk dat dit geldt voor al die projecten die thans in behandeling zijn bij de Europese Programmagroep. In het bijzonder voor Nederland wordt hierbij gedacht aan de munitie, de artillerievervanging, als voorbeelden op landmachtgebied. Nogmaals, ook hierover ben ik graag bereid nader overleg in de vaste commissie te voeren. Inmiddels heb ik de commissie een brief gezonden over de projecten waarover binnenkort situatierapporten van de zijde van Defensie zijn te verwachten.

Ik kom vervolgens aan een aantal vragen van de heer Ploeg, sommige van gelijke aard als die van de heer Van Dis; ik zou die gemeenschappelijk

Van Eekelen

willen beantwoorden. Allereerst de positie van de stuurgroep tegenover de overheid. De tankkeuze is door de voorkeur van de stuurgroep beslist niet beïnvloed. Een leverancier of een toeleverancier zal het voor hem beste project op alle oorzake manieren aanprijzen. Zo werkt dit nu eenmaal. Zo is de stuurgroep beschouwd. Om die reden is in het overleg de gesprekspartner dan ook Economische Zaken geweest. Defensie is slechts in een waarnemersfunctie vertegenwoordigd.

Overigens heb ik de indruk dat, juist doordat de leden van deze Kamer zo goed geïnformeerd waren en voortdurend ook zelf, door hun reizen naar het buitenland, op de hoogte waren van het onderhandelingsproces, zij zich vaak al een beeld hadden gevormd van de uiteindelijke keuze en daardoor de indruk hadden dat alles al gebakken was. Ik heb gisteren al mogen uiteenzetten hoe die indruk bij de concurrenten toch heel beslist niet was geweest. Daar verkeerde men toch nog wel in onzekerheid. Dit heeft uiteindelijk op de onderhandelingspositie ook wel een nuttig effect gehad.

De heer Ploeg hoopt dat wij zullen blijven inspelen op toekomstige ontwikkelingen; ik ben het hiermee uiteraard geheel eens. Inderdaad is het nodig bij de ontwikkelingen zo snel mogelijk een eigen positie te bepalen, gebaseerd op de militaire behoefte, ten einde een maximale Nederlandse inbreng te kunnen verzekeren.

Wat de accountantsrichtlijnen betreft ben ik gisteren misschien onvolledig geweest. Ik meen dat de heer Van Dis inderdaad recht heeft op een nader antwoord. De gehele calculatie van de Nederlandse bedrijven die door onze accountants is doorgenomen, was aanvankelijk naar ons oordeel te hoog beoordeeld qua winstmarges, qua veiligheidstoelagen enz. Die zijn in het accountantsonderzoek naar voren gekomen. Nadien hebben de onderhandelingen met de bedrijven plaatsgevonden waarbij die calculatierichtlijnen zijn verstrekt. Alle bedrijven hebben die richtlijnen inmiddels geaccepteerd en geheel onderschreven, hetgeen inhoudt dat de in Nederland voor overheidsopdrachten gangbare calculatiemethodiek wordt gevolgd.

Dat is van bijzondere betekenis, omdat, voor het geval nog modificaties in de specificaties zullen optreden, wij ons dan kunnen blijven baseren op die thans onderschreven calculatierichtlijnen en de ontwikkeling van de kosten daarmee dus heel duidelijk in de hand wordt gehouden.

De winsthoogte, waarnaar ook is geïnformeerd, wordt hierbij bovendien gerelateerd aan de toegevoegde waarde, derhalve aan de eigen activiteiten van de Nederlandse industrie. Ten slotte bevatte, naar analogie van de Duitse prijsmethodiek, de Nederlandse offerte aan de Duitse hoofdaannemer eveneens plafondprijzen, welke in de loop van 1980 worden omgezet in een definitieve prijs. Ten aanzien van de hoogte van de door de Duitse bedrijven gecalculerde winstmarges en toeslagen kan nog worden opgemerkt, dat deze op een niveau liggen die ook door de Duitse overheid als normaal zijn aanvaard.

Het is dan ook niet zo, zoals, naar ik meen, de heer Van Dis veronderstelde, dat de Duitse industrie beslist bepaalde absolute bedragen aan winst uit dit project wilde behalen. Dat is niet het probleem dat is gerezen – misschien was dit in de aanvang wel het geval – maar uiteindelijk was een van de aspecten van de meerkosten, dat de Duitse industrie zei: wij zijn niet aansprakelijk voor de meerprijs die ontstaat als gevolg van het gebruik maken van een Nederlands produkt. Het had dus niet te maken met de winst die men wilde berekenen, maar het had betrekking op de extra kosten die voor de Duitse overheid zouden optreden als gevolg van het inbouwen van Nederlandse componenten. Dat is een prijsverhogend effect geweest, dat de Duitse overheid niet voor haar rekening heeft willen nemen.

Op zichzelf – en nu geef ik weer in het bijzonder antwoord aan de heer Ploeg – is het doen van accountantsonderzoeken als zodanig iets normaal. Het bijzondere van dit geval is, dat het accountantsonderzoek reeds plaatsvond, terwijl de offertes werden opgesteld en ingediend. In november was er een voorlopig rapport en eind januari een definitief rapport. Dat heeft ons toch wel tot een bijzonder inzicht in de prijsopbouw gebracht. In het laatste stadium van de onderhandelingen heeft dit ons ook in de positie gebracht, dat wij de prijs uiteindelijk nog met 50 miljoen hebben kunnen laten zakken. Immers, met het accountantsonderzoek in de hand konden wij aantonen, dat wij bepaalde calculaties te hoog vonden. Dat heeft dus voor de overheid wel degelijk resultaten opgeleverd. Wat de calculatierichtlijnen betreft, ben ik bereid, daarvan in de vaste kamercommissie vertrouwelijk mededeling te doen.

De heer Van Dis heeft tevens gevraagd naar de aard van de verticale co-productie. Hij heeft ook gevraagd, of

die ertoe zal leiden, dat de Nederlandse bedrijven voor de door hun geproduceerde onderdelen ook steeds zullen worden ingeschakeld, ook al zijn de Nederlandse en de Duitse tanks volledig opgeleverd. Het lijkt mij waarschijnlijk, maar een absolute zekerheid is er niet, omdat die desbetreffende componenten dan alleen nog door de Nederlandse industrie zijn geleverd. Er is dus eigenlijk geen alternatieve leverancier. De kansen van de Nederlandse industrie zijn dan dus optimaal.

Uiteindelijk is – ik noemde dat zoëven al – in 1980 de definitieve prijs bekend. De accountantsrichtlijnen zijn dan volledig doorgewerkt en doorberekend. Het is dan inderdaad mogelijk, dat er nog een kleine reductie in de prijs wordt bereikt, hoewel dat toch wel in de orde van grootte van enkele miljoenen zal zijn. Het is echter als drukmiddel op de industrie belangrijk; daardoor kan zich niet de mogelijkheid voordoen, dat door onvoorziene omstandigheden ineens weer openingen zouden ontstaan voor een grote prijsopbouw.

De heer Ploeg heeft ook nog gevraagd naar de positie van De Oude Delft. Hij heeft op zijn desbetreffende vraag in eerste termijn inderdaad geen antwoord gekregen. Dat spijt mij. De Oude Delft wordt in belangrijke mate ingeschakeld bij het project zelf. Bovendien gebeurt dit in de indirecte sfeer via leveringen ten behoeve van de Leopard I, die door Krauss Maffei aan andere landen wordt geleverd.

De keuze van de nachtzichtapparatuur zal, zoals het zich thans laat aanzien, een Amerikaans produkt betreffen. Opnieuw zal dan echter De Oude Delft, als dit gebeurt, naar alle verwachting bij de productie daarvan worden ingeschakeld. De eigen ontwikkeling is nog in de evaluatie betrokken.

De kwestie van de vergelijking van manjaren tussen het tankproject en het F-16-project blijft een moeilijke zaak. Het zijn overgelijkbare zaken. In een tank gaat nu eenmaal heel wat meer zwaar materiaal dan in een vliegtuig. Ik verwijs naar hetgeen ik in eerste termijn heb gezegd, namelijk dat wij hier de zekerheid hebben van een 100% compensatie. Die zekerheid hebben wij niet in het F-16-project. Daarbij hebben wij alleen die groeimogelijkheid.

De heer **Stemerink** (PvdA): Dit betekent wel dat binnen het F-16-project omstreeks 12.000 arbeidsplaatsen zijn gearandeerd en dat dit bij de tank niet het geval is. Het blijft natuurlijk altijd de vraag, als u zegt dat wij de

Van Eekelen

100% compensatie hebben bereikt, of een groot gedeelte van die 41% anders niet in Nederland zou zijn geplaatst. Dit gaat natuurlijk tegen concurrerende prijzen en kwaliteit.

Staatssecretaris Van Eekelen: Op zich is dat juist. Ik heb al gezegd dat de projecten op dat punt niet vergelijkbaar zijn. Ook de omstandigheden zijn niet vergelijkbaar. De feiten liggen er. Ik kan daar verder niet veel aan toevoegen.

De heer Mertens heeft gevraagd of er een nader overleg kon komen over de aanschaf van anti-tankwapens. Dit zal uiteraard op de normale wijze, via situatierapporten, aan de vaste Commissie voor Defensie worden bericht. Dan is op ieder moment een gedachtenwisseling daarover mogelijk.

Het invullen van de 100% compensatie, waarnaar de heer Mertens vroeg, is allereerst een zaak van de Duitse industrie, met andere woorden: het proberen verder in Nederland opdrachten te plaatsen. Daarna komt de Duitse overheid in het spel met orders om tot 100% te komen. Daarbij wordt dan met name gedacht aan bedrijven als Eurometaal en De Oude Delft, waarmee de Duitse overheid reeds bepaalde, goede ervaringen heeft en waar zij nieuwe opdrachten wil plaatsen.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Met name bij Eurometaal al jarenlang orders heeft geplaatst zonder dat dit in de compensatiesfeer werd getrokken. Dan krijg je weer de vraag of wij die 41% nu extra hebben gekregen of dat dit toch wel zou zijn geplaatst in Nederland.

Staatssecretaris Van Eekelen: Dat blijft altijd een probleem. In dit geval echter, waar de concurrentiepositie in vergelijking tot de periode dat u daarbij was betrokken aanzienlijk moeilijker is geworden, zijn al enkele malen opdrachten geplaatst bij Eurometaal met het oog op de goede samenwerking tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland en met het oog op mogelijke aanvullende bestellingen van Nederland in de Bondsrepubliek Duitsland, terwijl er wel degelijk andere gegadigden voor waren op de internationale markt.

De heer Mertens heeft nog een opmerking gemaakt over het militair-industriële complex. Wij zullen in de toekomst op dezelfde wijze als in het ver-

leden trachten evenwichtige afweging te bewerkstelligen tussen het behartigen van aan de ene kant de nationale, economisch-sociale en werkgelegenheidsbelangen, waarvoor onder andere contacten met de Nederlandse industrie noodzakelijk zijn en aan de andere kant het afstand nemen en houden van ongewenste effecten die eventueel het gevolg daarvan kunnen zijn.

De heer **Stemerdink** vraagt wat er nu bereikt is, wat de politieke resultaten zijn in de onderhandelingen met de Bondsrepubliek Duitsland.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Ik moet de Staatssecretaris zeggen dat hij voortreffelijk heeft aangetoond hoe goed de accountants hun werk hebben gedaan. Dat heeft hij ook nog even geleverd. Het gaat nu echter om zijn bijdrage.

Staatssecretaris Van Eekelen: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst is er het feit dat wij gezamenlijk met West-Duitsland een accountantsonderzoek op touw hebben kunnen zetten. Dat onderzoek is voortreffelijk verricht. Ik geef de dank aan onze accountants gaarne mede namens de heer **Stemerdink** door.

In de tweede plaats is er uiteindelijk een prijs gebaseerd op een totale Duits-Nederlandse serie van 2245 stuks. Een verdere uitbreiding van die serie door aanvullende aankopen door derden zal tot verdere prijsaanpassing kunnen leiden. Dit antwoord geef ik tevens op een vraag van de heer Van Dis.

In de derde plaats zijn er geen ontwikkelingskosten verschuldigd aan de Westduitse overheid, noch voor het tanksysteem, noch voor de randapparatuur of de produktiemiddelen die daarvoor zijn benodigd.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Dat heeft natuurlijk alles te maken met de basisprijs van de Duitse tank.

Staatssecretaris Van Eekelen: Wij betalen dezelfde basisprijs als de Duitsers en wij behoeven geen ontwikkelingskosten daarbovenop te betalen, zoals gewoonlijk door leveranciers in rekening worden gebracht.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Ja, ja, daarbovenop. Kan de Staatssecretaris dan aangeven hoe de Westduitse basisprijs is samengesteld en welk gedeelte van de Westduitse basisprijs bestaat uit ontwikkelingskosten?

Staatssecretaris Van Eekelen: Die bestaat juist niet uit ontwikkelingskosten.

De West Duitsers hebben een bepaald bedrag aan de ontwikkeling van dit prototype ten koste gelegd. Vervolgens hebben zij in onderhandeling met een aantal industrieën – de heer **Stemerdink** zal daarvan op de hoogte zijn, want die onderhandelingen hebben zich afgespeeld in de tijd dat hij Minister was – een heel scherpe concurrentiestrijd gevoerd, die ten slotte door **Kraus Maffei** is gewonnen. Op basis daarvan is dus een stuksprijs berekend. Bovendien moest toen nog de Westduitse industrie voor diezelfde stuksprijs een zekere spreiding tussen in het noorden en in het zuiden gelegen industrieën bewerkstelligen. De basisprijs is daarbij heel strak in het oog gehouden. Daarin zitten geen ontwikkelingskosten. Dezelfde basisprijs die de Westduitse overheid heeft bedongen voor haar eigen aanschaf, wordt ons nu in rekening gebracht. Dat zijn de bedragen die men in de nota terugvindt.

De heer **Stemerdink** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wie heeft dan de ontwikkelingskosten betaald?

Staatssecretaris Van Eekelen: Duitsland!

De heer **Stemerdink** (PvdA): Wie is dat, Duitsland?

Staatssecretaris Van Eekelen: De Duitse overheid!

De heer **Stemerdink** (PvdA): De Duitse overheid?

Staatssecretaris Van Eekelen: Hoe het precies in West-Duitsland is gebeurd weet ik niet. De basisprijs die de Duitsers zullen betalen – daarvan maken heus niet de ontwikkelingskosten een onderdeel van uit, want die zijn al op een andere manier gefinancierd in Duitsland – wordt ook door ons betaald. Op zich zelf is dat naar mijn mening een belangrijk politiek voordeel dat wij hebben weten te bereiken.

Daarnaast zijn er nog een aantal andere aspecten, maar die liggen in een wat andere sfeer, namelijk de gemeenschappelijke logistieke ondersteuning en de gemeenschappelijke training en opleiding. Die waren bij de **Leopard 1** reeds voortreffelijk georganiseerd en verlopen goed en die zullen wij dus ook in dezen voortzetten. Ten slotte is er de principiële Duitse bereidheid van vroegtijdige samenwerking op zeer korte termijn voor verdere samenwerking in materieelprojecten en de ontwikkeling daarvan. Daarover heb ik gisteren al het een en ander gezegd.

De laatste prijsreductie van f 50 miljoen is ook politiek bewerkstelligd. In overleg met mijn Westduitse collega is

Van Eekelen

toen door Kraus Maffei een laatste concessie gedaan. Ik vond die juist van belang, omdat ik van mening was dat niet alleen de Nederlandse industrie in die laatste fase nog een offer moest brengen, maar dat een gelijk offer ook van Westduitse zijde zou moeten worden gebracht.

De heer Stemerding heeft verder gevraagd hoe de meerkosten in de Verenigde Staten als gevolg van de mislukking van de samenwerking met West-Duitsland moeten worden geëvalueerd. Dit lijkt mij een wat academische vraag, want wij hebben niet de Amerikaanse tanks gekocht. Het is blijkbaar een theoretische exercitie ten behoeve van de Amerikaanse belastingbetaler om te weten hoeveel deze meer moet betalen als gevolg van een mislukking.

De heer **Stemerding** (PvdA): Neen, hiervan is geen sprake. Als de competitie-uitslag, die in het voordeel van de Duitse tank was, was gehonoreerd met de beslissing, de Duitse tanks zowel door de Verenigde Staten als door de Bondsrepubliek te laten afschaffen, eventueel met productie in de Verenigde Staten, had dit een geweldig neerdrukkende werking gehad op de prijs van de Leopard 2.

Nu doet zich de situatie voor dat, nadat de competitie was geweest, de Verenigde Staten een geweldig bedrag in de eigen ontwikkeling hebben gestoken.

De **Voorzitter**: Met de beste wil die ik kan opbrengen, kan ik dit niet persen binnen het begrip interruptie. Het woord is aan de Staatssecretaris.

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Ik ben van mening dat het een academische vraag van de heer Stemerding is, waarover ik graag eens met hem zal spreken. Het ontgaat mij ten enenmale hoe een ontwikkeling die in de Verenigde Staten misschien meer kosten veroorzaakt, een nadelige werking kan hebben op de huidige bestelling van Leopard-2's.

De heer **Stemerding** (PvdA): Ik begrijp dat u niet kunt antwoorden op iets wat u ontgaat. Als de Voorzitter mij de gelegenheid ontnemt, dit nader toe te lichten, kunnen wij er een punt achter zetten. Dat is duidelijk.

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Dit is misschien de beste conclusie.

De **Voorzitter**: Ik stel vast dat een Voorzitter niets ontnemt. Hij kan een kamerlid geen rechten ontnemen; hij neemt slechts zijn eigen rechten. Dit

betekent dat hij interrupties toelaat, als hij meent dat hiertoe binnen de orde van het debat de mogelijkheid bestaat. Als de heer Stemerding welke debatten dan ook wil voortzetten, kan hij een derde termijn aan de Kamer vragen.

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Het ging bij de beproevingen tussen de Amerikanen en de Duitsers aanvankelijk om eigen ontwikkelingen en een veelheid van kanonsystemen. De beproevingskosten zijn echter in beide gevallen vergelijkbaar.

Ten slotte kom ik bij de vraag van de heer Stemerding welke orders op middellange termijn zijn te verwachten en welke reële mogelijkheden aanwezig zijn. Allereerst preciezer ik dat wij in de nota niet het oog hebben op defensie-orders op middellange termijn. Het gaat om wat ik gisteren heb genoemd in aansluiting op een voorbeeld van de heer Frinking. De toen genoemde industrieën bevinden zich thans vanwege de economische wereldrecessie in een dal. Hier moeten zij doorheen worden geholpen. Ik verwacht dat hun kansen om op de Nederlandse en wereldmarkt nieuwe orders op middellange termijn te verwerven gunstig zijn. Zij zullen dan weer op geheel eigen benen kunnen staan en niet meer afhankelijk zijn van defensie-orders. Een aantal van de gisteren door mij genoemde bedrijven is hierdoor in staat tot een heroriëntatie. Er zijn mogelijkheden geschapen voor innovatie, het opbouwen van nieuwe productiesystemen en de ontwikkeling van nieuwe projecten. Ik had hierbij echter niet het oog op defensie-orders op middellange termijn.

Ik zie in de genoemde bedrijven wel degelijk in algemene zin reële mogelijkheden. Ik spreek de hoop uit dat de huidige order hen hierbij naar vermogen zal steunen, zodat zij de verwachte mogelijkheden – het zijn uiteraard geen zekerheden – verder kunnen uitwerken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Over de ingediende moties zal worden beslist in de vergadering van aanstaande dinsdag.

Minister **Scholten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gisteren meegedeeld dat ik bepaalde internationale verplichtingen heb. Ik zou het bijzonder waarderen als deze stemmingen bij de aanvang van de vergadering konden plaatsvinden.

De **Voorzitter**: Daarmee zal zeker rekening worden gehouden.

Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.40 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. zeven brieven van de directeur van het Kabinet der Koningin, met de mededeling, dat Hare Majesteit de door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van (Rijks-)wet, gedrukt onder de nummers 13 331, (R 979), 14 412 (R 1065), 14 934, 15 120, 15 300-VIII, 15 419, 15 421, 15 425, 15 428, 15 431 t/m 15 434, 15 437, 15 456 en 15 457, heeft goedgekeurd.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

2°. een brief van de Minister van Justitie, ten geleide van de nota 'Samenwerking en samenvoeging van landgroepen van het Korps Rijkspolitie' (15 300-VI en VII, nr. 34).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

3°. een telexbericht van de secretaris-generaal van het Europese Parlement, over de herbenoeming van de heer E. Colombo tot voorzitter van het Europese Parlement.

Dit bericht ligt op de griffie ter inzage;

4°. de volgende adressen:

een, van de Ondernemersvereniging Roggel te Roggel, met betrekking tot de uitvoering van de Winkelsluitingswet 1976;

een, van de Huurdersvereniging 'Holysingel' te Vlaardingen, met betrekking tot de huurverhoging van een flaccomplex;

een, van H. J. van de Biggelaar te Liempde, met betrekking tot zijn belastingen;

een, van P. J. C. H. Rienstra te Den Helder, houdende verzoek tot een ministeriële beschikking in het kader van de Wet Werkloosheidsvoorziening;

een, van A. Meijer te Tiel, met betrekking tot een schuldverrekening.

Deze adressen zijn gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende brieven e.a.:

een, van de directeur van het Rijksinstituut voor Drinkwatervoorziening, met het jaarverslag 1977;

een, van het bestuur van de Vereniging van Oud-Leerlingen van de Rijks Middelbare Fruitteeltschool te Tiel, over de appelimport uit landen van het Zuidelijk Halfrond;

Voorzitter

een, van het gemeentebestuur van Groningen, met moties over de schade ten gevolge van het extreme winterweer;

een, van het gemeentebestuur van Neede, met een motie over de provinciale herindeling;

een, van het gemeentebestuur van Hellendoorn, met een motie over de vorming van een provincie Twente;

een, van het gemeentebestuur van Deventer, met een motie inzake het tegengaan van grondspeculatie;

een, van M. H. Giesberts, met een klacht inzake een tegen hem gerichte hetze;

een, van het gemeentebestuur van Scheemda, met een motie voor financiële steun voor een kuuroord in Nieuweschans;

een, van het gemeentebestuur van Culemborg, met betrekking tot de ontwerp-Leegstandswet;

een, namens het steuncomité 'Tegen de verslechtering van de Huurbescherming', over het wetsontwerp Bepalingen met betrekking tot huur en verhuur van woonruimte;

een, van de werkgroep 'Stop de N-bom, Stop de Kernwapenwedloop', met een motie tegen de productie en introductie van de neutronenbom door de VS;

een, van F. van Emst, over het gedrag van volksvertegenwoordigers;

een, van het gemeentebestuur van Vriezenveen, met een motie inzake de vorming van een provincie Twente;

een, van het gemeentebestuur van Tubbergen, met een motie inzake het rapport van de territoriale werkgroep Overijssel met betrekking tot de provinciale herindeling;

een, van het comité 'Samenwerking Oosterschelde', over het rapport 'Policy Analyses Oosterschelde' (POLANO);

een, van het gemeentebestuur van Hilversum, voor spoedige behandeling van de voorgenomen wijziging van de Hinderwet;

een, van het WODC van het Ministerie van Justitie, ten geleide van de publikaties 24, 24a, 26, 26a, 27, 27a, 28 en 28a;

een aantal, over abortus provocatus.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.

De vragen van de leden Van Zeil, P. A. M. Cornelissen en Van Amelsvoort luiden:

1
Is het de Ministers bekend, dat het rapport van een in 1978 pluriform samengestelde commissie concludeert, dat:

- a. er geen noodzaak tot sluiting van de Verenigde Hollandse Lucifersfabriek (VHLF) te Eindhoven bestaat;
- b. het zeer gewenst is, dat wordt onderzocht hoe tot versterking van de economische basis door middel van verbreding van het produktiepakket kan worden gekomen?

2
Is het de Ministers ook bekend, dat de totale kosten van het in vraag 1 bedoelde onderzoek ± f 95 000 hebben bedragen, welke door de onderneming zelf zijn betaald en dat de kosten van het in vraag 1b bedoelde nadere onderzoek op ± f 5000 op tafel zijn gelegd, zodat er een gat is van ± f 90 000?

3
Delen de Ministers de mening, dat de werkgelegenheid in deze regio, de gewenste verscheidenheid daarin en ook onze handelsbalans vereisen, dat door de overheid het menselijk mogelijke moet worden gedaan om de VHLF in Eindhoven te houden?

4
Delen de Ministers ook de mening, dat daartoe eveneens te rekenen valt een deelname van de overheid in de kosten van het (nadere) onderzoek?

5
Zijn de Ministers, evenals in het najaar van 1978, bereid zich met de VHLF en met de interne en externe vertegenwoordigers van het personeel te verstaan om in gemeenschappelijk overleg na te gaan hoe tot een besluit, behelzende een continueren van de VHLF te Eindhoven in haar huidige omvang, kan worden gekomen?

6
Zijn de Ministers ten slotte bereid, de Kamers te zijner tijd te informeren omtrent het verloop en het resultaat van hun activiteiten?

Zie de Handelingen 1977-1978, bladzijden 3276 (3de kolom), 3277 (1ste kolom) en 3330 (3de kolom).

De vraag van de leden Castricum en Worrell luidt:

Kan de Minister de Kamer inlichten over resultaten van de contacten die hij in de afgelopen maanden met de Verenigde Hollandse Lucifersfabrieken (VHLF) te Eindhoven gehad heeft en kan hij de gegevens, bedoeld in zijn antwoorden¹ tijdens het vragenuur op 31 augustus 1978, aan de Kamer overleggen?

¹ Zie Handelingen 1977-1978, blz. 3276.

Noot 3 (zie blz. 4085)

De vragen van de leden Salomons, Wöltgens, Konings, Schaapman en Castricum luiden:

1
Hebben de bewindslieden kennis genomen van het bericht¹ dat het AZL - beheerder van de mijnwerkerspensioenen -, dat pensioengelden in woningen belegd heeft, deze woningen ten gunste van particulieren beneden de marktwaarde heeft verkocht?

2
Is het waar, dat de woningen in Helvoetsluis, Zwanenburg en Tilburg op één dag verscheidene keren verhandeld zijn en de tussenpersonen daarbij aanzienlijke winsten hebben gemaakt?

3
Als de bewindslieden die berichtgeving juist vinden zijn zij dan van mening, dat een solide beleggingsbeleid is gevoerd?

4
Zijn zij niet van oordeel, dat de Verzekeringkamer haar toezichthoudende functie op dit geval zou moeten toespitsen?

5
Wat is de opstelling geweest van de regeringsvertegenwoordigers bij de besluitvorming over deze transacties in het bestuur van het AMF?

6
Is de Regering van mening, dat op deze wijze een beleid, gericht op het waarborgen van zo hoog mogelijke pensioenen voor betrokken ex-mijnwerkers - reden voor overheidsbijdragen - gevoerd is?

7
Wat is het oordeel over de uitspraken van drs. W. H. N. Klijberg, de directeur van het AZL: 'Verkoop aan huur-

ders is een zeer tijdrovende zaak. Daar aan kunnen we niet beginnen' en 'Wij zijn niet verantwoordelijk voor de volkshuisvesting'?

8
Achten zij het juist, dat de woningen niet eerst aan gemeenten zijn aangeboden?

9
Wanneer kan het wetsontwerp regerende het voorkeursrecht van bewoners en gemeenten bij dergelijke transacties tegemoet worden gezien?

¹ Het Vrije Volk van 12 maart jl.

Noot 4 (zie blz. 4087)

De vragen van het lid Porthoine luiden:

1
Hebben de bewindslieden kennis genomen van de verontrusting ontstaan bij leden van de Vereniging Winkelpromenade Lijnbaan, nadat hun vorige week een huurverhoging van bedrijfsruimte in het vooruitzicht is gesteld¹?

2
Zijn de bewindslieden bereid daarover in overleg te treden met de belangenvereniging, genoemd in vraag 1 en met landelijke middenstandsorganisaties?

3
In welk stadium bevindt zich het bepraad over de mogelijkheid van een wijziging van artikel 1632a Burgerlijk Wetboek, zoals aangekondigd in de brief van Staatssecretaris Hazekamp van Economische Zaken (15 110, nr. 3)?

¹ Zie 'De Telegraaf' van 14 maart 1979.

Noot 5 (zie blz. 4088)

De vragen van het lid Wolff luiden:

1
Is het de Minister bekend, dat zendgemachtigden (omroepverenigingen, Teleac, NOS) begonnen zijn met radio- en t.v.-uitzendingen over de a.s. Europese verkiezingen?

2
Is het de Minister bekend, dat hiervoor via het 'Nationaal Comité' aan betrokken organisaties geld ter beschikking wordt gesteld?

3

Is het de Minister bekend, dat in uitzendingen die tot nu toe hebben plaatsgevonden geen recht is gedaan aan de uiteenlopende standpunten van partijen, die aan de Europese verkiezingen deelnemen?

4

Is de Minister niet van mening, dat de voorlichting over de Europese verkiezingen niet geheel kan worden overgelaten aan zendgemachtigden die in dit opzicht bevooroordeeld zijn?

5

Is de Minister niet van oordeel dat, waar zowel in de methodiek van de verkiezingen als in – bijvoorbeeld – de wijze waarop de Kamer in de periode daaraan voorafgaand haar werkzaamheden heeft geregeld, gezocht is naar nauwe aansluiting bij de Tweede Kamerverkiezingen, dit ook moet gelden voor de ter beschikking zijnde zendtijd?

6

Is de Minister niet van mening, dat er in dit geval niet méér reden is om een besluit af te laten hangen van het oordeel van de Omroepraad, dan in het geval van Kamerverkiezingen?

7

Is de Minister bereid zodanige stappen te ondernemen, dat aan politieke partijen die aan de Europese verkiezingen deelnemen, extra zendtijd ter beschikking wordt gesteld op de wijze, zoals dat ook bij Kamerverkiezingen het geval pleegt te zijn?

8

Is de Minister niet van mening dat, gezien het speciale karakter van de Europese verkiezingen, in deze een bijzondere rol is weggelegd voor de NOS in dier voege, dat zij bij haar voorlichting extra nadruk legt op uitzendingen welke, in overeenstemming met artikel 36, lid 2, van de Omroepwet, 'ontmoetingspunten zijn voor de geestelijke en maatschappelijke stromingen in het volk' en die 'met de programma's van de andere omroepverenigingen een evenwichtig totaalbeeld' opleveren?